



a to rukama nejméně posvěcenýma. Tu uzavřeme sluch veškeré fyziologii a vskrytu pro sebe vyhlásíme „o tom, že je člověk ještě něco jiného než *duše* a *forma*, nechci nic slyšet!“. Člověk pod kůží“ je pro všechny milující ohybná a nepřístupná představa, rouhání proti bohu a lásce. – A stejné pocity, jaké má ještě nyní milující člověk vůči přírodě a přirozenosti, choval kdysi každý ctitel boha a jeho „svatě všemohoucnosti“: ve všem, co o přirodě řekli astronomové, geologové, fyziologové či lékaři, spátrával zásah do svého nejzácnějšího majetku, a tudíž útok, – a navíc i nestoudnost útočníka! Už „přírodní zákon“ mu zněl jako hanobení boha; v zásadě by nesmírně rád viděl celou mechaniku převedenou na morální akty vůle a zvůle: – protože mu však tuto službu nemohl nikdo prokázat, tak si přírodu a mechaniku *zakrýval*, jak nejlépe uměl, a žil ve snu. Ach, tito lidé dávnyých dob uměli skvěle *snít* a nemuseli předtím ani usínat! – a také my, lidé dneška, to umíme ještě příliš dobře, i se vši svou dobrou vůlí k bdění a ke dni! Stačí milovat, nenávidět, toužit, vůbec cítit, – a *okamžitě* se nás zmocní duch a síla snu a my stoupáme s otevřenýma očima nevděčně si nebezpečí po nejnepřehlednějších stezkách na střechy a věže fantazie, bez jakékoli závratě, jako zrozeni ke šplhání – my náměsíčníci dne! My umělci! My skryváči přirozenosti! Posedlí měsícem a bohem! My nemí neúnavní poutníci po výšinách, v nichž nevidíme výšiny, nýbrž své roviny, své jistoty!

» 60. «

*Ženy a jejich působení na dálku.* – Mám ještě uši? Ne- jsem už jen ucho a nic jiného? Stojím zde vprostřed počátku příboje, jehož bílé plameny vyšlehují až k mým nohám: – ze všech stran to na mě vyje, hrozí, křičí, ječí, zatímco v nejlubších hlubinách zpívá svou árii starý zemětřás, tupě jak řvoucí býk: tak si přitom vydupává zemětřesný takt, že se dokonce i těmto zvětralým skalním obludám chvěje srdce v těle. A tu se náhle, zroze-

na z ničeho, zjevuje před branou tohoto pekelného bludiště, jen pár sáhů odtud, – vzrozná plachetnice, mlčenlivě klouzající po vlnách jako přízrak. Ach ta příznačná krásá! Jakým kouzlem se mne dotýká! Jakže? Nalodil se tu snad veškerý klid a veškerá mlčenlivost světa? Sedí na tomto tichém místě samo mé štěstí, mé šťastnější, zvěčnělé druhé já? Nebyť mrtev, a přece už ani nežít? Jako jakási strašidelná, tichá, zírající, klouzající, vznášivá bytost na rozhraní? Podoban lodi, jež svými bílými plachtami pluje jako obrovský motýl nad temným mořem! Ano! Plout *nad* bytími! To je ono! To by bylo ono! – Neudělal ze mě ten hluk fantastu? Každý velký hluk působí, že klademe štěstí do ticha a do dálí. Když muž stojí uprostřed *svého* hluku, uprostřed svého příboje vrhů a rozvrhů: tu také vidí proplovat kolem sebe tiché kouzelné bytosti, po jejichž štěstí a ústraní touží, – a *to jsou ženy*. Téměř má za to, že tam, u žen, dlí jeho lepší já: že se v těchto ticháčkách i nehlasiťejší příboji promění v naprosté ticho a život sám v sen o životě. Avšak! Avšak! Můj šlechterný snlíku, i na nejkrásnější plachetnici je ještě tolik zvuků a hluku, a bohužel tolik malicherného, ubohého hluku! Kouzlo a nejmocnější působení žen tkví, abychom mluvili s filozofy, v působení na *dálku*, *actio in distans*: k tomu však patří, nejprve a především – *distanci*!

» 61. «

*Na počest přátelství.* – Že cíl přátelství byl ve starověku citem nejvyšším, dokonce vyšším než byla oslavovaná hrdost člověka soběstačného a moudrého, že byl jakoby jediným a ještě posvátnějším sourozencem této hrdosti: to velmi dobře vyjadřuje historika o onom makedonském králi, který dal jednomu athénskému filozofovi pohrdajícímu světem jako dar talent stříbra a dostal jej od něj zpět. „Jakže?“ pravil král, „cožpak nemá žádného přítele?“ Tím chtěl říci: „Ctím hrdost moudrého a nezávislého člověka, ale ještě více bych ctil jeho lidskost, kdyby totiž

přítel v něm zvířezil nad hrdostí. V mých očích ten filosof kle-sl, neboť ukázal, že nezná jeden z obou nejvyšších citů – a sice ten vyšší!“

» 62. «

*Láska.* – Láska promíjí milenci dokonce i žádost.

» 63. «

*Žena v hudbě.* – Jak je možné, že vlahé a deštové větry s sebou nesou i hudební naladění a objevitelskou rozkoš melodie? Nejsou to tytéž větry, jež plní kostely a ženám vnukají zamílované myšlenky?

» 64. «

*Skeptikové.* – Obávám se, že zestárlé ženy jsou v nejskrytějším koutku srdce skeptičtější než všichni muži: věří v povrch bytí jakožto jeho podstatu, a veškerá ctnost a hloubka je jim jen zastíráním této „pravdy“, velice žádoucím zastíráním jistého pudendum –, tedy věci slušnosti a studu, a nic víc!

» 65. «

*Oddání.* – Existují úspěštilé ženy chudšího ducha, které ne-umějí svou nehlubší oddanost *vynádit* jinak, než že nabídnou svou ctnost a svůj stud: je to pro ně to nejvyšší. A často je tento dar přijat, aniž by zavazoval tak hluboce, jak dárkyně předpokládají, – velmi truchlivá historie!

» 66. «

*Sila slabých.* – Všechny ženy dovedou umně přehánět vlastní slabost, jsou dokonce ve svých slabostech vynalézavé, aby se jevíly jako veskrze křehoučké ozdůbky, jimž i zrno prachu působí bolest: jejich bytí má muži připomenout jeho hrubost a zatížit jí jeho svědomí. Tak se brání proti silným a všemu „pěštnímu právu“.

» 67. «

*Předstírat sebe samu.* – Teď už ho miluje a od té doby před sebe hledí s tak klidnou důvěrou jako kráva: avšak bědají. Jeho okouzlovalo právě to, že se zdála být úplně naprosto proměnlivá a neuchopitelná! Stalého počasí měl v sobě samém až příliš! Neučnila by lépe, kdyby předstírala svůj původní charakter? Předstírala nelásku? Neradí jí tak – láska? Vivat comedia!

» 68. «

*Vile a povolnost.* – K moudrému muži přivedli mladíka a pravili: „Pohleď, toť člověk, kterého kazí ženy!“ Mudrc potřásl hlavou a usmál se. „Muži to jsou,“ zvolal, „kdo kazí ženy: a vše, v čem chybují ženy, necht odpýkají a napraví muži, – neboť muž si tvoří obraz ženy a žena se tvoří k tomuto obrazu.“ – „Jsi k ženám příliš shovívavý,“ pravil jeden z těch, kteří stáli kolem, „neznáš je!“ Moudrý muž odvětil: „Mužovným rysem je vůle, ženiným rysem povolnost, – takový je zákon pohlaví, skutkul tvrdý zákon pro ženu! Lidé nenesou vinnu za své bytí, a žena dvojnásob ne: pro ženu není nikdy dost oleje a vládnosti.“ – „Jakýpak olejí! Jakápak vládnosti!“ zvolal jiný ze zástupu; „ženy je třeba lépe vychovávat!“ – „Je třeba lépe vychovávat muže,“ děl mudrc a pokynul mladíkovi, aby jej následoval. – Mladík její však nenásledoval.

» 69. «

**Schopnost pomsty.** – Že se někdo neumí, a tudíž také nechce bránit, nemusí být v našich očích ještě hanbou: ale nevážíme si člověka, který nemá schopnost ani dobrou vůli se pomstít, – ať už je to muž či žena. Což by nás udržela (nebo jak se říká „upoutala“) žena, od níž by se nedalo očekávat, že za jistých okolností bude umět použít dyku (nějaký druh dyky) proti nám? Nebo proti sobě: což by v určitém případě byla pomsta rařinova-nejší (čínská pomsta).

» 70. «

**Vládkyně vládců.** – Hluboký mocný alt, jež občas slyšíme v divadle, otevře před námi náhle oponu skrývajících možností, v něž obvykle nevěříme: rázem pak uvěříme, že by někde ve světě mohly existovat ženy vznešených, hrdinských, královských duší, schopné a ochotné ke grandiózním odpovědím, rozhodnutím a obětím, schopné a ochotné vládnout nad muži, protože se v nich to nejlepší z muže stalo za hranicemi pohlaví ztlesněným ideálem. Podle divadelních představení takové hlasy ovšem *nemají* vytvářet tento pojem ženy: obvykle mají představovat ideálního mužského milovníka, například Romea; avšak podle mé zkušenosti se divadlo i hudebník, který od takového hlasu podobný účinek očekává, pokazuje přepočítá. V *tyto* milovníky nikdo nevěří: ty hlasy mají stále ještě příliš mateřské a hospodářské zabarvení, a nejvíce tehdy, když v jejich zvuku zní láska.

» 71. «

**O ženské cudnosti.** – Ve výchově vznešených žen je cosi naprosto zarážejícího a hrozného, možná ani neexistuje nic paradoxnějšího. Všichni jsou zajedno v tom, že mají být ženy in erotics ponechány pokud možno nevědomé a že jim má být vštěpen do duše hluboký ostych, který při seběmenším náznaku

těchto věcí vyvolá nejvyšší neklid a vzápětí úprk. Veškerá „čest“ ženy je ve hře v podstatě jen zde: co všechno se jim jinak nepromíne! Ale v tomto ohledu mají zůstat nevědomé až do hloubi srdce: – pro své „zlo“ nemají mít ani oči, ani uši, ani slova, ani myšlenky: už vědění je tu zlem. A nyní! Jako krutým bleskem jsou náhle vrženy manželstvím do skutečnosti a do vědění, – a sice člověkem, kterého nejvíce milují a nejvíce si váží: přistihují lásku a stud v rozporu, ano musí pociťovat zároveň okouzlení, oddání, povinnost, soucit a hrůzu z nenadálého sousedství boha a zvířete, a co všechno ještě! – Zde si člověk vsukutku uvázal na duši uzal, který nemá rovnal. Ani soucitra zvědavost toho nejmoudřejšího znalce lidí nedokáže uhodnout, jak si která žena poradí s řešením této hádanky a s hádankou tohoto řešení, jaká strašlivá, dalekosáhlá podezření musí vzniknout v ubohé, z kořenu vyvrácené duši, a jak se právě v tomto bodě zachytí poslední filosofie a skepse ženy! – Potom totiž hluboké mlčení jako předtím: a často mlčení před sebou samou, zavírání očí před sebou samou. – Mladé ženy se velmi snaží, aby vyhlížely povrchně a bezmyšlenkovitě, ty nejrafinovanější z nich předstírají pak jakousi drzost. – Ženy snadno pociťují své muže jako otazník nad svou cití a své děti jako apologii nebo pokání, – potřebují děti a přejí si je ve zcela odlišném smyslu, než si děti přeje muž. – Zkrátka, vůči ženám nemůžeme být nikdy dost mírní!

» 72. «

**Matky.** – Zvířata pohlížejí na ženy jinak než lidé: pokládají samičku za bytost produktivní. Nevyskytuje se u nich otcovská láska, ale cosi jako láska k dětem milienky a přivýknutí k nim. Samice nacházejí v dětech uspokojení své panovačnosti, majetek, zaměstnání, něco naprosto srozumitelného, s čím si může me povídat: to vše dohromady je mateřská láska, – lze ji srovnat s láskou umělce k jeho dílu. Těhotenství učinilo ženy mírnější-

mi, tpeplivějšími, báznlivějšími, poddajnějšími; a stejně utváří duchovní téhotenství charakter kontemplativních lidí, jenž je ženskému charakteru přibuzný: jsou to mužské matky. – U zvířat platí mužské pohlaví za krásné.

» 73. «

*Svatá krutost.* – Ke světcí přistoupil muž držící v náručí právě narozené dítě. „Co mám s tím dítětem učinit?“ ptal se, „je ubohé, znetvořené a nemá dost života, aby zemřelo.“ „Zab je,“ zvolal světec strašným hlasem, „zab je a drž je pak tři dny a tři noci v náručí, aby ti utkvělo v paměti: – takto už nikdy nezplodíš dítěte, jestliže pro tebe nenadešel čas k plození.“ – Když jej muž vyslechl, zklamane odšel; a mnozí světce kárali, že radil ke krutosti, neboť radil dítě zabít. „Není však krutější nechat je žít?“ pravil světec.

» 74. «

*Neúspěšné ženy.* – Ony ubohé ženy, které v přítomnosti milovaného muže zneklidní a znejistí a příliš mnoho mluví, nemají nikdy úspěch: neboť může nejmistěji svede jakási zrajená a flegmatická nežnost.

» 75. «

*Třetí pohlaví.* – „Malý muž je paradox, ale přece jen muž, – avšak malé ženušky mi ve srovnání s urostlými ženami připadají jako jiné pohlaví“ – řekl starý taneční mistr. Malá žena není nikdy krásná – řekl starý Aristoteles.

» 76. «

*Největší nebezpečí.* – Kdyby v každé době neexistovala převaha lidí, kteří kázeň své hlavy – svou „rozumnost“ – pocítili jako svou pýchu, svůj závazek, svou ctnost, a které jako stoupence „zdravého lidského rozumu“ uráží či zahabuje jakékoli fantazírování a myšlenkové výstřelky: lidstvo by již dávno zahynulo! Jako největší nebezpečí se nad ním odevždy vznášelo a stále vznášá propukající šílenství – to znamená právě propuknutí ilbovle v cítění, vidění a slyšení, požitek z nekázně hlavy, potěšení z lidské nerozumnosti. Proti kladem světa šílenec není pravda a jistota, nýbrž všeobecnost a závaznost určitě víry, zkrátka nelibovolenost v souzení. A největším dosavadním výko-nem lidí bylo, že se navzájem o mnoha věcech dohodli a uložili si *zákon dohody* – at už jsou tyto věci pravdivé či nepravdivé. – To je kázeň hlavy, jež uchovávala lidstvo; – leč existují stále ještě tak mohutné opačné puďy, že o budoucnosti lidstva nelze v zá-sadě mluvit s velkou důvěrou. Ustavičně dochází k přesunutím a posunutím v obraze věcí, a možná že od nynějška více a rychleji než kdy dříve; ustavičně se právě vynikající duchové bouří proti oné všeobecné závaznosti – a zkoumatele *pravdy* první! Ustavičně vzbuzuje ona víra jakožto víra kokoholi u bystřejších hlav odpor a jakousi novou žádost: už pomalé tempo, které taková víra vyžaduje ke všem duchovním procesům, to napodobování želvy, jež je tu uznáváno za normu, činí z umělců a bás-níků přeběhlky: – právě v těchto netrpělivých duších se rodí výslovná rozkoš ze šlenství, protože šlenství má tak bystré tempo! Je tedy zapotřebí ctnostných intelektů, – ach, raději použijí slovo méně dvojnásobné – je zapotřebí *ctnostné hlouposti*, je zapotřebí neotřesitelných udavatelů taktu *pomalého* ducha, aby věřící velké celkové víry zůstali pohromadě a dále tančili svůj tanec: tak káže a nařizuje potřeba prvního řádu. *My druzí jsme vyjím-kou a nebezpečím*, – nám je vždy třeba obhajoby! – Nuže, je

vskutku možné říci leccos ve prospěch výjinky, za předpokladu ovšem, že se nikdy nechce stát pravidlem.

» 77. «

*Zvíře s dobrým svědomím.* – Přítomnost čehosi nízkého ve všem, co se líbí na jihu Evropy – ať už je to italská opera (např. Rossini a Bellini) nebo španělský dobrodružný román (přístupný nám nejlépe ve francouzském překladu Gila Blase) – mi není neznáma, ale neuráží mě, stejně jako mě neuráží nízkost, s níž se setkáváme při procházce Pompejemi, ba v zásadě i při četbě každé antické knihy: jak je to možné? Díky tomu snad, že zde chybí stud a že tu vše nízké vystupuje tak samozřejmě a sebejistě, jako něco ušlechtilého, půvabného a vášnivého v témže druhu hudby nebo románu? „Zvíře má svá práva jako člověk: ať si tedy volně běhá, a ty, můj milý spolučlovče, jsi také ještě toto zvíře, navzdory všemu!“ – to mi připadá jako morálka té věci a zvláštnost jižanské humanity. Špatný vkus má svá práva jako dobrý a má před ním dokonce přednost, je-li velikou potřebou, nepochybným uspokojením a těž jakoby všeobecnou řečí, bezpodmínečně srozumitelnou maskou a gestem: dobrý, vybraný vkus má v sobě naproti tomu vždy cosi hledajícího, zkusného, svou srozumitelností si ne zcela jistého, – není a nikdy nebyl lidový! Lidovou je a zůstane *maska*: Ať se tedy veškerá tato maskovitost prohání v melodických a kadencích, ve skocích a rytmických rozmarech těchto oper! A což teprve antický život! Čemu z něj člověk rozumí, nerozumí-li potěšení z masky, dobremu svědomí vši maskovitosti! Zde máme před sebou lázeň a oběrstvení antického ducha: – a možná měly vzácné a vznešené povahy starověkého světa této lázně ještě více zapotřebí než povahy nízké. – Naproti tomu nízký motiv v nordických dělech, např. v německé hudbě, mě nevýslovně uráží. Zde najdeme *stud*, umělec se snížil sám před sebou a nemohl se ani ubránit začervenání: my se stydíme s ním a jsme tolik uraženi,

neboť tušíme jeho důvod: domníval se, že se musí snížít kvůli nám.

» 78. «

*Zač máme být vděční.* – Teprve umělci, a zejména umělci divadelní, vsadili lidem oči a uši, aby s jistým potěšením slyšeli a viděli, co každý sám jest, co sám prožívá, sám chce; teprve oni nás naučili vážit si hrdiny, který je skryt v každém z těchto všedních lidí, a také umění, jak se můžeme na sebe sama dívat jako na hrdinu, z dálky a jakoby zjednodušeně a zjasněně, – umění sami pro sebe se „jncenovat“. Jen tak se dokážeme vyrovnat s několika nízkými drobnostmi na sobě samých! Bez takového umění bychom nebyli nic než popředí a žili bychom zcela v zajetí optiky, jež to nejbližší a nejnižší ukazuje jako nesmírně velké, jako skutečnost o sobě. – Možná má podobnou zásluhu ono náboženství, které kázalo pohlízet na hříšnost každého jednotlivého člověka zvejšovacíím sklem a učinilo z hříšníka velkého, nesmrtelného zločince: popisuje věčné perspektivy kolem člověka, učilo jej vidět se z dálky a jako něco minulého, celého.

» 79. «

*Půvab nedokonalosti.* – Vidím zde básnička, který – jako ostatně mnohý člověk – působí silněji svými nedokonalostmi než vším tím, co se pod jeho rukou zavřuje a dosahuje dokonalosti, – ano, dokonce získává výsady a slávu spíše díky své poslední neschopnosti než díky bohatství své síly. Jeho dílo nikdy zplna nevyšloví, co by on chtěl vlastně vyslovit, co by *chtěl vidět*: zdá se, že měl jen předtuchu jakési vize, a nikdy ji samu: – avšak v jeho duši zůstala nesmírná žádost po této vizi a z ní čerpá právě tak nesmírnou výmluvnost touhy a dychtivosti. Jí pozvedá toho, kdo mu naslouchá, nad své dílo a nad všechna „díla“ a dává mu křídla, aby vystoupil tak vysoko, jak posluchači jinak ni-

kdy nevystoupí: a tak, byvše sami učinění básníky a věštcí, chovají k původci svého štěstí obdiv, jako by jim dal bezprostředně nahlédnout do toho nejsvětějšího a posledního, co má, jako by svého cile dosáhl a svou vizi skutku *viděl* a sdělil. Jeho slávě prospívá, že vlastně nedospel k cíli.

» 80. «

*Umění a Příroda.* – Řekové (či alespoň Athénané) rádi slouchali dobrému řečnění: ba přímo po něm lačnili, což je od ostatních národů odlišuje víc než co jiného. Dokonce od vásně na jevišti tedy očekávali, že bude dobře mluvit, a s rozkoší vychutnávali nepřirozenost dramatického verše: – přirozená vášně je přece tak skoupá na slovo! tak nemá a rozpacitái! Nebo, když už slova nalezne, tak zmatená a nerozumná a sama za sebe se stydíci! Díky Řekům jsme si všichni na tuto nepřirozenost na jevišti zvykli, stejně jako snášíme, a rádi snášíme, i onu druhou nepřirozenost, vášně *zpřítvňující*, díky Italům. – Stalo se nám potěbou, kterou skutečnost nemůže ukojit: slyšet lidi v nejtěžších situacích mluvit dobře a zevrubně: uvádí nás teď v nadšení, když tragický hrdina nachází slova, důvody, výmluvná gesta a vůbec jasnou duchovnost ještě i tam, kde se život ocitl na pokraji propasti a skutečný člověk většinou ztrácí hlavu a zcela jistě krásnou řeč. Tento druh *odchylky od přírody* je snad nejpříjemnějším pokrmem pro lidskou hrdost: to kvůli ní člověk miluje umění, jako výraz povznesené, hrdinské nepřirozenosti a konvence. Právem bývá dramatickému básníkovu přičítáno k tíži, neproměnil-li vše v rozum a slovo, nýbrž podrží si ještě zbytek *mlčení*: – podobně nejíme spokojeni s operním skladatelem, který nedokáže pro nejvyšší afekt nalézt melodii, nýbrž jen afektované „přirozené“ kolkání a pokřik. Tady se přírodě právě *má* odporovat! Tady právě *má* obyčejný půvab iluze ustoupit půvabu vyššímu! Řekové jdou na této cestě daleko, daleko – až hrozivě daleko! Tak jako staví co možná nejužší jeviště a zřikají se veškerého

působení prostřednictvím hlubokých pozadí, jako znemožňují hercům mimiku i snadný pohyb a proměňují je ve slavnostní, strnulé, maskovité panáky, tak také vášni samé odňali hluboké pozadí a nadiktovali jí zákon krásné řeči, ano udělali vůbec všechno, jen aby působili proti elementárnímu účinku obrazů vzbuzujících strach a soucit: *oni právě strach a soucit nechťeli*, – Aristotelovi všechna čest! ale určité netrefil hřebík, natož pak na hlavíčku, když mluvil o posledním účelu řecké tragédie! Pohlédme jen na řecké tragické básníky a přejme se, co v nich nejvíce vzbuzovalo jejich plii, jejich vynalézavost, jejich soupeřivost, – rozhodně nikoli úmysl podmanit si diváky nějakými afektvy! Athénan chodil do divadla, *aby slyšel krásnou řeč!* A Sofoklovi záleželo na krásné řeči – necht' mi je odpuštěno toto kacířství! – Velmi odlišně je tomu ve *vážné opeře*: všichni její mistři si dávají záležet, aby jejich postavám nikdo nerozuměl. Příležitostně zachycené slůvko může nepozornému posluchači pomoci: v celku musí však situace vysvětlovat sebe samu, – na řečech nezáleží! – Takovým způsobem uvažují všichni a tak také všichni tropili se slovy své šprýmy. Možná se jim pouze nedostávalo odvahy plně vyjádřit své poslední pohrdání slovem: jen o špetku víc drzosti u Rossiniho a nechal by pěvce klidně zpívat lalala – a nepostrádalo by to logíku! Postavám opery právě nemáme věřit „na slovo“, nýbrž na tón! To je ten rozdí!l, to je ta krásná *nepřirozenost*, kvůli níž chodíme na operu! Dokonce ani recitativo secco nechce být vlastně posloucháno jako slovo a text: tento druh polohudby má spíš hudebnímu uchu nejprve dopřát malý odpočinek (odpočinek od *melodie* jakožto nejsublimnějšího, a proto též nejnámáhavějšího požitku tohoto umění) – , ale velmi brzy něco jiného: totiž rostoucí netrpělivost, rostoucí odpor, novou touhu po *celé* hudbě, po melodii. – Jak tomu je, z tohoto hlediska, s uměním Richarda Wagnera? Snad jinak? Často se mi zdálo, jako by bylo třeba naučit se před představením nazpaměť slovu a *také* hudbě jeho vytvořit: neboť bez toho – tak se mi zdálo – *neslyší* člověk ani slova, ani samu hudbu.

» 81. «

**Řecký vkus.** – „Co je na tom krásného?“ – pravil jeden zeměměřič po představení Ifigénie – „nic se tam nedokazuje!“ Byli snad Řekové tomuto vkusu tak vzdálení? Přínejmenším u Soka se „všechno dokazuje“.

» 82. «

**Esprit není řecký.** – Řekové jsou ve veškerém svém myšlení nevyšlovně logičtí a prostí; a nikdy se toho – alespoň po dlouhou dobu svého rozkvětu – nepřesýtili, což se velmi často stává Francouzům: ti si až příliš rádi odskočí do opaku a ducha logiky snaží vlastně jen tehdy, když množstvím takových drobných skoků do opaku prozrazuje svou *družnou* vsířičnost, své družné sebezapření. Logika jim připadá nutná jako chléb a voda, ale podobně jim také připomíná vězeňskou stravu. Jakmile se má požívat čistá a samotná. V dobré společnosti člověk nikdy nepotřebuje mít pravdu úplně sám, jak chce každá čistá logika: proto ta malá dávka nerozumu ve všem francouzském espritu. – U Řeků byl smysl pro družnost daleko méně rozvinut, než tomu je a bylo u Francouzů: proto tak málo espritu u jejich nejduchaplnějších mužů, proto tak málo vtipu dokonce u jejich vtipálků, proto – ach! Už těmto mým větám nebudete věřit, a kolik podobných mám ještě na srdci! – Est res magna tacere – říká Martialis se všemi upovídanými.

» 83. «

**Překlady.** – Jaký stupeň historického smyslu je určité době vlastní, lze posoudit podle toho, jak tato doba přistupuje k *překládání* a jak se snaží přivést si minulé časy a knihy. Francouzů doby Cornellovy a ještě i doby Revoluce, se zmocňovali římského starověku způsobem, k němuž my bychom už neměli odvahu – díky našemu vyššímu historickému smyslu. A římský

starověk sám: jak násilně a zároveň naivně se chápal všeho dobého a vysokého v řeckém, ještě starším starověku! Jak překládali do římské přítomnosti! Jak úmyslně a bezstarostně stránil pel z motýlího křídla okamžiku! Tak překládal Horátius občás Alkaia nebo Archilocha, tak překládal Propertius Kallimacha a Filéta (básničky stejného řádu, jako byl Theokritos, pokud *smíme* soudit): co jim záleželo na tom, že vlastní tvůrce prožili to či ono a znamení toho vepsal do své básně! – jako básníci nebyli nakloněni sledivému duchu antikvářů, který kráčí před historickým smyslem, jako básníci neuznávali tyto zcela osobní věci a jména a vůbec vše, co určitému městu, pobřeží či stolecí sloužilo jako kroj a maska, nýbrž stavěli na jejich místo šmahem věci přítomné a římské. Jako by se nás ptali: „Což nemáme staré učinit pro sebe novým a ujasnit si v něm *samy sebe*? Což nesmíme tomuto mrtvému tělu vdechnout svou duši? Vždyť je teď mrtvé: a všechno mrtvé je tak ošklivé!“ – Neznali požitky skýřané historickým smyslem; vše minulé a cizí jim bylo trapné, a jakožto Římanům se jim stávalo výzvou k římskému dobývání. A vskutku, tehdy překládat znamenalo dobývat – a nikoli jen tak, že by se vynechalo všechno historické: ne, připojila se i narážka na přítomnost, a především se škrtilo jméno básníka a na jeho místo se dalo jméno vlastní – a to nikoli s pocitem krádeže, nýbrž s tím nejlepším svědomím svého „imperium Romanum“.

» 84. «

**O původu poezie.** – Milovníci fantazijního elementu v člověku, kteří zároveň vyznávají učení o instinktivní morálnosti, usuzují takto: „Předpokládáme-li, že člověk po všechny časy uchýval jako nejvyšší božstvo užitek, odkud se pak vzala na světě poezie? – tato rytmizace řeči, která zřetelnost sdělení spíše narušuje než podporuje a která přesto jako výsměch vši účelné účelnosti vyrostla na celé zemi a stále ještě vyrůstá! Nejspoutané krásná nerozumnost poezie je důkazem proti vám,

utilitaristé! Právě snaha užítiku pro jednou *uniknout* – ta člověka povznese a inspirovala k morálnosti a umění!“ Nuže, zde se musím vyjimečně zastat utilitaristů, – vždyť mají pravdu tak zřídka, že si až zaslouží pohřování! Za oněch starých časů, které zrodily poezii, měl člověk přece jen na zřeteli užitečnost, a to neobvyčejně velkou užitečnost – když nechal tehdy řeč prostoupi rytmem, onou mocí, jež nově pořádá všechny atomy věty, rozhoďuje o volbě slov a myšlence dává novou barvu, činí ji temnější, neznámější, vzdálenější: arci *užitečnost porušěnou!* Pomocí rytmu se měly lidské záležitosti vřít bohům hlouběji do mysli, neboť člověk si všiml, že verš si zapamatuje lépe než řeč nevázanou; rovněž se domníval, že rytmické zvuky bude slyšet na větší vzdálenost; rytmizovaná modlitba se zdála snaže pronikat k božskému sluchu. Především si však sliboval užitek od onoho elementárního odevzdání, jež na sobě zakoušíme při poslechu hudby: rytmus je donucování; plodí nepřekonatelnou chuť podvolit se, připojit svůj hlas; nejen krok nohou, také sama duše se poddává taktu, – a pravděpodobně, usuzoval člověk, také duše bohu! Pokoušel se jí tedy rytmem *nutit* a vykonávat nad ní moc: chystal bohy do poezie jako do magické smyčky. Existovala ještě jedna podivuhodná představa: a právě ta působila u zrodu poezie snad nejsilněji. U pythagorejců ji najdeme jako filosofické učení a výchovnou metodu: ale dávno předtím, než se vůbec objevili filosofové, přiznávali lidé hudbě sílu uvolňovat afekty, očisťovat duši, mírnit ferocia animi – a to právě pomocí hudebního rytmu. Když se ztratilo správné napětí a pravá harmonie duše, bylo třeba *lancovat* do taktu pěvce, – takový byl recept tohoto léčitelského umění. Jím Terpander uklidnil povstání, Empedoklés utišil zběšilce, Damon zachránil mladíka chřadnoucího láskou; jím byli léčeni i bohové šílení po pomstě. Nejprve se opojení a nevázanost jejich afektů vystupňovaly na nejvyšší míru, takže zběsilce zeshléle, pomstychtivec byl touhou po pomstě bez sebe: – všechny orgiastické kultury chtějí ferocia určitého božstva uvolnit naráz a proměnit v orgii, aby se pak božstvo cítilo volnější, klid-

nější a nechalo člověka na pokoji. Mélós znamená původně utišující prostředek, nikoli proto, že by byl sám mírný, nýbrž proto, že svým účinkem posléze mírnost způsobuje. – A nejen kultovní zpěv, i světská píseň nejstarších dob vychází z předpokladu, že rytmus vládne magickou silou, například při čerpání vody nebo veslování, píseň je zaklínáním démonů, do jejichž sféry činnost patří, má je podrobit, ovládnout a učinit nástrojem člověka. A kdykoli člověk jedná, je to podnětem ke zpěvu, – *každé* jednání je odkázáno na pomoc duchů: zářkávací formule a zaklínadla jsou zřejmě prapůvodní podobou poezie. Jestliže se verše používalo i ve věštbě – Řekové tvrdili, že hexametrem byl vynalezen v Delfách –, pak i zde měl rytmus vykonávat nátlak. Nechat si věštit – to původně znamená (podle etymologie řeckého slova, jež mi připadá pravděpodobně): nechat si něco určit; člověk věří, že si může budoucnost vynutit tím, že pro sebe získá Apollóna: ten je podle nejstarší představy něčím mnohem víc než jen předvádajícím bohem. Jak je formule vyslovována, doslova a v přesném rytmu, tak také zavazuje budoucnost: formule je však vynález Apollónův, který jakožto bůh rytmů dokáže poutat i bohy ně osudu. – Shrnuo a podtrženo: bylo pro dávný pověřivý druh člověka vůbec něco *užitečnějšího* než rytmus? S ním dokázal všechno: napomoci magii své práci; přinutit boha, aby se zjevil; byl nabízkou a naslouchal; přizpůsobit budoucnost své vůli; zbavit vlastní duši nějaké přemíry (úzkosti, mánie, soucitu, pomstychtivosti), ba nejenom duši vlastní, nýbrž i duši nejzlovlnějšího démona, – bez verše byl člověk ničím, s veršem bezmála bohem. Takový základní pocit nelze už zcela vymýtit, a ještě dnes, po tisíciletých námahy s potíráním takových pověr, se i ten nejmoudřejší mezi námi stane občas bláznem rytmu, byť jen tím, že nějakou myšlenku *pocituje jako pravdivější*, má-li metrickou formu a vykrácuje-li si božským hopsasa. Není snad komické, jak se i ti nejvážnější filosofové, ačkoli jsou jinak ve věcech jistoty velice přísní, stále ještě odvolávají na  *básnické ústrojy*, aby svým myšlenkám dodali důrazu a věrohodnosti? – a pře-

ce je pro pravdu nebezpečnější, když s ní básník souhlasí, než když jí odporuje! Neboť jak praví Homér: „Pěvci velice lžou!“ –

» 85. «

*Dobro a krása.* – Umělci bez ustání *velebí* – nic jiného ani nedělají –; velebí všechny ty stavy a věci, které mají pověst, že se člověk s nimi a v nich může cítit dobrý, velký nebo opojený nebo veselý nebo blažený a moudrý. Tyto *vybrané* předměty a stavy, jejichž hodnota pro lidské štěstí platí za jednu provždy jistou a oceněnou, jsou pak objekty umělců: umělci neustále číhají, jak by je objevili a vtáhli do oblasti umění. Chci tím říci: umělci sami nejsou taxátory štěstí a šťastných věcí, ale neustále se snaží proniknout do blízkosti takových taxátorů a s maximální zvědavostí a chutí jejich hodnocení okamžitě využít. A tak, jelikož kromě netrpělivosti mají i silné plíce heroldů a rychlé nohy běžců, budou vždy mezi prvními, kdo velebí *nové* dobro, a často se *jeví* být těmi, kdo je poprvé jako dobro pojmenují a ohodnotí. To je však, jak již řečeno, omyl: jsou jen čilejší a hlasitější než taxátoři skuteční. A kdo jsou tito taxátoři? – Ti, kdo mají bohatství a čas.

» 86. «

*O divadle.* – Tento den mi opět dal silné a vysoké pocity, a kdybych na jeho sklonku mohl mít hudbu a umění, pak dohře vím, kterou hudbu a které umění bych si *nepřál*, totiž všechno to, co by své posluchače a diváky chtělo opojit a *dohnat* k okamžiku silného a vyjatého citu, – ony lidi každodenní duše, kteří se večer nepodobají vítězům na triumfálních vozecích, nýbrž unaveným mezkům, na nichž život příliš často zkoušel svůj bič. Co by takoví lidé vůbec věděli o „vyšších“ náladách, kdyby nebylo opojných prostředků a ideových ran bičem! – a tak mají své podněcovatele nadšené, jako mají svá vína. Ale

k čemu je *mně* jejich nápoj a jejich opojení! Nač potřebuje člověk plný nadšením víno! Spíše pohlíží s jistou ošklivostí na prostředky a prostředníky, kteří mají vyvolat účinek bez dostatečného důvodu, – opícení po mocném vzednutí duše! – Jakže? Krtek dostane křídla a hrdé iluze, – před spaním, než zalezde do své díry? Je poslán do divadla a před jeho slepé a znavené oči se nasadí tlustá slza? Lidé, jejichž život není „jednáním“, nýbrž obchodem, sedí před jevištěm a pozorují cizokrajné bytosti, pro něž život znamená víc než obchod? „Sluší se to,“ říkáte, „je to zábavné, žádá si toho vzdělání!“ – Nuže tedy! Pro mne je to příliš často absence vzdělání: neboť tento pohled je mi příliš často odporný. Kdo má dost tragédie a komedie v sobě, zůstává divadlu asi nejraději vzdálen; anebo se mu, výjimečně, stává celá událost – divadlo a publikum a také básník – tragickou a komickou podívanou samou, takže uváděný kus mu proti tomu znamená jen málo. Je-li někdo cosi jako Faust či Manfred, nezáleží mu na Faustech a Manfredech divadelních! – jistě ho však nutí k zamýšlení, že se vůbec takové postavy uvádějí na scéně. *Nejsilnější* myšlenky a vášně předváděné těm, kdo nejsou myšlení a vášně schopní – zato však *opojení!* A k němu užívat *takových prostředků!* A divadlo a hudba jako kouření hašše a vykáání betelu pro Evropany! Kdo nám asi vyjílí celou historii narkotik! – Vždyť je to bezmála historie „vzdělání“, takzvaného vyššího vzdělání!

» 87. «

*O ješitnosti umělců.* – Myslím, že umělci často nevědí, co umějí nejlépe, protože jsou příliš ješitní a zaměřili svou mysl na něco vznešenějšího, než se zdají být tyto drobné rostlinky, které dokáží na jejich půdě vyrůstat nově, zvláště a krásně, ve skutečné dokonalosti. Nejlepší plody své zahrady a vinice oceňují jen povrchně, jejich láska a jejich poznání nejsou na stejné úrovni. Existuje například hudebník, který je více než kdokoli jiný

mištem v nalézání tónů z říše trpících, tísněných, mučených duší, ba dokáže propůjčit řeč i němé tváři. Nikdo se mu nevyrovná v barvách pozdního podzimu, v nevyšlovně dojemném štěstí posledního, nejposlednějšího, nejkratšího požitku, zná zvuk pro ony tajemné úzkostné púlnoči duše, kde se přičína a následek zdají rozestupovat a každým okamžikem může něco vzniknout „z ničeho“, nejšťastněji ze všech čerpá ze dna lidského štěstí, jakoby z jeho vypritého poháru, kde se nakonec našťestí i nanešťestí slily ty nejtrpčí a nejozpornější kapky s nejsladšími; zná ono znavené sunutí duše, která již nemůže skákat a létat, ba ani jít; má plachý pohled skrývané bolesti, porozumění bez útechy, loučení bez vyznání; ano, jakožto Orfeus veškeré tajné bídy je větší než kdo jiný, a umění jim vůbec získalo mnohé, co se dosud zdálo nevyjádřitelné, a dokonce umění nehodné, a co slova dokázala nanejvýš zabnat, nikoli uchopit, – mnohý nepatrný a mikroskopický detail duše: ano, je mištem zcela malého. Avšak on jim *nechce* být! Jeho *charakter* miluje spíše rozlehlé stěny a odvažnou nástěnnou malbu! Nevídí, že jeho *duch* má jiný vkus a sklon a nejraději tiše sedá v zakoutích rozpadlých domů: tady, skryt, sám sobě skryt, maluje svá pravá mistrůvská díla, která jsou všechna velmi krátká, často jen jeden fakt, – tady se teprve stává vskutku dobrým, velkým a dokonalejším, možná pouze tady. – Ale on to neví! Je příliš ješitný, než aby to věděl.

» 88. «

**Vážný zájem o pravdu.** – Vážný zájem o pravdu! Jak odlišně rozumí lidé tento slovním. Právě tytéž názory a způsoby dokazování a zkoumání, které myslitel pocituje u sebe sama jako lehkovážnost, již ke své hanbě v té či oné chvíli podlehl, – právě tytéž názory mohou umělci, který na ně narazí a jistý čas s nimi žije, skýtat vědomí, že se jej nyní zmocnil hluboce vážný zájem o pravdu a že je obdivuhodné, jak on, ačkoli umělec, pro-

jevuje nanejvýš vážnou touhu po protikladu pouhého zjevu. Tak se může stát, že někdo právě svým patosem vážnosti prozradí, jak povrchně a skromně se jeho duch dosud pohyboval v říši poznání. – A není ostatně vše, co bereme *vážně*, našim zřádcem? Prozrazuje, kam klademe svou váhu a kde žádnou nemáme.

» 89. «

**Dnes a kdysi.** – Co záleží na veškerém umění našich uměleckých děl, když ztrácíme ono vyšší umění, umění svátků! Kdy si byla všechna umělecká díla vztyčena podél velké sváteční cesty lidstva, jako upomínky a památníky vysokých a blažených okamžiků. Dnes chtějí lidé odlákat uměleckými díly vyčerpáné a nemocné ubožáky z velké cesty utrpení lidstva, alespoň na slastnou chvíličku; nabízejí jim malé opojení a malé šílenství.

» 90. «

**Světla a stíny.** – Knihy a spisy jsou u různých myslitelů něčím různým: jeden shromáždil v knize světla, která dokázal hbitě uzmut a odnést z paprsků vysvítuvšího poznání; druhý přináší jen stíny, šedé a černé napodobeniny toho, co předešlý den rostlo v jeho duši.

» 91. «

**Opatrnost.** – Alfieri, jak známo, velice lhal, když užaslym současníkům vyprávěl svou životní historii. Lhal z onoho despotismu vůči sobě samému, jež dokazoval například i způsobem, jak si vytvořil svůj vlastní jazyk a jak se tyransky nutil k básnictví: – konečně našel přísnou formu vzněšenosti, do níž *vtěsnil* svůj život i svou paměť: zakusil přitom asi nemalé utrpení. – Ani životní historii Platónově, kterou by napsal on sám, bych nevě-

fil: právě tak jako vlastnímu životopisu Rousseauovu či Dantově vita nuova.

» 92. «

*Próza a poezie.* – Všiměme si, že všichni velcí mistři prózy byli skoro vždy také básníky, ať už veřejně, nebo jen v tajnosti a pro „šuplík“, a věru, jen *tvář v tvář poezii* se píše dobrá próza! Neboť próza je nepřetržitým přátelským bojem s poezií: veškeré její půvaby spočívají v tom, že se stále vyhýbá a odporuje poezii: každé abstraktum chce být předneseno jako šibalská lest větší ní a jakoby výsměšným hlasem; každý suchopár a chlad má uvést půvabnou bohyni do půvabného zoufalství; často nastává sblížení, chvilkové smířování a pak náhlý úskok a výsměch; často se zvedá opona a vypouští ostré světlo, právě když bohyně vychutnává soumrak a tlumené barvy; často je jí bráno slovo z úst a odzpíváno podle melodie, při které si musí jemněma ručkama držet svá jemná ouška – existuje tu na tisíc válečných zábah, včetně porážek, o nichž lidé nepociťtí, takzvané prozaičtí, nemají potuchy: proto také píše a mluví jen špatnou prózou! *Boj je otcem všech dobrych věcí*, boj je také otcem dobré prózy! – Jen čtyři velmi zvláštní a vpravdě básničtí lidé byli v tomto století s to dospět v próze k mistrovství, ale jinak pro ni není toto století vytvořeno – pro nedostatek poezie, jak naznačeno. Když pomineme Goetha, na nějž si činí nárok století, z něhož vzešel, pak už jen Giacomo Leopardi, Prosper Mérimée, Ralph Waldo Emerson a Walter Savage Landor, autor *Imaginary Conversations*, jsou podle mne hodni označení mistr prózy.

» 93. «

*Ale proč tedy píšeš?* – A.: Nepatřím k těm, kteří *myslí* s vlhkým perem v ruce; a ještě méně k těm, kteří se dokonce před otevřeným kalamářem oddávají svým vášním, sedíce na

židli a upřeně zírající na papír. Veškeré psaní mě zlobí a stydím se za něj; psaní je mi tělesnou potřebou, – mluvit o něm i jen v přirovnání je mi protivné. B.: Ale proč tedy píšeš? A.: Tedy, můj milý, mezi námi řečeno: nenašel jsem dosud jiný prostředek, jak se *zbaavit* svých myšlenek. B.: A proč se jich chceš zbavit? A.: Proč chceš? Copak já chce? Já musím. – B.: Dost už! Dost!

» 94. «

*Růst po smrti.* – Ony drobné smělé výroky o morálních věcech, které Fontenelle rozesal ve svých nesmrtelných Rozhovorech mrtvých, platily svého času za paradoxy a hříčky povážlivého vtipkování; ani nejvyšší soudci vkusu a ducha v nich neviděli nic víc, – ano, snad ani sám Fontenelle ne. A nyní se odehrává cosi neuvěřitelného: tyto myšlenky se stávají pravdou! Věda to dokazuje! Hra se mění ve vážnou věc! A my čteme ony dialogy s jiným pocitem, než je četli Voltaire a Helvétius; a bezděky pozvedáme jejich původce do jiné a *mnohem vyšší* třídy duchů, než kam je řadili oni – právě? Neprávem?

» 95. «

*Chamfort.* – Že se takový znalec lidí a davu jako Chamfort právě k davu přidal a nezůstal stát opodál ve filosofické izolaci a distanci, si nedovedu vysvětlit jinak než takto: Byl v něm jeden instinkt silnější než jeho moudrost, který nebyl nikdy ukoujen, a to nenávisť vůči celé té nobilese urozených: možná dávná, až přespříliš pochopitelná nenávisť jeho matky, a pro lásku k matce posvěcená – instinkt pomsty z jeho chlapeckých let, který očekával svou chvíli, aby matku pomstil. A nyní ho život a jeho génius, a ach! nejlépe asi otcovská krev v žilách svedly k tomu, aby se právě do této noblesy zařadil a postavil se jí navenek – na mnoho a mnoho let! Nakonec však pohled na sebe sama, pohled na „starého člověka“ ze starého režimu nenesl,

propadl prudké vášni pokání a *v ní* se přioděl rouchem luzy jakožto *svým* druhem žíněné kutny! Jeho špatným svědomím bylo promeškání pomsty. – Pokud by Chamfort tehdy zůstal o stupeň více filosofem, pak by revoluce neměla svou tragickou pointu a svůj nejostřejší ostěn: platila by za mnohem hloupější událost a nebyla by pro duchy tak svůdná. Avšak Chamfortova nenávisť a msta odchovaly celé jedno pokolení: a touto školou prošli i lidé nejosvícenější. Uvažme jen, že Mirabeau vzhlížel k Chamfortovi jako ke svému vyššímu a staršímu já, očekával a snašije od něj povzbuzení, varování a kritické výrocky, – Mirabeau, který jako člověk patří ke zcela jinému řádu velikosti než dokonce i nejpřednější ze státnických veličin včerejška a dneška. – Je zvláštní, že navzdory takovému příteli a přímluvci – máme přece Mirabeauovy dopisy Chamfortovi – zůstal tento nevytípnější ze všech moralistů Francouzům cizí, nejinak než Stendhal, jenž měl snad ze všech Francouzů *tohoto* století myšlenkově nejobhatší zrak a sluch. Není tomu tak proto, že měl v sobě až příliš z Němce a Angličana, než aby byl ještě smesitelný Pařížanům? – zatímco Chamfort, člověk bohatý na hlubiny a zadní plány duše, temný, trpící, žhnoucí, – myslitel, který povazoval smích za nezbytný lék proti životu a který se cítil bezmála ztracen každý den, když se nezasmlál, – se jeví spíš jako Ital a pokrevní spřízněnec Danteho a Leopardiho než jako Francouz! Známe poslední Chamfortova slova: „Ah! mon ami,“ pravil k Sieyèsovi, „je m'en vais enfin de ce monde, où il faut que le coeur se brise ou se bronze.“ To zajisté nejsou slova umírajícího Francouze.

» 96. «

*Dva řečníci.* – Z těchto dvou řečníků vystihne jeden smysl své záležitosti jen tehdy, když se cele poddá vášni: teprve ona mu vžene dost krve a žáru do mozku a přiměje tak jeho vysokou duchovnost, aby se zjevila. Druhý se tu a tam pokouší o totéž: přednést s pomocí vášně svou věc phozvučně, prudce a sthu-

jícím způsobem, – avšak obvykle se špatným výsledkem. Mluví pak záhy temně a zmateně, přehání, přeskakuje a vzbuzuje vůči své věci nedůvěru: ano, on sám pocítuje tuto nedůvěru, což vysvětluje jeho náhlé skoky do velice chladných a odpudivých tónů, které v posluchači budí pochyby, zda byla celá jeho vášnivost pravá. Vášně u něj pokaždé zaplaví ducha; možná proto, že je silnější než u prvního. Na vrcholu svých sil stojí však tehdy, když bouřlivému návalu svých pocitů odolá, ba jakoby se mu vysmívá: teprve zde jeho duch zcela vystupuje z úkrytu – logický, výsměšný, hravý, a přece strašlivý duch.

» 97. «

*O upovídánosti spisovatelů.* – Existuje upovídánost hněvu, – častá u Luthera, také u Schopenhauera. Upovídánost z příliš velké zásoby pojmových formulí jako u Kanta. Upovídánost z potěšení nad stále novými obraty pro tutéž věc: najdeme ji u Montaigne. Upovídánost zlomyslných povah: kdo čte spisy dnešní doby, vzpomene si přitom na dva spisovatele. Upovídánost z potěšení působeného dobrými slovy a jazykovými formami: nezřídka se vyskytne v Goethově próze. Upovídánost z vnitřního zálibení v hluku a zmatku pocitů: například u Carlyea.

» 98. «

*Na oslavu Shakespeara.* – To nekrásnější, co bych dokázal říci na oslavu Shakespeara jako *člověka*, je toto: věřil v Bruta a ani smítkem nedůvěry neposkvrmil tento druh chmosti! Brutovi zasvětil svou nejlepší tragédii – i dnes je stále ještě nazývána chybným jménem –, jemu a strašlivé esenci vysoké morálky. Nezávislost duše! o tu zde jde! Žádná obět zde nemůže být příliš veliká: i svého nejlepšího přítele jí musí člověk umět obětovat, byť by to byl nejskvělejší člověk, ozdoba světa, génius

nemající sobě rovna, – když totiž milujeme svobodu jako svobodu velikých duší, a skrže něj *této* svobodě hrozí nebezpečí: – tak to musel Shakespeare cítit! Vyše, do níž staví Caesara, je nejvybranější počtou, již mohl prokázat Brutovi: tím teprve pozvedá jeho vnitřní problém do nesmírných dimenzí a právě tak duševní sílu, jež dokázala *tento uzel* rozetnouti! – A byla to vsutku politická svoboda, která dohnala tohoto básníka k soucitu s Brutem, – a učinila Brutovým spoluvívníkem? Nebo byla politická svoboda jen symbolikou čehosi nevyslovitelného? Sjojíme snad před jakýmsi neznámým temným dějem či dobrodružstvím v básníkově vlastní duši, o němž chtěl mluvit jen ve znameních? Čím je veškerá Hamletova melancholie proti melancholii Brutově! – a možná zná Shakespeare i tuto melancholii, stejně jako znal onu první, z vlastní zkušenosti! Možná měl i on svou temnou hodinu a svého zlého anděla, jako Brutus! – Ale ať už existovaly jakékoli podobnosti a tajné vzťahy tohoto druhu: před celou postavou a ctností Bruta se Shakespeare sklonil k zemi a cítil se nehoden a vzdálen: – svědectví o tom vepsal do své tragédie. Dvakrát v ní předvedl básníka a dvakrát jej zahrnul tak netrpělivým a krajním opovržením, že to zní jak výkřik, – jako výkřik sebeopovržení. Brutus, sám Brutus ztrácí trpělivost, když vystoupí básník, nafoukaný, patetický, vtíravý, jak už básníci bývají, jako bytost, která zdánlivě překypuje různými možnostmi velikosti, i velikosti morální, a přesto ve filosofii činu a života nedospěje většinou ani k obyčejné poctivosti. „Zná-li on dobu, *pak já znám jeho náklady*, – pryč s tím rolničkovým kašparem!“ – volá Brutus. Přeložme si to zpět do duše básníka, který to napsal.

» 99. «

*Schopenhauerovi stoupenci.* – Co můžeme pozorovat při kontaktu kulturních národů s barbarý: že totiž nižší kultura pravidelně přejímá od vyšší kultury nejprve její něsesti, slabiny

a výstředky, právě jimi se cítí okouzlena a až nakonec prostřednictvím osvojených něsestí a slabin na sebe nechá zároveň působit i něco z hodnotné síly vyšší kultury: – to můžeme vidět i zblízka, a aniž bychom cestovali k barbarským národům, arci ve zjevně zduchovněné podobě, již nelze tak snadno uchopit. Neboť co přejímají *Schopenhauerovi* stoupenci v Německu od svého mistra nejprve? – stoupenci, kteří si musejí při strovnání s jeho nadřazenou kulturou připadat dostatečně barbarsky, aby i jím byli nejprve barbarsky fascinováni a svedeni. Je to snad jeho pevný smysl pro fakta, jeho dobrá vůle k světlosti a rozumu, díky níž často vyhlíží tak anglicky a tak málo německy? Nebo síla jeho intelektuálního svědomí, jež *vydělalo* celoživotní rozpor mezi bytím a chtěním a nutilo Schopenhauera k tomu, aby si i ve svých spisech neustále a téměř v každém bodu odporoval? Nebo jeho čistostnost ve věcech církve a křesťanského Boha? – neboť v tom byl čistotný jako dosud žádný německý filosof, takže žil a zemřel „jako voltairián“. Nebo jeho nesmrtelné nauky o intelektuální povaze intelektu a nesvobodě vůle? Nikoli, to vše neokouzluje a není jako okouzlující počítováno: ale Schopenhauerovy mystické rozpaky a úniky, na místech, kde se myslitel faktů nechá svádět a kazit ješitným puzením stát se tím, kdo prohlédl tajemství světa, nedokazatelné učení o *jedné vůli* („všechny příčiny jsou jen příležitostnými příčinami zjevu vůle v tuto dobu, na tomto místě“, „vůle k životu je v každé bytosti, i té nejmenší, cele a nedílně, tak úplně jako ve všech, kteří kdy byli, jsou a budou, dohromady“), *popření individuala* („všichni lvi jsou v základe jen jedním lvem“, „mnohost individualu je zdáním“, právě tak jako je pouhým zdáním *vyžoví*: – nazývá Lamarckovu myšlenku „geniálním, absurdním omylem“), horování pro *génia* („v estetickém názoru není individualum už individualum, nýbrž čistým, nečasovým subjektem poznání bez vůle a bolesti“, „subjekt zcela pohlcený nahliženým předmětem se stává tímto předmětem samým“), nesmysl o *soucitu* a jím

umožněním prolomení principii individualionis jakožto zdroji veškeré morálnosti, včetně takových tvrzení jako „umírání je vlastně účelem bytí“, „nelze a priori přímo popřít možnost, že by nemohlo i z člověka již zemitěného vycházet magické působení“: tyto a podobné *výstředky* a neřesti filosofovy jsou přejímány vždy jako první a je z nich činěna věc víry: – hřichy a neřesti se totiž vždy napodobují nejsnadněji a nevyžadují dlouhé průpravu. Avšak mluvme o nejslavnějším z žijících schopenhaueriánů, o Richardu Wagnerovi. – Přihodilo se mu totiž, co se přihodilo už tolika umělcům: zmýšlil se ve výkladu postav, které stvořil, nepochopili nevyslovenou filosofii svého nejvlastnějšího umění. Richard Wagner se až do poloviny života nechal mást Hegelem; a ještě jednou učinil totéž, když později ze svých postav vyčel Schopenhauerovo učení a začal sám sebe formulovat pojmy „vůle“, „génius“, a „soutit“. Přesto zůstane pravdou: nic nejde tolik proti Schopenhauerovu duchu než právě to, co je na Wagnerových hrdinech tak bytostně wagnerovské: mám na mysli nevinnost nejvyššího egoismu, víru ve velkou vašeň jakožto dobro o sobě, jediním slovem siegfriedovský rys v tváři jeho hrdinů. „To vše je cítit spíš Spinozou než mnou“ – řekl by snad Schopenhauer. Ač měl tedy Wagner velice dobré důvody ohlížet se právě po jiných filosofech než po Schopenhauerovi: Okouzlení, jemuž při setkání s tímto myslitelem podlehl, jej nezastopilo jen vůči všem ostatním filosofům, nýbrž dokonce i vůči vědě samé; stále více se chce celé jeho umění vydávat za pendant a doplněk Schopenhauerovy filosofie a stále výslovněji se zřiká vyšší citižádosti být pendantem a doplňkem lidského poznání a vědy. A nepodceňuje jej při tom jen celá ta tajuplná okázalost této filosofie, jež by podněcovala i hraběte Cagliostro: i jednotlivé pohyby a afekty filosofů vždy sváděly Schopenhauerovské je např. Wagnerovo horlení proti úpadku německé řeči; a i kdybychom zde měli napodobování pochvácít, pak přece jen nesmí být zamlceno, že Wagnerův styl sám nemálo trpí všemi těmi vředy a nádory, jež Schopenhauera přiváděly k zuřivosti, a že

vzhledem k německy písčím wagneriánům se začíná wagneriánství ukazovat stejně nebezpečným, jako bylo snad jen hegelianství. Schopenhauerovská je Wagnerova nenávisť vůči Židům, k nimž nedokáže být spravedlivý ani u jejich největšího činu: vždyť Židé vynalezli křesťanství. Schopenhauerovský je Wagnerův pokus pochopit křesťanství jako zaváté zrunko buddhismu a připravit pro Evropu pomocí dočasněho sblížení s katolicko–křesťanskými formulami a pocity buddhistický věk. Schopenhauerovské je Wagnerovo kázání o potřebě milosrdenství ve styku se zvířaty; Schopenhauerovým předchůdcem v tom byl, jak známo, Voltaire, který už asi rovněž uměl, podobně jako jeho následovníci, přinutit svou nenávisť vůči určitým věcem a lidem do hávu milosrdenství vůči zvířatům. Alespoň Wagnerova nenávisť vůči vědě, jež z jeho kázání mluví, mu jistě nebyla vnuknuta duchem mírnosti a dobra – ba ani, jak se rozumí samo sebou, *duchem* vůbec. – Na filosofii umělce nakonec mnoho nezáleží, je-li to právě jen dodatečná filosofie a jeho umění samotnému nijak neškodí. Musíme se vysříhat toho, abychom na umělce zanevřeli jen kvůli příležitostné, možná velmi nešťastné a domyšlivé maskarádě; nezapomínejme, že naši milí umělci jsou a musí být všichni tak trochu herci a bez hraní by delší dobu sotva vydrželi. Zůstaňme Wagnerovi věrni v tom, co je na něm *pravdivé* a původní, – a zejména tím, že my, jeho učedníci, zůstaneme sami sobě věrni v tom, co je na nás pravdivé a původní. Nechme být jeho intelektuální náhady a křeče, uvažme spíš spravedlivě, jakou zvláštní výzvu a jaké potřeby *smí* mít umění, jako je jeho, aby mohlo žít a růst! Vůbec nezáleží na tom, že jako myslitel je tak často v nepravu; spravedlnost a trpělivost nejsou *jeho* věci. Dost na tom, že jeho život má oprávnění a je v právu sám před sebou: – tento život, jenž na každého z nás volá: „Bud' mužem a následuj mne, – nýbrž sebe! Nýbrž sebe!“ Také *náš* život ať si před námi samými uchová své oprávnění! I my ať vyvíjíme a rozkvétáme ze sebe samých svobodně a beze strachu, v nevinné sebedůvěře! Při pohledu na takového člověka mi ještě

dnes, stejně jako kdysi, znějí v uších tyto věty: "...že vášně je lepší než stoicismus a pokřesťeví, že být čestný dokonce i ve zlu, je lepší než ztratit sebe sama v tradiční mravnosti, že svobodný člověk může být jak dobrý, tak zlý, že však nesvobodný člověk je hanbou přírody a nedostane se mu žádné nebeské ani pozemské útechy; konečně že *každý, kdo chce být svobodný, se musí osvobodit sám* a že svoboda nikomu nepadne do klína jako zářný dar." (Richard Wagner in Bayreuth, s. 94.)

» 100. «

*Učit se vzdávat hold.* – I holdování se lidé musí učit, stejně jako pohrdání. Každý, kdo kráčí novými cestami a kdo zavade na nové cesty mnoho jiných, s údivem zjišťuje, jak nešikovně a uboze si tyto mnozí počínají při vyjadřování své vděčnosti, ba jak vzácně se vděčnost *dokáže* vůbec vyjádřit. Jako by se jí vždy, když chce už promluvit, vzpříčilo něco v hrdle, takže si jen odkaše a její hlas v pokášlávání opět zmlkne. Způsob, jakým se myslitel dovídá o účinku svých myšlenek a o jejich převratné a oťásající moci, je bezmála komický; občas to vyhlíží, jako by se ti, na něž jeho myšlenky zapůsobily, cítili v podstatě dotčení a byli s to svou – jak se obávají – ohroženou samostatností projevít jen všemožnými nezpůsoby. Je zapotřebí celých pokolení, aby byla vynalezena třeba jen zdvořilá konvence díky: a teprve velmi pozdě nadejde okamžik, kdy dokonce i vděčnost ovládne jakýsi druh ducha a geniality: pak je tu obvykle i ten, kdo tento velký dík přijímá, nejen za to, co dobrého učinil on sám, nýbrž většínu za to, co povolna navršili jako poklad toho nejvyššího a nejlepšího jeho předchůdci.

» 101. «

*Voltaire.* – Všude, kde existoval dvůr, udával normu dobrého mluvení, a tím i normu stylu pro všechny, kdo psali. Dvorská

mluva je ale mluvou dvořana, *jenž není odborníkem žádného oboru* a jenž si dokonce i v rozhovorech o vědeckých záležitostech zakazuje veškeré pohodlné technické výrazy, protože jsou cítit speciálním oborem; proto je technický výraz a vše, co prozrazuje odborníka, v zemích dvorské kultury *poskvrnou stylem*. Dnes, kdy se všechny dvory staly karikaturami jiných i dnešních dnů, vzbuzuje náš údiv, že i Voltaire nám připadá v tomto ohledu nevyšlovně toporný a trapný (např. při odsuzování takových stylisťů, jako byli Fontenelle a Montesquieu), – my jsme se totiž všichni od dvorského vkusu oprostili, zatímco Voltaire byl jeho *završitelem!*

» 102. «

*Slovo k filologům.* – Že existují knihy narolík drahocenné a královské, aby se jim věnovala celá pokolení učenců a udržovala je svým úsilím čisté a srozumitelné, – tuto věru stále znovu upevňovat je posláním filologie. Filologie předpokládá, že nechtějí oni vzácní lidé (být je není zprvu vidět), kteří tak drahocenné knihy vskutku umějí užívat: – budou to asi lidé, kteří sami takové knihy dělají nebo by je dělat mohli. Chtěl jsem říci, že filologie předpokládá vznešenou věru, – že ve prospěch několika málo jedinců, kteří zde nejsou, ale stále „budou přicházet“, je třeba napřed vykonat velice mnoho nadmíru úzkostlivé, ba nečisté práce: to vše je práce in usum Delphinarum.

» 103. «

*O německé hudbě.* – Německá hudba je nyní – víc než kterákoli jiná – hudbou evropskou, protože pouze v ní našla svůj výraz změna, již Evropa prošla v revoluci: pouze němečtí hudebníci dokážou vystihnout výraz lidových mas v pohybu, onen nesmírný umělý hluk, který nemusí být ani příliš halasný, – zatímco například italská opera zná jen sbory služebnictva

nebo vojska, ale žádný „lid“. K tomu přistupuje, že z veškeré německé hudby lze vyposlouchat hlubokou měšťanskou žárli-vost na noblesu, zejména na esprit a eleganci jakožto projevy dvorské, ryfířské, staré, sebou si jisté společnosti. To není hudba goethovského pěvce před branami, jež se libí i „v sále“, totiž králi; tady se nezpívá „zmužlie hleděli rytíři a v klín svůj krasa-vice“. Ani grácie už nevystupuje v německé hudbě bez záchvatů výčitek svědomí; teprve u půvabnosti, venkovské sestry grácie, se začíná Němec cítit zcela morálně – a odtud pak stále více až ke své horující, učené, často zaryté „vznešenosti“, beethovenovské vznešenosti. Chcete-li si k této hudbě představit člověka, pak si představte právě Beethovena, jak vyhlíží vedle Goetha, třeba při onom setkání v Teplicích: jako polobabarství vedle kultury, jako lid vedle šlechtý, jako člověk dohrozděčný vedle dobrého a více než „dobrého“, jako fantasta vedle umělce, jako lačný útěchy vedle utěšeného, jako přehánějící podezřívavec vedle spravedlivého, jako ponurý sebetryznitel, jako bláznivý blouznivec, blaženě nešťastný, jako naivně nemrtný, jako domyšlivý a neohrabaný – a venkonce jako „člověk nespoutaný“; tak jej vnímal a charakterizoval sám Goethe, ten výjimečný Němec, k němuž nebyla ještě nalezena sourodá hudba! – Nakonec ještě zvažme, zda není třeba chápat ono stále více se šířící pohdání melodií a zakrňování melodičkého smyslu u Němců jako demo-kračický nešvar a důsledek revoluce. Melodie má totiž tak nepo-kryté potěšení ze zákonnosti a takový odpor proti všemu pro-měnlivému, nezformovanému, svévolnému, že zní jako zvuk ze *starého* řádu evropských záležitostí a jako svůdkyně a vůdkyně zpět k němu.

» 104. «

*O zvuku německého jazyka.* – Je známo, odkud pochází němčina, jež je po několika staletí všeobecným spisovným jazykem. Němci, se svou úctou ke všemu, co přicházelo ze *dvořa*, si

brali horlivě za vzor kancelář, když měli cokoli *napsat*, tedy zejména ve svých dopisech, listinách, testamentech a tak dále. Psát jako kancelář znamenalo psát v souladu s dvorem a vlá-dou, – bylo to cosi vznešeného ve srovnání s němčinou města, v němž člověk právě žil. Poznamená-li z toho vyplývá, že lidé začali mluvit stejně jako psali, – a stali se tak ještě vznešenější-mi, v tvarosloví, volbě slov, obratech a nakonec i ve zvuku: když mluvili, napodobovali afektovaný dvorský zvuk, a tato afektovanost se stala posleze přirozeností. Snad nikde jinde se neudálo totéž: převaha psaného stylu nad mluvou a strojenost a předstíraná vznešenost u celého národa jako základ společné-ho, už nikoli dialektického jazyka. Myslím, že zvuk německé řeči byl ve středověku, a zejména po středověku, bytostně seleský a sprostý: během posledních staletí se poněkud zúšlechtil, hlavně tím, že se zdálo nezbytné napodobovat mnoho francouzských, italských a španělských zvuků, a to právě německé (a rakouské) šlechtě, která se rozhodně nemohla spokojit s ma-teřským jazykem. Avšak Montaignovi nebo dokonce Racinovi musela němčina přes tyto praktiky znít nesnesitelně nízce: a ješ-tě i dnes zní z úst německých cestovatelů uprostřed italské luzy velmi syrově, přalesně, chraplivě, jako že zakouřených světnic a z končin neotesanců. – Zjišťuji nyní, že se mezi bývalými ob-divovateli kancelářů opět rozmáhá podobný pud po vznešenosti zvuku a že se Němci začínají poddávat jakémusi zcela podivné-mu „kouzlu zvuku“, které by se mohlo při dlouhodobém půso-bení stát pro německý jazyk opravdovým nebezpečím – neboť odpudivější zvuky se v Evropě nenajdou. Co si výsměšného, chladného, lhostejného, nedbalého v hlase: to teď zní Němcům „vznešeně“ – a odhodlání k této vznešenosti slyším v hlasech mladých úředníků, učitelů, žen, obchodníků; dokonce i malá děvčátka už napodobují tuto oficiální němčinu. Neboť vyná-lezem těch zvuků je oficiér, a to pruský oficiér: týž oficiér, který jakožto voják a muž svého oboru má onen obdivuhodný takt skromnosti, jemuž by se od něho mohli všichni Němci učit (včet-

ně německých profesorů a hudebníků). Ale jakmile začne mluvit a pohybovat se, je tou nejneskromnější a nejnevkusnější figurou ve staré Evropě – aniž by si to ovšem uvědomovali! A také aniž by si to uvědomovali oni dobří Němci, kteří v něm obdivují muže vysoké a nevybranější společnosti a kteří si od něho rádi nechávají „udávat tón“. A on ho také udává! – a šikovatelé a poddůstojníci napodobují svým hrubším způsobem jeho tón jako první. Všimněme si povellů, jejichž řevem jsou německá města teď doslova obklíčena, jelikož se excituje před všemi brannami: jaká domyšlivost, jaký zuřivý pocit autority, jaký výsměšný chlad zaznívá z tohoto řevu! A to mají být Němci hudební národ? – Jisté je, že se teď Němci ve zvuku své řeči militarizují: pravděpodobně je, že poté, co si zvyknou militaristicky mluvit, budou nakonec i militaristicky psát. Neboť návyk na určité zvuky zasahuje hluboko do charakteru: – člověka záhy napadají slova a obraty a konečně i myšlenky, které se právě k tomuto zvuku hodí! Možná že se už teď píše oficiální; možná že jen příliš málo čtu to, co se teď v Německu píše. Ale jedno vím o to jistěji: veřejné německé projevy, které pronikají i do ciziny, nejsou inspirovány německou hudbou, nýbrž právě oním novým zvukem nevkusné domyšlivosti. Téměř v každé řeči prvního německého státníka, dokonce i tehdy, když promlouvá svou císařskou hláskou troubou, je určitý akcent, který ucho cizince s odporem odmítá: ale Němci jej snesou, – snázejí sami sebe.

» 105. «

**Němci jako umělci.** – Když Němec jednou doopravdy propadne vášni (a nemá jen jako obvykle dobrou vůli k vášni), pak se v ní chová, jak právě musí, a na své chování už nemyslí. Právda je, že se potom chová velmi nešikovně a ošklivě a jakoby bez taktu a melodie, takže všichni přihlížející tím trpí nebo jsou dojata a nic víc: – *to však neplatí*, jestliže se povznese k vzněšenosti a vytržení, jichž jsou některé vášně schopny. Tehdy dokonce

i Němec zhráší: Tušení o tom, *v jaké výši* až krása rozlévá své kouzlo dokonce i na Němce, žene německé umělce do výšin až závratných a k výstředkům vášně: tedy skutečně hluboká touha vymanit se z ošklivosti a nešikovnosti, či alespoň z ní vyhlédnout – směrem k nějakému lepšímu, lehčímu, jímavějšímu, slunnějšímu světu. A tak jsou jejich křeče často jen známkou toho, že by chtěli *tancovat*: tito ubozí medvědi, v nichž působí rytmý a lesní bůžci – a občas i božstva vyšší!

» 106. «

**Hudba jako přimluvkyně.** – „Prahnu po mistru hudebního umění“, pravil novátor svému učedníkovi, „aby se ode mne naučil mým myšlenkám a pronášel je potom svou řečí: tak proniknu lidem lépe k sluchu i k srdci. Pomocí tónů lze svést lidi ke každému omylu a ke každé pravdě: kdo by dokázal *vyvrátit tón*?“ – „Chťel bys tedy platit za nevyvrátitelného?“ otázal se učedník. Novátor odvětil: „Chťel bych, aby se klíček stal stromem. Aby se však učení stalo stromem, musí se mu hodnou dobu věřit: aby se mu věřilo, musí platit za nevyvrátné. Strom potřebuje bouře, pochovy, čery, zlobu, aby projevil druh a sílu svého klíčku; at se třeba zlomí, není-li dost silný! Ale zárodek lze vždy jen zničit, – nikoli vyvrátit!“ – Když domluvil, zvolal jeho učedník energicky: „Ale já v tvou věc věřím a pokládám ji za tak silnou, že řeknu vše, úplně vše, co proti ní mám ještě na srdci.“ – Novátor se pro sebe usmál a pohrozil mu prstem. „Tento druh učednictví“, řekl pak, „je ten nejlepší, ale je nebezpečný, a ne každý druh učení jej snese.“

» 107. «

**Naše poslední vděčnost k umění.** – Kdybychom nepřijali za své umění, kdybychom nevyzněli tento druh kultu nepravdivosti, pak by nahlédnutí obecné nepravdivosti a prolha-

nosti, jehož se nám nyní dostává díky vědě – nahlédnutí bludu a omylu jakožto podmínky poznávajícího a cítícího bytí –, bylo zcela nesnesitelné. *Pocitovost* by byla následována zhnusením a sebevraždou. Naše pocitovost má však nyní za protiváhu mocnost, jež nám pomáhá takovým konsekvencím se vyhnout: umění, jakožto *dobrou vůli ke zdání*. Nezbraňujeme svému oku vždy, aby završilo, aby dobásnilo až ke konci: a pak už to není ta věcná nedokonalost, kterou neseme přes řeku dění – pak se domníváme, že neseme *bohyni*, a jsme při této službě pyšní jako děti. Jakožto estetický fenomén je pro nás bytí stále ještě *nesnesitelné* a umění nám dalo oko a ruku a především dobré svědomí k tomu, abychom ze sebe samých takový fenomén *mohli* udělat. Musíme si občas od sebe odpočinout tím, že na sebe pohlížíme a shlížíme dolů a – z umělecké dálky – se *nad* sebou smějeme nebo *nad* sebou pláčeme; musíme odhalit *hrdinu* a také *blázna*, jenž vězí v naší vášni po poznání, musíme se tu a tam radovat ze své pošetilosti, abychom se mohli nadále radovat ze své moudrosti! A právě proto, že jsme v posledním základě těžcí a vážní lidé, ba spíše závažní než lidé, nic nám neprospěje tolik jako *šarškovská čapka*: potřebujeme ji sami před sebou – potřebujeme všechno to rozpustilé, vznášivé, tančivé, výsměšné, dětinské a blažené umění, abychom nepozbyli oně *svobody nad věcmi*, kterou od nás vyžaduje náš ideál. Bylo by pro nás *krámem zpět*, kdybychom se svou vznětlivou počestností propadli morálce a stali se kváží navýsost přísným požadavkům, jež na sebe klade *umění* stát i *nad* morálkou: a nejen stát, s úzkostnou strnulostí něčeho, kdo se bojí, že každým okamžikem sklouzne a padne, nýbrž také se nad ní vznášet, také si nad ní hrát! Jak bychom přitom mohli posrácát umění a blázna? – A pokud se ještě před sebou samými nějak *stydíte*, pak ještě nepatříte k nám!

## KNIHA TŘETÍ

»«

» 108. «

*Nové boje.* – Po Buddhově smrti ještě po staletí ukazovali v jedné jeskyni jeho stín, – strašlivý, příšerný stín. Bůh je mrtev: ale jak je mezi lidmi zvykem, budou snad ještě po tisíciletí existovat jeskyně, kde bude ukazován jeho stín. – A my – my musíme zvítězit ještě i nad jeho stínem!

» 109. «

*Střežme se!* – Střežme se myšlenky, že svět je živoucí bytost. Kam by se měl rozpínat? Čím by se měl žít? Jak by mohl růst a množít se? Vždyť přibližně víme, co je organično: měli bychom snad to, co je nevyšlovně odvozené, pozdní, zřídkavé, nahodilé a s čím se lze setkat jen na zemské kůře, vykládat jako cosi podstatného, obecného, věčného, jak čini ti, kdo vesmír nazývají organismem? To mne odpuzuje. Střežme se dokonce i vřavy, že vesmír je stroj; určitě není konstruován pro nějaký cíl, označením „stroj“ mu prokazujeme příliš velkou čest. Střežme

se předpokládat vůbec a všude něco s podobnou formou, jaká je vlastně cyklickým pohybům našich sousedních hvězd; již pohled na Mléčnou dráhu vzbuzuje pochybnosti, zda tam neexistují mnohem hrubší a rozporuplnější pohyby a rovněž hvězdy s věčně přímocárými drahami pádu a podobně. Astrální řád, v němž žijeme, je výjimkou: tento řád spolu se značným trváním, jež je jím podmíněno, umožnil opět výjimku ve výjimce: utvoření organické látky. Celkovým charakterem světa je například tomu věčný chaos, nikoli ve smyslu chybějící nutnosti, nýbrž chybějícího řádu, členění, formy, krásy, moudrosti, a jak se všechny ty naše estetické lidské představy nazývají. Posuzováno z hlediska našeho rozumu, jsou rozhodně pravidlem nevydávané vrhy, výjimky nejsou skrytým citem a celé soukolí věčně opakuje svůj nápěv, jež nikdy nelze nazvat melodií, – a konečně už i slovo „nevýdareny vrh“ je zlidštění, jež v sobě tají odsudek. Ale jak bychom mohli hanit či chválit veškerenstvo! Stěžme se vnitřně z bezcitnosti a nerozumu, nebo i z jejich protikladů: není ani dokonalé, ani krásné, ani ušlechtilé, a nechce se ničím z toho stát, rozhodně netouží napodobovat člověka! Žádný z našich estetických a morálních soudů je nepositivní! Nemá ani pud sebezáchovy, ba vůbec žádné pudy; nezná také žádných zákonů. Stěžme se říkat, že v přírodě existují zákony. Existují jen nutnosti: není tu nikdo, kdo rozkazuje, nikdo, kdo poslouchá, nikdo, kdo přestupuje. Jestliže víte, že neexistují účely, pak také víte, že neexistuje náhoda: neboť pouze vedle světa účelů má slovo „náhoda“ smysl. Stěžme se tvrdit, že smrt je protikladem života. Živé je jen jakousi odrůdou mrtvého, a odrůdou velmi vzácnou. – Stěžme se myšlenky, že svět tvoří věčně něco nového. Neexistují žádné věčně trvalé substance; materie je právě takový omyl jako bůh eleatů. Ale kdy budeme u konce s naší ostrážitostí a opatrností! Kdy už nám přestanou všechny tyto stíny boha brát světlo? Kdy už přírodu boha zcela zbavíme! Kdy už budeme smět začít pomocí čistě, nově nalezené, nově vykoupené přírody činit nás lidi *přirozenějšími!*

» 110. «

*Původ poznání.* – Intelekt plodil po nesmírně dlouhá období pouze omyly; některé z nich se ukázaly jako užitečné a uchovávací druh: kdo na ně narazil nebo je zdědil, vedl svůj boj o sebe a o potomky s větším štěstím. Takové mylné věty víry, jež byly děděny z pokolení na pokolení, až se nakonec staly bezmála součástí základní výbavy lidského druhu, jsou například tyto: že existují trvalé věci, že existují totožné věci, že existují věci, látky, tělesa, že věc je tím, čím se jeví, že naše chťení je svobodné, že to, co je dobré pro mne, je dobré také samo o sobě. Teprve velmi pozdě vystoupili odpůrci a zpochybňovači takových vět – teprve velmi pozdě vystoupila pravda, jako nejméně silná forma poznání. Zdálo se, že s ní člověk nedokáže žít, náš organismus byl přizpůsoben jejímu opaku; všechny jeho vyšší funkce, vnějšky smyslů a vůbec každý druh počítka pracoval s těmi odpradávná zakoreněnými základními omyly. Ba co více: ony věty se v rámci poznání staly dokonce normou, již se poměňovalo „pravdivé“ a „nepravdivé“ – až do nejolednějších konců čistě logiky. Tedy: síla poznatku nespočívá ve stupni jejich pravdivosti, nýbrž v jejich stáří, jejich zakoreněnosti, jejich charakteru životní podmínky. Tam, kde se zdálo, že se život a poznání dostávají do rozporu, se nikdy vážně nebojovalo; popírání a pochybnosti tu platily za šílenství. Výjimeční myslitelé jako eleaté, kteří přesto formulovali a prosazovali protiklady přirozených omylů, věřili tomu, že je možné tímto opakem také žít: vynalezli mudrce jako člověka neměnnosti, neosobnosti, univerzálnosti názoru, jako jedno a vše zároveň, se samostatnou schopností onoho obráceného poznání; měli víru, že jejich poznání je zároveň principem života. Aby však toto vše mohli tvrdit, museli *klamat* samy sebe o svém vlastním stavu: museli si přibásnit neosobnost a trvání beze změny, nevidět podstatu poznávajícího, popřít moc pudů poznání a vůbec pojímout rozum jako naproti to svobodnou, ze sebe samé vznikající aktivitu; zavírali oči před tím, že také oni dospěli ke svým větám díky odporování něčemu

plathému nebo díky žádosti po klidu či svrchovaném vlastnictví nebo po nadvádě. Rozvoj vytištěnější pocitovosti a skepse zne-  
možnil posleze existenci i těmto lidem; ukázalo se, že i jejich  
žítí a posuzování bylo závislé na prastarých pudech a základ-  
ních omylech všeho pocitujícího bytí. – Ona vyříbenější poci-  
vost a skepse se rodila všude tam, kde se dvě protikladné věty  
zdály *použitelné* na život, protože se obě snažely se základními  
omyly, kde bylo tedy možno se přit o vyšší či nižší stupeň *užit-  
ku* pro život; a rovněž tam, kde se nové věty ukazovaly jako živo-  
tu sice nikoli prospěšné, avšak přinejmenším také ne škodlivé,  
jako projevy intelektuální hravosti, nevinné a šťastné stejně  
jako hra sama. Lidský mozek se postupně plnil takovýmito sou-  
dy a přesvědčeními a v jejich klubku pak vznikl kvas, boj a žá-  
dost po moci. Nejen užitečnost a slast, nýbrž každý druh pudů  
zaujal stanovisko v boji o „pravdy“; intelektuální boj se stal za-  
městnáním, výzvou, povoláním, povinností, důstojenstvím –;  
poznávání a hledání pravdy se nakonec zařadilo jakožto po-  
třeba mezi ostatní potřeby. Od té doby nebyla *mocí* už jen víra  
a přesvědčení, nýbrž také zkouška, negace, nedůvěra, odporová-  
ní; všechny „zlé“ instinkty byly podřízeny poznání, postaveny do  
jeho služeb a dostalo se jim lesku něčeho povoleného, ctěného,  
prospěšného a nakonec získaly i pohled a nevinnost *dobrého*.  
Poznání se tudíž stalo částí života samého a jakožto život pak  
mocností, jež neustále roste: až na sebe konečně narazily poznat-  
ky a ony prastaré základní omyly, obojí jako život, obojí jako  
moc, obojí v téměř člověku. Myslitel: to je nyní bytost, v níž  
pud k pravdě a ony život uchovávalící omyly bojují svůj první  
boj, poté, co i pud k pravdě *dočkával*, že je mocí život uchováva-  
jící. Vzhledem k důležitosti tohoto boje je vše ostatní lhotejně:  
zde je postavena poslední otázka po podměnce života a podnik-  
nut první pokus odpovědět na tuto otázku experimentem. Nako-  
lik snese pravda, abychom si ji přivtělili? – to je ta otázka, to je  
ten experiment.

» 111. «

*Původ logiky.* – Z čeho vznikla v lidské hlavě logika? Jisté  
z nelogiky, jejíž říše musela být původně nesmírná. Ale mnoho  
bytostí, které soudily jinak, než soudíme teď my, zahynulo:  
a přece to mohlo být pravdivější! Kdo například neuměl najít  
dost často „stejně“, pokud šlo o potravu či nebezpečná zvířata,  
kdo tedy příliš pomalu subsumoval, kdo byl při subsumpci příliš  
opatrný, měl menší vyhlídky na přežití než ten, kdo u všeho po-  
dobného okamžitě usuzoval na stejnost. A teprve převládající  
sklon zacházet s podobným jako se stejným, sklon nelogický –  
nebot o sobě neexistuje nic stejného –, vytvořil veškerý základ  
logiky. Také aby vznikl pojem substance, jenž je pro logiku nepo-  
stradatelný, bytí mu v nejpřísnějším smyslu slova nic skutečného  
neodpovídá, – nesměla být po dlouhou dobu viděna, pocítována  
proměnlivost věcí; bytosti nevidící přesně měly výhodu před  
těmi, které viděly vše „v toku“. O sobě vzato je už každý vyso-  
ký stupeň opatrnosti při usuzování, každý skeptický sklon vel-  
kým nebezpečím pro život. Nezachovaly by se žádné živé bytosti,  
kdyby nebyl mimořádně silně vypěstován sklon opacný – raději  
přítakat než se zdržet soudu, raději se mýlit a básnit než vyčká-  
vat, raději souhlasit než popírat, raději soudit než být spravedli-  
vý. – Průběh logických myšlenek a závěrů v našem současném  
mozku odpovídá procesu a boji pudů, jež o sobě, každý jednot-  
livě, jsou všechny velmi nelogické a nespravedlivé; my se obvyk-  
le dovídáme jen výsledek boje: tak rychle a tak skrytě se v nás  
nyní tento prastarý mechanismus odehrává.

» 112. «

*Příčina a následek.* – Nazýváme to „vysvětlením“, ale je to  
„popis“, jímž vynikáme nad starší stupeň poznání a vědy. Lépe  
popisujeme, – vysvětlujeme právě tak málo jako všichni před  
námi. Objevili jsme složitou posloupnost tam, kde naivní člověk

a badatel starších kultur viděl jen dvojí, „příčinu“ a „následek“, jak se tomu říkalo; my jsme obraz dění zdokonalili, ale nad obraz, za obraz jsme se nedostali. Máme před sebou u každého případu řadu „příčin“ mnohem úplnější a usuzujeme: nejprve musí předcházet to a to, aby následovalo ono, – ale *nePOCHOPÍ* jsme přitom nic. Kvalita, například při každém chemickém dění, se stále jeví jako „zázrak“ a právě tak každý pohyb vpřed; popud uvádějící v pohyb nikdo „nevysvětli“. A jak bychom také mohli vysvětlovat! Operujeme se samými věcmi, jež neexistují, s liniemi, plochami, tělesy, atomy, dělitelnými časy, dělitelnými prostory –, jak má být vysvětlování vůbec možné, když vše učiníme nejprve *obrazem*, k obrazu svému! Postací chápat vědu jako co možná nejvěrnější polidštění věcí; popisující věci a jejich posloupnost, učíme se stále přesněji popisovat sebe samy. Příčina a následek: taková rozdvojenost pravděpodobně nikde neexistuje, – doopravdy máme před sebou kontinuum, z něhož vydělujeme pár částí, tak jako pohyb vnímáme vždy jen jako oddělené body, tedy vlastně nevidíme, nýbrž vysuzujeme. Náhlost, s níž se mnohé následky vydělují, nás zavádí; je to však náhlost pouze pro nás. V této náhlé sekundě existuje nekonečné množství pochodů, jež nám unikají. Intelekt, který by příčinu a následek viděl jako kontinuum, a nikoli naším způsobem jako svévolnou rozdělenost a roztrženost, který by viděl tok dění, – ten by pojem příčina a následek zavrhł a veškerou podmíněnost by popřel.

» 113. «

*K učení O jedech.* – Tolik věci se musí spojit, aby vzniklo vědecké myšlení: a všechny tyto nezbytné síly bylo třeba vynalézt, cvičit a opatrovat jednotlivě! Samostatně měly však velmi často zcela jiný účinek než nyní, kdy se v rámci vědeckého myšlení navzájem omezují a ukáznují: – působily jako jedy, například pud zpochybňovat, pud popřít, pud vyčkávat, pud hrma-

dit, pud rozdělávat. Hekatomby lidí byly obětovány, než se tyto pudy naučily chápat svůj vzájemný vztah a cítit se společně jako funkce jedné organizující síly v jednom člověku! A jak daleko máme ještě k době, kdy se k vědeckému myšlení připojí i umělecké síly a praktická životní moudrost, kdy se utvoří vyšší organický systém, ve srovnání s nímž by se učenec, lékař, umělec a zákonodárce, jak je známe dnes, museli jevit jako nuzný pozůstatek starých časů!

» 114. «

*Dosah morálky.* – Nový obraz, který vidíme, ihned konstruujeme za pomoci všech starých zkušeností, jež jsme učinili, *podle stupně své poctivosti a spravedlivosti*. Neexistují vůbec jiné než morální zážitky, dokonce ani v oblasti smyslového vnímání.

» 115. «

*Čtyři omyly.* – Člověka vychovály jeho omyly: viděl sebe sama za prvé vždy jen neúplně, za druhé si připsával vymyšlené vlastnosti, za třetí měl nesprávný pocit o svém postavení vzhledem ke zvířeti a přírodě, za čtvrté vynalézal stále nové desky hodnot a po nějaký čas je považoval za věčné a nepodmíněné, takže se na prvním místě ocitl hned ten, hned zas onen lidský pud a stav a byl následkem tohoto hodnocení zúšlechťován. Odečteme-li působení těchto čtyř omylů, pak jsme odečetli i humanitu, lidskost a „lidskou důstojnost“.

» 116. «

*Stádní instinkt.* – Kdekoli se setkáme s morálkou, nacházíme hodnocení a odstupňování lidských pudů a činnů. Tato hodnocení a odstupňování vyjadřují vždy potřeby obce a stáda: to, co jim vyhovuje na prvním místě – a na druhém a na třetím –,

to je také nejvyšším měřítkem hodnoty u všech jednotlivců. Morálka vede jednotlivce k tomu, aby byl funkcí stáda a jen jako funkci si přikládal hodnotu. Jelikož podmínky přežití se v určité obci velice lišily od podmínek v jiné obci, existovaly velmi odlišné morálky; a vzhledem k podstatným proměnám stád a obcí, států a společností, které jsou ještě před námi, lze předvídat, že vzniknou ještě velmi různé morálky. Morálnost je stádní instinkt v jednotlivci.

» 117. «

**Stádní výtčítka svědomí.** – V nejdělnějších a nejdávnejších obdobích lidstva vypadala výtčítka svědomí úplně jinak než za dnešních dnů. Dnes se člověk cítí zodpovědný jen za to, co chce a co koná, a má v sobě samém svou hrdost: všichni naši učitelé práva vycházejí z tohoto jednotlivcova pocitu sama sebe a pocitu štěstí, jako by právě odtud vyvěral odjakživa zdroj práva. Avšak po nejdělnější dobu trvání lidstva neznal člověk nic strašnějšího než se cítit jednotlivcem. Být sám, vnímat každý jednotlivě, neposlouchat ani nevládnout, znamenat individuum – to nebýla tehdy slast, nýbrž trest; člověk byl k „býtí individuem“ odsvobozán. Svoboda myšlení platila za nanejvýš nepřijemnou svízeň. Zatímco my pocítujeme zákon a podřízenost jako nátlak a újmu, pocítovali tehdy lidé jako nepřijemnou, jako nejvlastnější nouzi egoismus. Být sám sebou, oceňovat se podle vlastní míry a váhy – to bylo tehdy v rozporu s vkusem. Sklon k tomu by byl považován za šílenství: neboť se samotou byla spojena veškerá bída a veškerá hrůza. Tehdy měla „svobodná vůle“ za nejbližšího souseda zlé svědomí: a čím nesvobodnější člověk jednal, čím více z jednaní promlouval stádní instinkt, a nikoli osobní smysl, tím morálnější se člověk cítil. Vše, co škodilo stádu, ať už tomu jednotlivci chtěl či nechtěl, působilo tehdy jedinci výtčítky svědomí – a ještě i jeho sousedu, ano, celému stádu! – V tom jsme se nejvíce změnili.

» 118. «

**Přízeň.** – Je ctnostné, když se určitá buňka promění ve funkci buňky silnější? Prostě musí. A je snad něco zlého, že silnější buňka onu slabší asimiluje? I ona musí; je to pro ni nezbytné, neboť usiluje o mnohonásobnou náhradu a chce se regenerovat. Podle toho je třeba v přízni rozlišovat: pud přivlastňovat a pud podřizovat se; podle toho, zda přízeň cítí ten silnější nebo slabší. Radost a žádost jsou pohromadě u silnějšího, jenž chce cosi přetvořit ve svou funkci: radost a potřeba být žádán u slabšího, jenž by se chtěl stát funkcí. – Soucit je bytostně případ první, příjemné hnutí pudu přivlastňovacího při pohledu na slabšího: přítom je třeba vzít ještě v úvahu, že „silný“ a „slabý“ jsou relativní pojmy.

» 119. «

**Žádný altruismus!** – Na mnoha lidech pozoruji překypující sílu a chuť být funkcí; tlačí se tam a mají nejjemnější čich pro všechna místa, kde by právě oni mohli být funkcí. Patří sem ženy, jež se promění právě v tu funkci muže, která je u něho vyvinuta slabě, a stanou se tak jeho portmonkou nebo jeho politikou nebo jeho družností. Takové bytosti se samy uchovávají nejlépe, když se včlení do cizího organismu; pokud se jim to nepodaří, jsou mrzuté, podrážděné a užívají samy sebe.

» 120. «

**Zdraví duše.** – Oblíbená lékařská formule morálky (jejímž původcem je Ariston z Chiu): „Ctnost je zdraví duše.“ – by musela, aby byla použitelná, být změněna přinejmenším takto: „Tvá ctnost je zdraví tvé duše.“ Neboť zdraví o sobě neexistuje a všechny pokusy nějakou věc takto definovat jsou bědně nezdařené. Záleží na tvém cíli, tvém obzoru, tvých silách, tvých pohnutkách, tvých omylech a zejména na ideálech a fantasmata-

tech tvé duše, máli se určit, co už pro tvé tělo může znamenat zdraví. Existuje tudíž bezpočet různých zdraví těla; a čím více dovolíme jednotlivému a nesrovnatelnému znovu zvednout hlavu, čím více zapomeneme na dogma o „rovnosti lidí“, tím více se musí našim lékařům ztrácet i pojem normálního zdraví, jakož i normální diety, normálního průběhu onemocnění. A teprve potom by možná bylo na čase přemýšlet o zdraví a nemoci *duše* a klást osobitou ctnost každého člověka do jejího zdraví: jež by ovšem mohlo u jednoho vypadat jako pravý opak zdraví u druhého. Nakonec by ještě zůstala otevřena velká otázka, zda bychom mohli *postrádat* onemocnění, dokonce k rozvoji naší ctnosti, a zda zejména naše zřízení po poznání a sebepoznání nepotřebuje nemocnou duši stejně jako zdraví: zkrátka, zda výlučná vůle po zdraví není předsudek, zbabělost a snad i střep pek velice jemného barbarství a zaostalosti.

» 121. «

*Život není argument.* – Přizpůsobili jsme si svět, abychom v něm mohli žít – předpokládáním těles, čar, ploch, přičin a následků, pohybu a klidu, formy a obsahu: bez těchto článků víry by dnes nikdo nedokázal žít! Avšak proto nejsou ještě ničím dokázaným. Život není žádný argument; k podmínkám života by mohl patřit i omyl.

» 122. «

*Morální skepse v křesťanství.* – I křesťanství přispělo velkým dílem k osvícenství: učilo morální skepsi velmi naléhavým a účinným způsobem: obžalobou, rozhořčením, avšak s neúnavnou trpělivostí a citlivostí: v každém jednotlivém člověku zničilo víru v jeho „ctnosti“; navždy odstranilo z povrchu země ony velikány ctnosti, jimiž oplýval starověk, prosulé muže, kteří s vírou ve svou dokonalost chodili světem s dús-

tojností hrdiny byčích zápasů. Když teď my, odchovanci této křesťanské školy skepse, čteme starověké knihy o morálce, například Senecovy a Epiktétovy, pocíujeme pobavenou nadřazenost a jsme plni skrytých náhledů a nadhledů, připadá nám, jako by mluvilo dítě před starcem nebo mladá horlivá kráska před La Rochefoucauldem: my víme lépe, co je ctnost! V poslední době jsme však tutéž skepsi použili i na všechny *religiózní* stavby a procesy, jako je hřích, pokání, milost, posvěcení, a nechali jsme červa hlodat tak důkladně, že máme nyní i při četbě všech křesťanských knih týž pocit nadhledu a jemné nadřazenosti – i religiózní pocity známe lépe! A je na čase dobře je znát a dobře je popsat, neboť také zbožný člověk staré víry vymírá: zachraňme jeho obraz a jeho typ alespoň pro poznání!

» 123. «

*Poznání je víc než pouhý prostředek.* – I bez této nové vášně – mám na mysli vášně poznání – by věda byla podporována: věda zatím rostla a vyrostla bez ní. Uprímná víra ve vědu, vědě nakloněný předsudek, jímž jsou nyní ovládnány naše státy (kdysi dokonce i církev), se zakládá v podstatě na tom, že se v ní takový bezpodmínečný sklon a tlak objevoval vzácně a že věda právě *není* chápána jako vášně, nýbrž jako stav a „étos“. Ano, často stačí už amour-plaisir poznání (zvědavost), stačí amour-vanité, návyk na ni, s postranním úmyslem získat čest a chléb, u mnohých dokonce stačí, že si s přebytkem volného času nevědí jiné rady než číst, sbírat, pořádat, pozorovat, vyprávět druhým: jejich „vědeckým pudem“ je jejich nuda. Papež Leo Desátý jednou (v Breve Beroaldovi) zapěl na oslavu vědy: označuje ji za nejkrásnější ozdobu a největší pýchu našeho života, usilovně zaměstnání ve štěstí i v neštěstí; „bez ní,“ praví nakonec, „by veškeré lidské počínání postáдалo pevné opory, – i s ní je přece ještě proměnlivé a nejisté až až!“ Avšak tento ob- stojně skeptický papež zamlčuje, jako všichni ostatní církevní

chvalořečníci vědy; svůj poslední soud o ní. A i když z jeho slov zaznívá cosi, co je pro takového přítele umění velice zvláštní, že totiž vědu staví nad umění; nakonec je to přece jen z jakési slušnosti, když tu nemluví o tom, co i on staví vysoko nad veškerou vědu: „zjevené pravdě“ a o „věčné spásě duše“, – čím je mu proti tomu ozdoba, pýcha, udržování, zajištění života! „Věda je něčím druhořadým, není ničím posledním, bezpodmínečným, není předmětem vášně“, – tento soud zůstal skryt v Leově duši: vskutku křesťanský soud o vědě! Ve starověku byla její důstojnost a úcta k ní snižována tím, že dokonce i její nejzapálenější učedníci stavěli výše úsilí o *ctnost* a že za nejvyšší chválu, již možno vzdát poznání, se považovala už její oslava jakožto nejlepšího prostředku *ctnosti*. Že poznání chce být čímisi více než jen prostředkem, je v dějinách novým jevem.

» 124. «

*V horizontu nekoněčna.* – Opustili jsme zemi a vstoupili na loď! Most za sebou, – ba více, zemi za sebou jsme strhli! Nuže, bárkol měl se na pozor! Po boku ti leží oceán, pravda, nebouří stále a občas tu spočívá jak hedváb a zlato a snění dohra. Ale nadědou hodiny, kdy poznáš, že je nekoněčný a že není nic hroznějšího než nekoněčno. Ubohý pták, jenž se cítil svoboden a naráží teď na stěny této klece! Běda, přepadne-li tě touha po domově, zemi, jako by tam bylo bývalo více *svobody*, – a žádá „země“ už není!

» 125. «

*Pomatenec.* – Neslyšeli jste o onom pomateném člověku, jenž za jasného dopoledne rozžal svítilnu, běžel na tržiště a bez ustání vykřikoval: „Hledám Boha! Hledám Boha!“ – Protože tam právě stálo mnoho z těch, kdo v Boha nevěřili, vzbudili velké veselí. Snad se neztratili? pravil jeden. Což se zaběhl jak dítě?

řekl druhý. Nebo se schoval? Bojí se nás? Odešel na loď? Vystěhoval se? – tak pokřikovali a smáli se jeden přes druhého. Pomatený člověk skočil mezi ně a probodával je svými pohledy. „Kam se poděl Bůh? vzkřikl, já vám to povím! *My jsme ho zabili*, – vy a já! *My všichni jsme jeho vrahy!* Ale jak jsme to udělali? Jak jsme dokázali vypít moře? Kdo nám dal houbu, abychom smazali celý horizont? Co jsme to učinili, když jsme tuto zemi odpoutali od jejího slunce? Kam se nyní pohybuje? Kam se pohybuje my? Pryč ode všech slunců? Což neustále nepadáme? A neřítíme se zpět, do stran, vpřed, do všech směrů? Existuje ještě nějaké Nahoře a Dole? Nebloudíme nekoněčnou nicotou? Neovannul nás prázdny prostor? Neochladilo se? Nepřichází neustále noc, stále více noci? Nemusíme zapalovat svítilny již dopoledne? Nezaslechli jsme ještě hluk hrobníků, kteří pochovávají Boha? Neucítili jsme ještě pach božního rozkladu? – i bohové se rozkládají! Bůh je mrtev! Bůh zůstane mrtev! A my jsme ho zabili! Čím se utěšíme, my vrazi všech vráhů? To nejsvětější a nejmocnější, co svět doposud měl, vykrvácelo pod našimi noži, – kdo z nás tuto krev smyje? Jakou vodou bychom se mohli očistit? Jaké slavnosti pokání, jaké posvátné hry budeme muset vynalézt? Není na nás velikost tohoto činu příliš velká? Nemusíme se sami stát bohy, jen abychom jej byli hodni? Ještě nikdy nebylo většího činu, – a kdokoli se zrodí po nás, patří kvá-li tomuto činu do vyšších dějin, než byly celé dějiny dosavadní!“

– Zde se pomatenec odmlcel a pohlédl opět na své posluchače: i oni mlčeli a hleděli na něho s údivem. Nakonec mrštil svou svítilnou o zem, takže se roztláčila a zhasla. „Přicházím příliš brzy,“ řekl potom, „ještě nenastal můj čas. Tato nesmírná událost je ještě na cestě a putuje, ještě nepromíkla až k uším lidí. Blesk a hrom potřebují čas, svělo hvězd potřebuje čas, činy potřebují čas, i poté, co jsou vykonány, aby byly viděny a slyšeny. Tento čin je pro ně stále ještě vzdálenější než nejvzdálenější souhvězdí, – a přece je to jejich čin!“ – Vypravuje se ještě, že pomatenec téhož dne vnikl do různých kostelů a zpíval v nich své Re-

quiem aeternam deo. Když ho vyvedli a vyslyšeli, odpovídal stále jen toto: „Čím jsou ještě tyto kostely, ne-li hrobkami a náhrobky boha?“ –

» 126. «

*Mystická vysvětlení.* – Mystická vysvětlení se považují za hluboká; pravda však je, že nejsou dokonce ani povrchní.

» 127. «

*Pozůstatek nejstarší religiozity.* – Každý bezmyšlenkovitý člověk se domnívá, že působí jediné vůle; chtění je pryč cosi jednoduchého, veskrze daného, neodvoditelného, srozumitelného o sobě. Takový člověk je přesvědčen, že když něco koná, například dává ránu, že je to *on*, kdo ránu dává, a že ji dal, protože jí *chtěl*. Vůbec si nevšimne žádného problému, pocit vůle mu stačí nejen k předpokládání příčiny a účinku, nýbrž i k víře, že jejich vztahu rozumí. Neví nic o mechanismu dění a tisícere jenně práci, jež musí být vykonána, aby k ráně došlo, ani o neschopnosti vůle o sobě vykonat třeba jen nejménší část této práce. Vůle je mu magicky působící silou: víra ve vůli jakozto příčinu účinků je víra v magicky působící síly. Původně tedy člověk věřil, že všude, kde spatřuje určitě dění, působí v pozadí jako příčina vůle a osobně chtějící bytosti; – pojem mechaniky mu byl zcela vzdálen. Jelikož však člověk nesmírně dlouho věřil jen v osoby (a nikoli v látky, síly, věci a tak dále), stala se pro něho víra v příčinu a účinek vírou základní, kterou používá všude, kde se něco děje, – ještě i nyní instinktivně a jako kus atavismu nejstaršího původu. Věty „není účinku bez příčiny“, „každý účinek opět příčinou“ se jeví jako zobecnění mnohem užších vět: „kde je působení, tam bylo chtění“, „působit lze jen na chtějící bytosti“, „nikdy neexistuje čisté zakoušení účinku bez důsledku, nýbrž veškeré zakoušení je podnětem vůle“ (k činu,

obraně, pomstě, odplatě), – ale v pravěku lidstva byly oboji věty identické, první nebyly zobecněním druhých, nýbrž druhé vysvětlením prvých. – Schopenhauerův předpoklad, že vše, co existuje, je něčím chtějícím, vyzvedl na trůn prastarou mytologii; zdá se, že Schopenhauer se nikdy nepokusil o rozbor vůle, protože věřil v jednoduchoť a bezprostřednost veškerého chtění, stejně jako všichni ostatní: – zatímco chtění je jen natolik zaběhnutý mechanismus, že pozorujícímu oku téměř uniká. Proti němu stavím tyto věty: za prvé, aby vznikla vůle, je nutná představa o slasti a strasti. Za druhé: zda bude ostrý podnět pocíten jako slast nebo strast, to je věcí *interpretujícího* intelektu, který ovšem pracuje většinou bez našeho vědomí; a jeden a týž podnět *muže* být interpretován jako slast nebo strast. Za třetí: jen u intelektuálních bytostí existuje slast, strast a vůle; obrovská převaha organismů nic takového nezná.

» 128. «

*Hodnota modlitby.* – Modlitba byla vynalezena pro lidi, které vlastně nikdy nenašlapají žádné myšlenky a kteří neznají povzneseení duše nebo si její nevšimnou: co si mají počít na svatých místech a ve všech těch důležitých situacích života, které vyžadují klid a určitou důstojnost? Aby alespoň *nerušili*, doporučila jim moudrost všech zakladatelů náboženství, malých i velkých, formuli modlitby, jako dlouhou mechanickou práci rtů, spojenou s namáháním paměti a přesně určenou polohou rukou a nohou a očí! Mohnou potom podobně jako Tibetané neščetkrát přežítkovat své „om mane padme hum“, nebo jako ve Varanasi odpočítávat na prstech jméno Boží Ram–Ram–Ram (a tak dále s grácií či bez ní): nebo uctívat Višnu jeho tisíci jmény, Alláha devětadevadesáti: nebo mohnou používat modlicí mlýnky či růžence, – hlavně je, že je tato práce na nějakou chvíli zklidní a je na ně snesitelný pohled: jejich druh modlitby byl vynalezen kvůli těm zbožným, kteří znají myšlenky a povznese-

ní sami od sebe. A dokonce i ti mají své hodiny únavy, kdy jim řada důstojných slov a zvuků a zbožná mechanika dělá dobře. Ale dejme tomu, že tyto nepočtení lidé – v každém náboženství je religiózní člověk výjimkou – si umějí poradit: oni chudí duchem si poradit neumějí a zakázat jim modlitelní klapot by znamenalo vzít jim jejich náboženství: jak to stále více vychází najevo v protestantismu. Náboženství totiž od těchto lidí nechce nic víc, než aby se *zklidnili*, očima, rukama, nohama a orgány všeho druhu: tím na chvíli zkrásní a více se podobají – člověku!

» 129. «

*Podmínky boha.* – „Bůh sám nemůže být bez moudrých lidí“ – pravil Luther a práve: ale „bůh může být ještě méně bez lidí nemoudrých“ – to už ten dobrý Luther neřekl!

» 130. «

*Nebezpečné rozhodnutí.* – Křesťanské rozhodnutí sledat svět ošklivým a špatným učinilo svět ošklivým a špatným.

» 131. «

*Křesťanství a sebevražda.* – Křesťanství proměnilo nesmírnou touhu po sebevraždě, jež vládla v době jeho vzniku, v páku své moci: připustilo jen dvě formy sebevraždy, spojilo je s nejvyšší důstojností a nejvyššími nadějemi, a strašlivým způsobem zapovědělo všechny formy ostatní. Mučednictví a pomalé sebeumrtvování askety bylo však povoleno.

» 132. «

*Proti křesťanství.* – Dnes se proti křesťanství obrací náš vkus; nikoli už naše důvody.

» 133. «

*Zásada.* – Neyhnutelná hypotéza, na niž lidstvo musí přicházet stále znovu, je dlouhodobě přece *mocnější* než ta nejlépe věřená víra v cosi nepravidivého (podobně jako víra křesťanská). Dlouhodobě: to tu znamená na sto tisíc let.

» 134. «

*Pesimisté jako oběť.* – Kde převáží hluboká nechuť k životu, tam vychází najevo následky velké chyby v dietě, které se některý národ dlouho dopouštěl. Tak je rozšíření buddhismu (*nikoli* jeho vznik) z velké části závislé na nemírném a téměř vylučném požívání rýže u Indů, a tím podmíněné obecné malátnosti. Možná by se měla evropská nespokojenost nové doby posuzovat se zřetelem k okolnosti, že náš předchozí svět, celý středověk, se díky působení germánských sklonů na Evropu od dával pít: středověk, to znamená otrava Evropy alkoholem. – Německá nechuť k životu je výsledkem zejména zimního churavění, včetně působení sklepního vzduchu a jedovatých zplodin z kamen německých domácností.

» 135. «

*Původ hříchu.* – Hřích, jak je teď pocítován všude, kde vládne nebo někdy vládlo křesťanství: hřích je židovský pocit a židovský vynález a s ohledem na toto pozadí vši křesťanské morality mělo křesťanství vskutku za cíl celý svět „požďovštit“. Do jaké míry se mu to v Evropě podařilo, vycítíme nejlépe ze stupně cizoty, jíž stále ještě působí na naše cítění řecký starověk – svět bez pocitů hříchu, a to přes veškerou dobrou vůli ke sblížení a k jeho osvojení, kterou chovala celá pokolení i mnoho vynikajících jedinců. „Jen když budeš *hřozat*, bude ti bůh milostiv“, – to je pro Řeka směšné a pohoršující: řekl by „tak asi cítí

otroci". Předpokládá se tu kdosi mocný, nesmírně mocný, a přece pomstychtivý: jeho moc je tak velká, že mu vůbec nelze uškodit, vyjma v oblasti cti. Každý hřích je porušením respektu, crimen laesae maiestatis divinae – a ničím víc! Být sklíčen, pokoen, ležet v prachu – to je první a poslední podmínkou, na niž se váže jeho milost: tedy znovunastolení jeho boží cti! Zda je hříchem způsobena ještě i jiná škoda, zda je jím zaseto hluboké, vzmáhající se zlo, jež zasahuje jednoho člověka po druhém a rdousí je jako těžká nemoc – o to se tento orientálec na nebesích prahnoucí po cti nestará. Hřích je provinění vůči němu, nikoli vůči lidstvu! – komu daroval svou milost, tomu dává i tuto bezstarostnost ohledně přirozených následků hříchu. Bůh a lidstvo jsou zde tak odděleni, myšleni jako takové protiklady, že se na lidstvu v podstatě vůbec hřešit nedá, – každý čin má být posuzován jen podle svých nadpřirozených následků: nikoli podle přirozených: tak tomu chce židovský cit, jemuž je vše přirozené něčím o sobě nedůstojným. Řekové měli naopak blíže k myšlence, že i provinění může být důstojné – dokonce i krádež, jako u Prométhea, dokonce i porážení dobytky jako projev šlezné závisti u Ajaxe: díky své potřebě přibásnit a vtělit zločinu důstojnost vynalezli tragédi, umění a požitek, které Židovi, přes veškeré jeho básnické nadání a náklonnost k vznešenému, zůstaly ve své nejhlušší podstatě cizí.

» 136. «

*Vyvolený národ.* – Židé, kteří se mezi národy cítí národem vyvoleným, neboť jsou mezi národy morálním géniem (pro svou schopnost pohrhnout člověkem v sobě *hlouběji* než kterýkoli jiný národ) – Židé mají ze svého božského monarchy a světe požitek podobný tomu, jaký měla francouzská šlechta z Ludvíka Čtrnáctého. Tato šlechta si nechala vzít veškerou svou moc a sebeúctu a stala se opovrželnou: aby to necítila, aby to mohla zapomenout, bylo zapotřebí královského lesku, královské

autority a *nesvoznatelné* plnosti moci, k níž měla otevřený přístup jen šlechta. Když se díky této výsadě povznepsla k výšinám dvora a odtud mohla shlížet na vše pod sebou s opovržením, přenesla se přes všechn neklid svědomí. Všichni tak úmyslně všíhli věž královské moci stále výše do oblak a přidávali k ní poslední stavební kameny vlastní moci.

» 137. «

*Řečeno v podobenství.* – Ježíš Kristus byl možný jen v židovské krajině – mám na mysli takovou krajinu, nad níž ustavičně visel temný a vznešený bouřkový mrak rozhněvaného Jehovy. Jedině zde mohlo být pocitováno vzácné problemknutí osamělého slunečního paprsku hrozivou všeobecnou a trvalou denní nocí jako zázrak „lásky“, jako paprsek zcela nezastloužené „milosti“. Jedině zde mohl Kristus snít o své duze a svém nebeském žebříku, po němž Bůh sestupuje k lidem; všude jinde bylo slunce a jasné počasí příliš obvyklou a všední věcí.

» 138. «

*Kristův omyl.* – Zakladatel křesťanství se domníval, že ničím lidé netrpí tolik, jako svými hříchy: – to byl jeho omyl, omyl toho, kdo se cítil bez hříchu, komu se tu nedostávalo zkušenos-ti! Tak se jeho duše naplnila oním zázračným fantastickým sliváním, jež se vztahovalo k nouzi, která dokonce i u jeho národa, vynálezece hříchu, byla jen málokdy vskutku velkou nouzí! – Ale křesťané dokázali svého mistra dodatečně ospravedlnit a posvětili jeho omyl na „pravdu“.

» 139. «

*Barva úšňí.* – Povahy, jako byl apoštol Pavel, mají k vášním nepřátelský vztah; znají z nich jen špínu, znetvoření a zká-

zu, – jejich ideální sklon směřuje tedy ke zničení vášní: v božství spatřují jejich naprostou nepřítomnost. Zcela jinak než Pavel a Židé obraceli Řekové svůj ideální sklon právě k vášním, milovali je, pozvedali, dodávali jim lesku a připisovali jim božský charakter; zjevně se cítili ve vášni nejen šťastnější, nýbrž i čistěji a božstěji než jindy. – A co křesťané? Chtěli se v tomto stát Židy? A možná se jimi stali?

» 140. «

*Přiliš židovskvy.* – Pokud chtěl být bůh milován, pak se měl nejprve vzdát souzení a spravedlnosti: – soudce, ba ani milosrdný soudce, není milován. Zakladatel křesťanství tu cítil málo jenně, – jako Žid.

» 141. «

*Přiliš orientálně.* – Jakže? Bůh, který miluje lidi za předpokladu, že v něj věří, a který vysílá strašlivé pohledy a hrozby k tomu, kdo v tuto lásku nevěří! Jakže? Láska s klauzulemi jako cit všemohoucího boha! Láska, která nezvítězila ani nad pociťem uražené cti a podrážděné pomstychtivosti! Jak je to vše orientální! „Když tě miluji, co ti je po tom?“ je už dostatečná kritika celého křesťanství.

» 142. «

*Vykuřování.* – Buddha praví: „nelichot svému dobrodinci!“ Vyslovme tento výrok v křesťanském kostele: – okamžitě vyčistí vzduch od všeho křesťanského.

» 143. «

*Největší přínos polytheismu.* – Aby si jednotlivec vytvořil

svojí *vlastní* ideál a z něho pak odvozoval svůj zákon, své radosti a svá práva – to platilo dosud za snad nejstrašnější ze všech lidských zbloudění, za modlářství o sobě: a vskutku měl ti nepočtení, kteří se toho odvážili, vždy potřebu hájit se sami před sebou, a tato obhajoba obvykle zněla: „Ne já! ne já! nýbrž *bůh* skrze mne!“ Existovalo záračné umění, síla tvořit bohy – polytheismus –, kde se tento pud směl vybjít, kde se pročišťoval, zdokonaloval, zušlechťoval: neboť původně to byl pud nízký a nevzhledný, příbuzný svévoli, neposlušnosti a závisti. Byť *ne* *přátelský* vůči tomuto puzení k vlastnímu ideálu: to bylo kdysi zákonem každé mravnosti. Zde existovala jen jediná norma: „člověk *vůbec*“ – a každý národ se domníval, že tuto jedinou a poslední normu *má*. Ale nad sebou a mimo sebe, ve vzdáleném nadsvětě, směl člověk vidět *plurální normy*: jeden bůh nebyl popřením jiného boha ani rouháním proti němu! Tady si člověk poprvé dopřál individuálnost, tady poprvé cíl práva individualu. Vynalézání bohů, herou a nadlidí všeho druhu, jakož i pololidů nebo podlidů, trpaslků, víl, kentaurů, satyrů, démonů a dčblů bylo nedocenítelnou přípravou k ospravedlnování egoismu a suverenitě jednotlivce: svobodu, kterou člověk dopřával jednomu bohu vůči ostatním, poskytl nakonec sám sobě vůči zákonům, mravům a sousedům. Naproti tomu monothéismus, strnulý důsledek učení o jediném normativním člověku – tedy víra v jediného normativního boha, vedle něhož existují už jen falešní lžibozi – byl snad největším nebezpečím dosavadního lidstva: zde mu hrozilo ono předčasné ustrnutí, k němuž – pokud jsme s to vidět –, už dávno dospěla většina ostatních zvířecích druhů; jako takové věří všechny tyto druhy v jedno normativní zvíře a jeden ideál v rámci svého druhu a přenesly mravnost mravu definitivně do masa a krve. V polytheismu byla předznamenána svoboda a pluralita lidského ducha: síla tvořit si nové a vlastní oči, vždy znovu nové a více vlastní: takže ze všech zvířát jedině pro člověka neexistují žádné věčné horizonty ani perspektivy.

» 144. «

**Náboženská válka.** – Největším pokrokem mas byla prozatím náboženská válka: neboť tato válka dokazuje, že masy počaly s pojmy zacházet s úctou. Náboženská válka vznikají, teprve když se díky subtilním sporům sekt zjemní všeobecný rozum: takže dokonce i luza začne být důvtipná, bere vážně maličkosti, ba považuje za možné, že „věčná spása duše“ závisí na drobných diferencích v pojmech.

» 145. «

**Nebezpečí vegetariánů.** – Převažující a nemírné požívání ryže vede k požívání opia a narkotik, stejně jako převažující a nemírné požívání brambor přivádí ke kořalce –: jeho jemnějším důsledkem jsou však též narkoticky působící způsoby myšlení a citění. V souladu s tím propagátoři narkotických způsobů myšlení a citění, jako jsou indiští učitelé, vynášejí a širokým vrstvám jako zákon předepisují dietu, jež je čistě vegetariánská: chtějí tak vyvolat a zmnožit potřebu, kterou jsou oni s to ukojit.

» 146. «

**Německé naděje.** – Neměli bychom zapomínat, že jména národu jsou obvykle nadávky. Význam jména Tataři byl například „psi“, tak je pokřtili Čiňané. Němci, „die Deutschen“: znamená původně „pohané“, tak nazývali Gótové po svém obrácení velkou masu svých nepokřtěných kmenových příbuzných, v souladu se svým překladem Septuaginty, v níž jsou pohané označeni slovem, jež v řečtině znamená „národy“: viz Wulfila. – Stále ještě by bylo možné, aby Němci své staré hanlivé přívlastko dodatečně změňli v přívlastko čestné, pokud by se stali prvními *nekréšianským* národem Evropy: Schopenhauer jim přičítal ke cti, že jsou pro to vysoce nadáni. Završilo by se tak dílo *Luthera*

vo, jenž je učil být a mluvit německy: „Zde stojím já! Já nemohu jinak!“ –

» 147. «

**Otázka a odpověď.** – Co teď přejímají domorodé kmeny od Evropanů nejdříve? Kořalku a křesťanství, evropská narkotika. – A na co nejrychleji hynou? – Na evropská narkotika.

» 148. «

**Kde vznikají reformace.** – Za času velké zkaženosti církve byla církev nejméně zkažená v Německu: proto vznikla reformace *zde*, jako znamení, že už počátky zkázy jsou pocítovány jako nesnesitelné. Relativně vzato nebyl totiž žádný národ křesťanštější než Němci za času Lutherových: jejich křesťanská kultura byla už už připravena vykvést velikolepou nádherou, – chyběla už jen jediná noc; avšak ta přinesla bouři, jež učinila všemu konec.

» 149. «

**Nezdar reformací.** – O vyšší kultuře Řeků – dokonce i ve značně raných údobích – svědčí okolnost, že pokusy založit nové řecké náboženství několikrát ztroskotaly; svědčí to o tom, že už záhy muselo v Řecku existovat množství různorodých individuí, jejichž různorodou nouzi nebylo možné vyřídit jediným jediným receptem víry a naděje. Pythagorás a Platón, snad i Empedoklés a už mnohem dříve orfici blouznivci se chystali založit nová náboženství, a oba první jmenovaní měli tak ryze zakladatelskou duši, takový talent k zakládání náboženství, že se jejich nezdaru nelze dost vynadiviti: dospěli však jen k sektám. Pokaždé, když se nezdarí reformace celého národa a když

hlavu pozvedají jen sekty, lze usuzovat, že národ je už v sobě velmi rozruzněný a začíná se odpoutávat od hrubých stádních instinktů a od mravnosti mravu: to je významný stav nezakotvenosti, jejíž jsme si navykli hanět jako úpadek mravů a zkaženost: a on zatím ohlašuje dozrávání vajíčka a brzké puknutí skořápky. Že se Luttherova reformace na severu zdarila, je příznakem toho, že sever za jhem Evropy zaostával a měl zatím značně stejnorodé a stejnobarevné potřeby: ani k pokřesťanštění Evropy by vůbec nedošlo, kdyby kultura starověkého jihu nebyla povolna pobarbaršena nadměrným přimísením germánské barské krve a neztratila svou kulturní převahu. Čím obecněji a bezpodmínečněji může jednotlivec nebo jednotlivcova myšlenka působit, tím stejnorodější a nižší musí být masa, na niž se působí, zatímco protikladné usilování prozrazuje vnitřní protikladné potřeby, které se rovněž chtějí uspokojit a prosadit. Naopak můžeme vždy usuzovat na skutečnou výši kultury, když mocné a panovačné povahy dosáhnou jen malého a sektářského účinku: to platí i pro jednotlivé druhy umění a oblasti poznání. Kde se panuje, tam existují masy: kde jsou masy, tam existuje potřeba otroctví. Kde existuje otroctví, tam je jen málo individuí, a ta mají proti sobě stádní instinkty i svědomí.

» 150. «

*Ke kritice světců.* – Chceme-li mít ctnost, musíme ji snad chtít v její nejbrutálnější podobě? – jako to chtěli a potřebovali křesťanští svatí; pro ty byl život snesitelný jen s myšlenkou, že při spatření jejich ctnosti začne každý pohrdat sebou samým. Ctnost s takovým účinkem nazývám však brutální.

» 151. «

*O původu náboženství.* – Metafyzická potřeba není zdrojem náboženství, jak se domnívá Schopenhauer, nýbrž jen jeho pozdním vyňonkem. Pod vládou náboženských myšlenek uvykl

člověk představě „jiného (zásvětního, podsvětího, nadsvětího) světa“ a po zničení náboženského bludu cítí nepřijemné prázdno a chybění, – a nyní z tohoto pocitu vyrůstá opět „jiný svět“, avšak teď jen metafyzický, a nikoli už náboženský. Leč to, co v dávných dobách vedlo vůbec k předpokladu „jiného světa“, *nebyl* pud a potřeba, nýbrž *omyl* při výkladu určitých přírodních procesů, rozpaky intelektu.

» 152. «

*Největší změna.* – Osvětlení a zbarvení všech věcí se změnilo! Nechápeme už zcela, jak lidé kdysi vnímali věci nejbližší a nejběžnější – například den a bdění: protože lidé minulých dob věřili snům, nalézal se bdělý život v jiném světě. A právě tak celý život, zpětně ozařovaný smrtí a jejím významem: naše „smrt“ je úplně jiná smrt. Všechny zážitky měly jiný svit, neboť z nich vyzářoval bůh; také všechna rozhodnutí a vyhlídky na vzdálenou budoucnost: neboť člověk měl věšty, tajemné pokyny a věřil předpovědím. „Pravda“ byla vnímána jinak, neboť za jejího mluvčího mohl tehdy platit šilence, – což v nás vyvolává mrazení či smích. Každé bezpráví působilo na cit jinak: neboť člověk se bál odplaty boží, nejen občanského trestu a ztráty citi. Čím byla radost v dobách, kdy člověk věřil v dábly a pokušitelce! Čím vašeň, když viděl nablízku číhat demony! Čím filosofie, když pochybnost byla pocítována jako prohrěšek nejnepřítelnějšího druhu, totiž rouhání věčné lásce, jako nešťavěra vůči všemu, co je dobré, vysoké, čisté a sltovní! – Dali jsme věcem nové barvy, neustále na nich pracujeme, – avšak co zatím zmužeme proti *nádhře barev* onoho starého mistral – mým lidstvo starých dob.

» 153. «

*Homo poeta.* – „Já sám, který jsem zcela vlastnoručně stvořil tuto tragédii tragédii, nakolik je hotova; já, který jsem do bytí

teprve vevázal uzel morálky a tak pevně jej utáhl, že jen nějaký bůh jej může rozvázat, – jak žádá Horatius: – já sám jsem teď ve čtvrtém aktu všechny bohy zavraždil, – z morality! Co nyní s aktem pálym! Kde vzít ještě tragické řešení – Musím snad začít uvažovat o řešení komickém?“

» 154. «

**Rozdílná nebezpečnost života.** – Vy vůbec nevíte, co prožíváte, běžíte životem jako opilý a občas také spadnete ze schodů. Ale díky své opilosti si přitom nic nezlomíte: vaše svalstvo je příliš ochablé a hlava příliš zatemněná, než aby pro vás byl kámen tohoto schodiště stejně tvrdý jako pro nás druhé! Pro nás je život nebezpečnější: jsme ze skla – běda, když narazíme; a vše je ztraceno, když padneme!

» 155. «

**Co nám chybí.** – Milujeme velkou přírodu a také jsme ji objevili: to proto, že v naší hlavě scházejí velcí lidé. U Řeků tomu bylo naopak: jejich pocítování přírody je jiné než naše.

» 156. «

**Nejtučnější.** – Když se jeden člověk postaví na odpor celé své době, zadrží ji u brány a volá ji k odpovědnosti, to musí mít vliv! Zda tomu chce, je lhostejné; podstatné je, že to dokáže.

» 157. «

**Mentiri.** – Dávej pozor! – on přemýšlí: hned bude mít po ruce nějakou lež. To je stupeň kultury, na němž stojí celé národy. Uvažme jen, co slovem mentiri vyjadřovali Římané!

» 158. «

**Nepohodlná vlastnost.** – Vidět ve všech věcech hloubku je vlastnost nepohodlná: způsobuje, že člověk neustále namáhá svůj zrak a nakonec najde vždy víc, než si přál.

» 159. «

**Každá ctnost má svůj čas.** – Kdo je dnes nepoddajný, tomu působí jeho pochybnost často výčitky svědomí: neboť nepoddajnost je ctnost jiného věku než pochybnost.

» 160. «

**Při styku s ctnostmi.** – I vůči ctnosti se člověk může chovat nedůstojně a podlézavě.

» 161. «

**Milovníkům času.** – Zběhlý kazatel a propuštěný trestanec neustále dělají obličeje: co chtějí, je obličeje bez minulosti. – Spatřili jste však už lidi, kteří vědí, že se v jejich obličeji zračí budoucnost, a kteří jsou k vám, vy milovníci „času“, tak zdivilí, že dělají obličeje bez budoucnosti? –

» 162. «

**Egoismus.** – Egoismus je perspektivní zákon počítků: v souladu s ním se vše blízké jeví jako velké a těžké; zatímco s přibývající vzdáleností věci na velikosti a váze ztrácejí.

» 163. «

**Po velkém vítězství.** – Na velkém vítězství je nejlepší, že

vítěze zbavuje strachu z porážky. „Proč jednou i nepodleh-  
nout?“ – říká si: „teď jsem k tomu dost bohatý.“

» 164. «

*Hledací klidu.* – Duchy, kteří hledají klid, poznám podle  
mnoha *temných* předmětů, jimiž se obklopují. Kdo chce spát, za-  
temní si polkoj nebo zalezde do sluje. – Hle, pokyn pro ty, kdo ne-  
vědí, co vlastně nejvíce hledají, a rádi by to věděli!

» 165. «

*O štěstí odříkavých.* – Kdo si něco důsledně a dlouho od-  
říká, bude se při náhodném setkání s takovou věcí takřka do-  
mnívat, že ji objevil, – a jaké štěstí prožívá každý objevitel! Bud-  
me chytřejší než hadi, kteří se příliš dlouho vyhrívají na tomtež  
slunci.

» 166. «

*Neustále ve své společnosti.* – Vše, co je mého druhu,  
v přírodě i dějinách, ke mně hovoří, pohání mě kupředu, utěšuje  
–: to druhé neslyším, nebo ihned zapomínám. Jsem stále jen ve  
své společnosti.

» 167. «

*Misanthropie a láska.* – Že je člověk syt lidí, říká jen tehdy,  
když je nemůže strávit, a přece jich má ještě plný žaludek. Mi-  
santhropie je následek příliš žádostivé lásky k lidem a jejich  
„žraní“, – kdo ti však kázal polykat lidi jako ústřice, můj princí  
Hamlete?

» 168. «

*O nemocném.* – „Vypadá to s ním špatně!“ – Co mu schá-  
zí? – „Tří žádosti po chvále a nenachází pro ni potravu.“ – Ne-  
pochopitelné! Celý svět ho oslavuje a nosí ho nejen na rukou,  
nybrž i naitech! – „Ano, ale on nemá pro chválu správný sluch.  
Když ho chválí přítel, zní mu to, jako by přítel chválil sám sebe;  
když ho chválí nepřítel, zní mu to, jako by si chtěl nepřítel vy-  
sloužit chválu; a konečně když ho chválí někdo ze zbylých –  
avšak zbývají jen nemnozí, tak je slavný! pak ho uráží, že ho ta-  
kový člověk nechce za přítele nebo nepřítel; obvykle říkává:  
„Co mi záleží na někom, kdo si dokonce i vůči mně dokáže hrát  
na spravedlivého!“

» 169. «

*Otevření nepřítelů.* – Statečnost před nepřitelem je věc  
sama pro sebe: člověk s ní může být pořád ještě zbabělec a ne-  
rozhodný vrtohlavec. Tak soudil Napoleon o „nejstatečnějším  
člověku“, jakého znal, o Muratovi: – z toho vyplývá, že otevře-  
ní nepřítelů jsou pro mnoho lidí nepostradatelní, mají-li se tyto  
lidé povznést ke své činnosti, své zmužilosti a radosti.

» 170. «

*S davem.* – Dosud jde s davem a chválí jej: ale jednoho dne  
se stane jeho protivníkem! Neboť sleduje dav s vírou, že si tak  
přijde na své jeho lenost: ještě nepoznal, že pro něho dav není  
dostatečně líný! že pořád tlačí kupředu! že nikomu nedovolí zů-  
stat stát! – A on tak rád zůstává stát!

» 171. «

*Sláva.* – Když vděčnost mnohých vůči jednomu odhodí veškerý stud, pak vzniká sláva.

» 172. «

*Kdo kazi chut.* – A.: „Kazíš prý vkus a chut – všude to říkají!“

B.: „Ovšem! Každému znechutím jeho stranu: – a to mi žádná strana neodpustí.“

» 173. «

*Hluboký být a hluboký se zdát.* – Kdo ví, že je hluboký, usiluje o jasnost; kdo se chce davu zdát hluboký, usiluje o temnost. Neboť dav má za hluboké vše, čeho dna nemůže dohlédnout; je tak bázlivý a tak nerad vstupuje do vody.

» 174. «

*Stranou.* – Parlamentarismus, to znamená veřejné povolení volit mezi pěti základními politickými názory, se vlihcuje o nomu množství lidí, kteří se rádi *jeví* jako samostatní a individuální a rádi by za své názory bojovali. Nakonec je však lhostejné, zda je stádu nařízen jeden názor, nebo zda je jich povoleno pět.  
– Kdo se od pěti veřejných názorů odchvílí a postaví se stranou, má proti sobě vřadycky celé stádo.

» 175. «

*O výmluvnosti.* – Kdo byl dosud nejpřesvědčivěji výmluvný? Bubby: a dokud mají víření bubnů v moci králové, budou stále ještě oni těmi nejlepšími řečníky a podněcovateli národa.

» 176. «

*Soucítění.* – Ubohá vládnoucí knížata! Veškerá jejich práva se teď nenápadně proměňují v nároky, a všechny tyto nároky budou brzy znít jako osobivá troufalost! Stačí, aby řekli jen „My“ nebo „můj národ“, a už se stará zlá Evropa směje. Věru, vrchní ceremoniáři moderního světa by s nimi nedělal mnoho ceremonií; snad by prohlásili: „Les souverains rangent aux parvenus.“

» 177. «

*K „výchově“.* – V Německu chybí vyššímu člověku jeden velký výchovný prostředek: smích vyšších lidí; ti se v Německu nesmějí.

» 178. «

*K morální osvětě.* – Němcům je třeba vymluvit jejich Me-fistofela: a jejich Fausta též. Jsou to dva morální přesudky vůči hodnotě poznání.

» 179. «

*Myšlenky.* – Myšlenky jsou stíny našich počítků; – vždy temnější, prázdnější, jednodušší než počítky samy.

» 180. «

*Dobrý čas pro svobodné duchy.* – Svobodní duchové si uchovávají svobodu ještě i vůči vědě – a prozatím se jim jí také dostává; – dokud ještě stojí církve! – V tomto smyslu mají nyní svůj dobrý čas.

» 181. «

*Následovat a jít v čele.* – A.: „Z těch dvou bude jeden vždy následovat a druhý půjde vždy v čele, ať už je osud zavede kamkoli. A přesto ten první druhého převyšuje, ctností i duchem!“ B.: „A přesto? A přesto? To je řečeno pro druhé; ne pro mne, ne pro nás! – Fit secundum regulam.“

» 182. «

*O samotě.* – Žijeli člověk sám, nemluví příliš nahlas, ani nepíše příliš nahlas: neboť se obává duté ozvěny – kritiky vily Echo. – A všechny hlasy znějí o samotě jinak!

» 183. «

*Hudba nejlepší budoucnosti.* – Prvním hudebníkem by mi byl ten, kdo by znal jen smutek nehlubšího štěstí, a jinak už žádný smutek: takový hudebník dosud nežil.

» 184. «

*Justice.* – Raději se nechat okrást, než mít kolem sebe strašáky – to je můj vkus. A za všech okolností je to věc vkusu – a nic víc!

» 185. «

*Chudý.* – Je dnes chudý: leč nikoli proto, že by mu všechno vzali, nýbrž proto, že vše odhodil: – co na tom záleží? Je zvyklý nacházet. – A právě chudí jeho dobrovolné chudobě nerozumějí.

» 186. «

*Špatné svědomí.* – Vše, co teď koná, je spořádané a řádné – a přece má přitom špatné svědomí. Neboť jeho úkolem je mimořádné.

» 187. «

*Urážlivost přednesu.* – Tento umělec mě uráží způsobem, jak přednáší své – velmi dobré – nápady: tak zeširoka a důtklivě, s tak neomalenyými přesvědčovacími triky, jako by mluvil k luze. Po určitém čase, který jsme věnovali jeho umění, se po každé cítíme jako „ve špatné společnosti!“

» 188. «

*Práce.* – Jak blízko má dnes i ten nejzahálčivější z nás k práci a dělníkovi! Královská zdořilost výroku „my všichni jsme dělníci!“ by ještě za Ludvíka Čtrnáctého byla cynismem a nejnepoctivostí.

» 189. «

*Myslitel.* – Je myslitel: to znamená – dovede brát věci jedno-dušej, než jsou.

» 190. «

*Proti chvalověčnickům.* – A.: „Člověka chválí jen jemu rovní!“ B.: „Ano! A kdo tě chválí, říká ti: jsi mi roven!“

» 191. «

*Proti leckteré obhajobě.* – Nejzákladnější způsob, jak nějakou věc poškodit, je obhajoba záměrně nesprávnými důvody.

» 192. «

*Dobromyslní.* – Čím se liší oni dobromyslní lidé, z jejichž tváře vyzařuje náklonnost, od ostatních? Cítí se dobře v přítomnosti nové osoby a rychle se do ní zamílují; proto jsou jí příznivě nakloněni, jejich první úsudek je „lhbí se mi“. Rychle po sobě u nich následuje: přání přivlastnit si (s hodnotou druhého si příliš hlavu nelámou), rychle přivlastnění, radost z vlastnictví a jednání ve prospěch vlastněného.

» 193. «

*Kantův žert.* – Kant chtěl způsobem pro „obyčejného člověka“ nanejvýš zarážejícím dokázat, že „obyčejný člověk“ má pravdu: – to byl tajný žert této duše. Psal proti učencům ve prospěch lidového předsudku, avšak pro učence, a nikoli pro lid.

» 194. «

*Člověk „se srdcem na dlani“.* – Takový člověk se zřejmě neustále řídí zaměřenými důvody: neboť důvody sdělitelné má neustále v ústech a bezmála na otevřené dlani.

» 195. «

*K smíchu!* – Pohledtel! Jen pohledtel! On prchá před lidmi – a oni utíkají za ním, protože běží před nimi, – natolik jsou stádem!

» 196. «

*Hranice našeho sluchu.* – Slyšíme jen ty otázky, na něž jsme s to nalézt odpověď.

» 197. «

*Proto pozor!* – Nic nepředáváme druhým tak rádi, jako pečť mlčenlivosti – spolu s tím, co je pod ní.

» 198. «

*Nevole hrdého člověka.* – V hrdém vyvolávají nevoli dokonce i ti, kdo jej nesou vpřed: zlobně hledí na koně svého vozu.

» 199. «

*Štědrost.* – Štědrost je u boháčů často jen jakýmsi ostychem.

» 200. «

*Smích.* – Smích znamená: být škodolibý, ale s dobrým svědomím.

» 201. «

*V potlesku.* – V potlesku a chvále je vždy přítomen jistý hluk: dokonce i ve chvále, již vzdáváme sami sobě.

» 202. «

*Marnotratník.* – Nezná ještě onu chudobu boháče, který už jednou spočel celý svůj poklad, – utrácí svého ducha s nerozumem marnotratné přírody.

» 203. «

*Hic niger est.* – Obvykle nemá žádnou myšlenku, – ale ve výjimečných případech ho napadají myšlenky špatné.

» 204. «

*Žebráci a zdvořilost.* – „Není nezdořilé, když na vrata, u nichž chybí zvonec, buším kamenem“ – tak uvažují žebráci a lidé v nouzi všeho druhu; ale nikdo jim nedá za pravdu.

» 205. «

*Potřeba.* – Potřeba je pokládána za příčinu vzniku: ve skutečnosti je často jen účinkem vzniknuvšího.

» 206. «

*Za deště.* – Prší a já myslím na ty ubohé lidi, kteří se teď choulí k sobě, se svými četnými starostmi a bez dovednosti je zakrýt, každá tedy připraven a ochoten ublížit druhému a připraví si i za špatného počasí jakýsi žalostný pocit libosti. – Toto, jediné toto je chudoba chudých!

» 207. «

*Závistivec.* – Je to závistivec, – tomu přejme, aby neměl děti; ještě by jim záviděl, že sám už dítětem být nemůže.

» 208. «

*Velký muž!* – Z toho, že je někdo „velký muž“, nelze ještě usuzovat, že je muž; možná je to jen chlapec, nebo chameleon všech životních období, nebo zakletá ženuška.

» 209. «

*Způsob, jak se ptát po důvodech.* – Existuje způsob, jak se ptát po našich důvodech, při němž nejenže své nejlepší důvody zapomeneme, nýbrž cítíme také, že se v nás zvedá vzdor a odpor vůči důvodům vůbec: velmi ohlupující způsob tázání a věru skvělý trik tyranských lidí!

» 210. «

*Míra v plli.* – Neměli bychom chtít překonat plli svého otce – může to mít za následek nemoc.

» 211. «

*Tajní nepřítel.* – Moci si držet tajného nepřítel – toť luxus, na který ani moralita slechetných duchů nebývá dostatečně bohatá.

» 212. «

*Nenechat se oklamat.* – Jeho duch je nevychovaný, úspěchaný a samou netrpělivostí se stále zajíká: takže sotva tušíme, jak dlouhodechá a širokoplecí duše je jeho domovem.

» 213. «

*Cesta ke štěstí.* – Mudrc se ptal blázna, jaká cesta vede ke štěstí. Ten odpověděl bez váhání, jako někdo, koho se ptají na cestu do nejbližšího města: „Obdivuji sám sebe a žiji na ulici!“, „Zadrž, zvolal mudrc, žádáš příliš mnoho, stačí obdivovat sám sebe!“ Blázen odpověděl: „Ale jak bys mohl neustále obdivovat, aniž bys neustále opovrhoval?“

» 214. «

*Vina čini blaženým.* – Ctnost skýtá štěstí a jakousi blaženost jen těm, kteří ve svou ctnost pevně věří: – nikoli však oněm jemnějším duším, jejichž ctnost tkví v hluboké nedůvěře vůči sobě a veškeré ctnosti. Nakonec tedy i zde číní „blaženým víra!“ – a všimněte si, nikoli ctnosti!

» 215. «

*Ideál a látká.* – Máš před očima vznešený ideál: ale jsi ty tak vznešený kámen, aby z tebe směl být tesán takový obraz boha? A nadto – není veškerá tvá práce barbarským sochařem? Rouháním se tvému ideálu?

» 216. «

*Nebezpečí v hlase.* – S velmi silným hlasem v hrdle není člověk takřka schopen myslet jemné věci.

» 217. «

*Příčina a účinek.* – Před účinkem věříme v jiné příčiny než po účinku.

» 218. «

*Má antipatie.* – Nemám v lásce lidi, kteří musí – mají-li vůbec dosáhnout nějakého účinku – vybuchnout jako bomby a v jejichž blízkosti se člověk neustále vystavuje nebezpečí, že náhle přijde o sluch – nebo ještě o víc.

» 219. «

*Účel trestu.* – Účelem trestu je polepšit toho, kdo trestá, – to je poslední útočiště pro obhájce trestu.

» 220. «

*Obět.* – O oběti a obětování smýšlejí obětní zvířata jinak než diváci: ale nikdy jim nebylo dáno slovo.

» 221. «

*Šetrnost.* – Otcové a synové se k sobě chovají mnohem šetrněji než matky a dcery.

» 222. «

*Básníci a lháři.* – Básník vidí ve lháři svého soukojence, kterému vypil mléko; proto zůstal bédným lhářem a nedotáhl to ani k dobrému svědomí.

» 223. «

*Vikariát smyslu.* – „I oči máme k slyšení“ – pravil starý zpovědník, jenž ohluchl; „a mezi slepými je králem ten, kdo má nejdelší uši.“

» 224. «

*Kritika zvířat.* – Obávám se, že zvířata vidí člověka jako bytost sobě rovnou, která naneyvš nebezpečným způsobem ztratila zdravý zvířecí rozum, – jako potěštěné zvíře, jako smející se zvíře, jako pláčící zvíře, jako nešťastné zvíře.

» 225. «

**Přirozenost.** – „Zlo vždy vyvolávalo největší efekty! A přiroda je zlá! Budme tedy přirozeni!“ – tak soudí potají velcí lovci efektu, kteří byli až příliš často pokládáni za velké lidi.

» 226. «

**Nedůvěřivci a styl.** – Říkáme i nejsilnější věci prostě, pokud máme kolem sebe lidi, kteří věří v naši sílu: – takové okoli vychovává k „jednoduchosti stylu“. Nedůvěřivci hovoří emfaticky, nedůvěřivci vzbuzují emfázi.

» 227. «

**Špatný závěr, špatná trefa.** – Nedokáže se ovládat: žena z toho usoudí, že ho lehce ovládne ona, a rozhodí své síle; – nešťastnice, jež se záhy stane jeho otrokyní.

» 228. «

**Proti zprostředkovatelům.** – Kdo chce zprostředkovat mezi dvěma odhodlanými mysliteli, je poznamenán prostředností a průměrností: jeho oko nevidí jedinečné, vidění samých podobností a neustálé připodobňování je známkou slabého zraku.

» 229. «

**Vzdor a věrnost.** – Ze vzdoru lpí na věci, kterou už provedl, leč nazývá to „věrností“.

» 230. «

**Nedostatek mlčenlivosti.** – Celá jeho bytost je nepřesvěd-

čivá – to proto, že žádný dobrý skutek, jež kdy učinil, nikdy nezamlel.

» 231. «

**„Důkladní“ lidé.** – Lidé pomalí v poznávání se domnívají, že pomalost patří k poznání.

» 232. «

**Snění.** – Člověk buď nesní vůbec, anebo zajímavě. – Musíme se učit také tak bdít: – buď vůbec ne, anebo zajímavě.

» 233. «

**Nejbezpečnější hledisko.** – Co nyní činím nebo nečiním, je pro vše budoucí stejně důležité jako největší událost v minulosti: v této nesmírné perspektivě účinku jsou všechny činy stejně velké i malé.

» 234. «

**Útěcha hudebníka.** – „Tvůj život nedoléhá lidem do uší: pro ně vedeš němý život, a veškeré odstíny melodie, všechna jemná rozhodnutí ohledně následování či vedení jim zůstávají skryta. Pravda: nepřicházíš širokou ulicí s vojenskou kapelou, – ale proto přece nemají tyto dobří lidé ještě právo říkat, že tvé cestě životem schází hudba. Kdo má uši, slyš.“

» 235. «

**Duch a charakter.** – Mnozí dosáhnou svého vrcholu v oblasti charakteru, ale jejich duch právě na tuto výšku nestačí – a u mnohých je tomu naopak.

» 236. «

*Jak pohnout zástupy.* – Nemusí být ten, kdo chce pohnout zástupy, hercem sebe sama? Nemusí nejprve sám sebe přelozit do groteskně jasně podoby a celou svou osobu i věc takto hrubě a zjednodušeně přednést?

» 237. «

*Zdvořilý člověk.* – „Je tak zdvořilý!“ – Ano, má u sebe neustále koláč pro Kerbera a je tak bážlivý, že za Kerbera považuje každého, i tebe a mě, – tot jeho „zdvořilost“.

» 238. «

*Bez závistí.* – Je zcela prost závistí, ale není v tom žádná zásluha: neboť chce dobýt zemi, kterou ještě nikdo nevlasnil a sotva kdo alespoň spatřil.

» 239. «

*Zasmušilec.* – Stačí jediný zasmušilý člověk, aby v celém domě způsobil trvalou rozladěnost a pochmurné nebe; a jen záznakem se stává, že tento jeden chybí! – Štěstí není zdaleka tak nakažlivá nemoc, – čím to je?

» 240. «

*U moře.* – Nechtěl bych si stavět dům (ba je dokonce důležitou součástí mého štěstí, že nejsem majitelem domu!). Kdybych však musel, pak bych jej podobně jako mnozí Římané vestavěl až do moře, – ano, rád bych měl s tímto krásným netvorem několik společných tajemství.

» 241. «

*Dílo a umělec.* – Tento umělec je citizádostivý a nic víc: jeho dílo je nakonec jen zvětšovacím sklem, které nabízí každému, kdo se po něm podívá.

» 242. «

*Suum cuique.* – At je chtivost mého poznání jakkoli velká: nemohu z věci získat nic jiného, než co mi už patří, – vlastnictví druhých zůstane ve věcech. Jak je možné, aby byl někdo zlodějem nebo lupičem!

» 243. «

*Původ „dobrého“ a „špatného“.* – Zlepšení vynalezne jen ten, kdo dokáže cítit: „Toto není dobré.“

» 244. «

*Myšlenky a slova.* – Ani své myšlenky nedokáže člověk zcela reprodukovat slovy.

» 245. «

*Chvála volbou.* – Umělec volí svá témata: tot jeho způsob chvály.

» 246. «

*Matematika.* – Chceme jemnost a přesnost matematiky vpravít do všech věd, pokud je to jen možné, nikoli ve víře, že tímto způsobem věci poznáme, nýbrž abychom tím *určili* svou lidskou relaci k věcem. Matematika je pouze prostředkem obecného a posledního poznání člověka.

» 247. «  
*Zvyk.* – Každý zvyk dodává naší ruce vtip a ubírá našemu vtipu zručnost.

» 248. «  
*Knihy.* – Co záleží na knize, která nás ani nepřenese přes všechny knihy?

» 249. «  
*Povzdech poznávajícího.* – „Ach, ta má chtivost! V této duši nepřebývá nezištnost, – spíše jakési všeho lačné Já, jež by chtělo skrze mnoho individuí vidět jako *svýma* očima a uchopovat jako *svýma* rukama, – Já, které přivádí zpět i celou minulost, které nechce ztratit nic, co by mu vůbec mohlo patřit! Ach, ten plamen mé chtivosti! Kéž bych se znovu narodil ve stu bytostí!“  
 – Kdo tento povzdech nezná z vlastní zkušenosti, nezná ani vášně poznávajícího.

» 250. «  
*Vina.* – Ačkoli byli o vině čarodějnicí přesvědčeni i nejbystřejší soudci čarodějnic, a dokonce čarodějnice samy, přesto žádná vina neexistovala. Tak se to má s veškerou vinou.

» 251. «  
*Nepochopení trpící.* – Veliké povahy trpí jinak, než si namlouvají jejich citelé: nejkruťejší trpí nešlechetnými, malichernými zachvaty mnoha zlých okamžiků, zkrátka, svými pochybami o vlastní velikosti, – nikoli však obětí a mučednictvím, jež od nich vyžaduje jejich úkol. Dokud má Prométheus soucit s lidmi

a obětuje se jim, je šťastný a v sobě velký; jakmile však začne závidět Diovi počty, jež mu vzdávají smrtelníci, – pak vskutku trpí!

» 252. «  
*Raději dlužní.* – „Raději zůstat dlužní než platit mincí, jež nenesé náš obraz!“ – to vyžaduje naše suverenita.

» 253. «  
*Stále doma.* – Jednoho dne dosáhneme svého cíle – a připomínáme potom s hrdostí, jak dlouhé cesty jsme pro to vykonal. Ve skutečnosti jsme si ani nevšimli, že cestujeme. Dospěli jsme však proto tak daleko, jelikož jsme se na každém místě domnívali, že jsme doma.

» 254. «  
*Proti rozpakům.* – Kdo je neustále plně zaměstnán, je nad všemi rozpaky.

» 255. «  
*Napodobitelé.* – A.: „Jakže? Ty nechceš napodobitele?“  
 B.: „Nechci, aby někdo dělal něco po mně, chci, aby každý dělal něco před sebe: totéž, co dělám já.“ A.: „Tedy –?“

» 256. «  
*Pokožka.* – Všichni lidé hloubek jdou blažení, mohou-li se jednou podobat létajícím rybám a hrát si na samých vrcholcích vln; vůbec nejvíc si na věcech cení, – že mají povrch: jejich pokožku – sit venia verbo.

» 257. «

*Ze zkušenosti.* – Leckdo nemá tušení, jak je bohatý, dokud se nedoví, jak velmi bohatí lidé ho ještě okrádají.

» 258. «

*Popěrači náhody.* – Žádný vítěz nevěří v náhodu.

» 259. «

*Z ráje.* – „Dobro a zlo jsou předsudky boha“ – pravil had.

» 260. «

*Jedna a jedna.* – Jeden je vždy v nepravu: ale se dvěma už začíná pravda. – Jeden nemůže sám sebe dokázat: ale dva už nelze vyvrátit.

» 261. «

*Originalita.* – Co je originalita? Viděl něco, co ještě neneslo jméno, co nemůže být ještě nazváno, ačkoli to leží všem na očích. Lidé jsou obvykle takoví, že jim teprve jméno učiní věc vůbec viditelnou. – Originální lidé byli většinou také tvůrci jmen.

» 262. «

*Sub specie aeterni.* A.: „Vzdaluješ se stále rychleji od ži-  
vých: brzy tě vyškrtnou ze svých seznamů!“ – B.: „To je také je-  
diný prostředek, jak se podílet na výsadě mrtvých.“ – A.: „Na  
jaké výsadě?“ – B.: „Už nezemřít!“

» 263. «

*Bez marnivosti.* – Když mluvíme, chceme, aby naše nedo-  
statky zůstaly skryty, – nikoli z marnivosti, nýbrž proto, aby mi-  
lovaná bytost netrpěla. Ano, milující by se chtěl zdát bohem, –  
a ani to nepramení z ješitnosti.

» 264. «

*Co konáme.* – Co konáme, není nikdy chápáno, nýbrž vždy  
jen chváleno a haněno.

» 265. «

*Poslední skepse.* – Co jsou nakonec lidské pravdy? – Jsou  
to *nevyvratitelné* lidské omyly.

» 266. «

*Kde je zapotřebí krutosti.* – Člověk vskutku velký je kru-  
tý vůči svým druhořadým ctnostem a úvahám.

» 267. «

*S velkým cílem.* – S velkým cílem jsme nadřazeni i spra-  
vedlnosti, nejen svým činům a svým soudcům.

» 268. «

*Co vede k heroismu?* – Kráčet vstříc zároveň svému nej-  
většímu utrpení i své největší naději.

» 269. «

*V co věříš? – V toto: že musí být nově určena váha všech věcí.*

» 270. «

*Co praví tvé svědomí? – „Staň se tím, kým jsi.“*

» 271. «

*V čem je pro tebe největší nebezpečí? – V soucitu.*

» 272. «

*Co miluješ na druhých? – Své naděje.*

» 273. «

*Koho nazýváš špatným? – Toho, kdo chce neustále zahabovat.*

» 274. «

*Co je pro tebe vůbec nejlidštější? – Ušetřit někoho za hanbení.*

» 275. «

*Co je pečeti dosažené svobody? – Už se před sebou nestydět.*

## KNIHA ČTVRTÁ

»«

### SANCTUS JANUARIUS

Plamen tvého kopí hoří,  
led mé duše prorazil,  
že hned mocný přival k moři  
naděje z ní vyrazil:  
jasu víc má, víc má zdraví,  
v nutném svobodnější je: –  
tako záznaky tvé slavi  
krásný Januaries!  
*Janov v lednu 1882*

» 276. «

*K novému roku.* – Ještě žiji, ještě myslím: musím ještě žít, neboť musím ještě myslet. Sum, ergo cogito: cogito, ergo sum. V tento den si každý dovoluje vyslovit své přání a svou nejmilejší myšlenku: také já chci tedy říct, co si dnes od sebe sama přeji a která myšlenka mi tento rok prolétla srdcem první – která myšlenka má být základem, zárukou a sladkostí celého mého dalšího žití! Chci se stále více učit vidět v nutnosti věci krásu: – tak budu jedním z těch, kdo činí věci krásnými. Amor fati: to

budiz od nynějška mou láskou! Nechci vést válku proti oškřivenosti. Nechci být žalobcem, ani žalobcem žalobců. *Odvrácený pohled* budiz mou jedinou negací! A konečně: někdy v budoucnu chci být tím, kdo říká jen Ano!

» 277. «

*Osobní prozřetelnost.* – V životě existuje určitý vrchol: dosáhneme-li ho, hrozí nám i veškeré naší svobodě – i když jsme krásnému chaosu bytí už upřeli veškerou starostlivou rozumnost a dobrotu – ještě jednou nejvyšší nebezpečí duchovní nesvobody a máme před sebou svou nejtěžší zkoušku. Teprve nyní před nás totiž představuje s plnou naléhavostí a v doprovodu nejlepšího přímluvce, zřejmosti na první pohled, myšlenka osobní prozřetelnosti, právě nyní, kdy můžeme takřka rukama hmatat, jak nám každá, úplně každá věc, s níž se setkáme, vždy *slouží ku prospěchu*. Život každého dne a každé hodiny jako by nechtěl nic víc než stále nově dokazovat tuto větu: at je to cokoli, dobré či špatné počasi, ztráta přítele, nemoc, pomluva, nepřícházějící dopis, vyvrtnutý kotník, pohled do obchodu, protiarargument, otváření knihy, sen, podvod: okamžitě nebo velmi záhy se vše ukáže jako věc, jež „nesměla chybět“, – je plna hlubokého smyslu a prospěchu právě *pro nás!* Může nás snad něco nebezpečněji svádět, abychom dali výhost Epikurovým bohům, oněm bezstarostným neznámým, a uvěřili v jakési starostlivé a malicherné božstvo, které zná osobně každý vlásek na naší hlavě a neoškřiví si ty nejubožejší služby? Nuže – mým navzdory tomu všemu! nechme bohy na pokoji a úslužné génie rovněž a spokojme se s domněnkou, že naše vlastní praktická i teoretická obratnost ve vykládání a přizpůsobování událostí dosáhla teď svého vrcholu. Nechceme tuto šikovnost své moudrosti ani zbytečně přeceňovat, jestliže nás občas nadmíru překvapí záznáčná harmonie, jež vznikne při hře na náš instrument: harmonie, která zní příliš dobře, než abychom se odvážili přičítat ji sami sobě. Vskut-

ku, tu a tam hraje kdosi s námi – a to náhoda: vede nám přiležitostně ruku a ani nejmoudřejší prozřetelnost by nemohla vymyslet krásnější hudbu, než se pak podarí této naší poštetilé ruce.

» 278. «

*Myšlenka na smrt.* – Působí mi jakési melancholické štěpání, že žiji vprostřed této změní uliček, potřeb, hlasů: kolik požitku, netrpělivosti, toužení, kolik žiznivého života a opojení životem se tu každým okamžikem ukazuje! A přece pro všechny tyto hluché, živoucí a po životě žizniví bytosti nastane zakrátko takové ticho! Jak za každým stojí jeho slín, jeho temný průvodce! Je to vždy jako v posledních chvílích před odjezdem vystěhovalecké lodi: člověk toho má na srdci víc než kdy jindy, čas je neúprosný, za vším tím hlukem čeká netrpělivě oceán a jeho pusté mlčení – tak lačný, tak jistý svou kořistí. A všichni, všichni se domnívají, že to, co bylo doposud, je jen nic nebo málo, zatímco blízká budoucnost znamená vše: proto ten chvat, křik, to sebeohlušování a ten sebeklam! Každý chce být v této budoucnosti první, – a přitom jedinou a všem společnou jistotou této budoucnosti je smrt a ticho smrti! Jak zvláštní, že tato jediná jistá a společná skutečnost nemá nad lidmi téměř žádnou moc a že lidem je naneyvýš *vzdálené* cítit se bratrstvem smrti! Působí mi štěpání, když vidím, že se lidé naprosto nechťejí zabývat myšlenkou na smrti! Rád bych napomohl k tomu, aby se pro ně myšlenka na život stala ještě stokrát *hodnotnější*.

» 279. «

*Hvězdné přátelství.* – Byli jsme přátelé a nyní jsme si cizí. Ale je to tak správné a my si to nechceme zakrývat a zastírat, jako bychom se za to museli stydět. Jsme dvě lodě, z nichž každá má svůj cíl a svou cestu; můžeme se ovšem křížovat a slavit spolu pak svátek, jako jsme jej slavovali dříve, – když obě čácké

lodě spočívaly tak klidně v jednom přístavu a pod jediným sluncem, že se mohlo zdát, jako by už dospěly k cíli a jako by ten cíl měly jeden. Avšak potom nás všemocná síla našeho posílání hnalá každého jinam, do různých moří a slunečních pásů a možná se už nikdy nespátíme, – a možná se sice spatíme, ale už se nepoznáme: různá moře a slunce nás změnily! Že se musíme navzájem odcizit, to je zákon, který stojí *nad* námi: tím více si máme jeden druhého vážit! Tím posvátnější má být myšlenka na naše někdejší přátelství! Existuje asi nějaká nesmírná neviditelná křivka a hvězdná dráha, v níž budou naše tak rozdílné cesty a cíle *obsaženy* jako její malé části, – k této myšlence se poznesme! Avšak náš život je příliš krátký a náš zrak příliš slabý, než abychom mohli být něčím víc než přáteli ve smyslu oně vznešené možnosti. – A tak chceme *zěřit* ve své hvězdné přátelství, i kdybychom na zemi museli být nepřáteli.

» 280. «

*Architektura poznávajících.* – Jednou, a pravděpodobně už brzy, bude zapotřebí zamyslet se nad tím, co našim velkým městům nejvíc chybí: tichá a rozlehlá, prostorná místa k přemýšlení, místa s vysokými, dlouhými kolonádami pro špatné nebo příliš slunečné počasí, kam nepronikne hluk vozů a vyvolávající, a kde by vybranější slušnost měla i kazateli zapovídat modlení nahlas: stavby a prostory, které by jako celek vyjadřovaly vznešenost rozvažování a pobytu v ústraní. Pomínu čas, kdy monopol na přemýšlení vlastnila církev, kdy víta contemplativa musela být vždy nejprve víta religiosa: a vše, co církev postavila, vyjadřuje tuto myšlenku. Nevěděl bych, jak by nás její stavby, i kdyby byly zbaveny svého církevního určení, mohly uspokojit; jako domy boží a okázalá dějiště nadsvětského styku hovoří tyto stavby příliš patetickou a zaujatou řečí, než abychom tu my bezbožní mohli myslet *své myšlenky*. My chceme sami *sebe* přesadit

v kámen a rostlinu, chceme se procházet *v sobě*, když kráčíme těmito halami a zahradami.

» 281. «

*Umění najít konec.* – Nejnámennitější mistry lze rozeznat podle toho, že v malých i velkých věcech umění dokonalejším způsobem najít konec, ať je to konec melodie nebo myšlenky, ať je to pátý akt tragédie nebo státnického činu. Druhořadí velikáni ke konci vždy zneklidní a nesesťupují k moři s tak hrdou a klidnou vyrovnaností, jako například pohoří u Porto fino – tam, kde janovský záliv končí svůj zpěv.

» 282. «

*Chůze.* – Existují určité projevy ducha, jimiž i velcí duchové prozrazují, že pocházejí ze spodiny nebo polospodiny: – jejich zrádcem je obzvláště chůze a krok jejich myšlenek; neumějí *chodit*. Tak ani Napoleon neuměl ke své nehlubší nevoli chodit knížecím způsobem a „legitimně“ při příležitostech, kdy to člověk vlastně musí ovládat, jako jsou velká korunovační procese a podobně: i zde byl vždy jen vůdcem kolony – hrdý a uspěchaný zároveň a velice dobře si toho vědom. – Je k smíchu, když člověk vidí některé spisovatele, jak kolem sebe nechávají vláť řasnátá roucha period: chtějí tak zakrýt své *nohy*.

» 283. «

*Přípravní lidé.* – Vítám každý náznak toho, že se počíná mužnější, válečný věk, jenž vrátí důstojnost předešlým statečností! Neboť ten má razit cestu věku ještě vyššímu a shromažďovat síly, jichž takový věk bude mít jednou zapotřebí, – věk, který vnese do poznání heroismus a *pozvede války* kvůli myšlenkám

a jejich důsledkům. K tomu jsou nyní zapotřebí mnozí přípravní, udatní lidé, kteří však nemohou vyrůst z ničeho – a ani z písku a slizu nynější civilizace a velkoměstského vzdelání: lidé, kteří dokážou být spokojeni a stálí, mlčky, osaměle, odhodlaně, v neviditelné činnosti: lidé, kteří mají niterný sklon hledat ve všech věcech to, co je v nich třeba *překonat*: lidé, jimž je stejně vlastní veselí, trpělivost, prostota a pohrdání velkými ješitnostmi, jako velkorysost ve vítězství a shovívavost vůči drobným ješitnostem všech poražených: lidé s pronikavým a svobodným soudem o všech vítězích a o podílu náhody na každém vítězství a na každé slávě: lidé s vlastními slavnostmi, vlastními všedními dny, vlastním obdobím smutku, lidé zvyklí přikazovat a jistí si svými povely a zároveň ochotní poslouchat tam, kde je třeba, v jednom i druhém stejně hrdí, stejně sloužící své věci: ohroženější lidé, plodnější lidé, šťastnější lidé! Neboť, věřte mi! – tajemství, jak sklídit největší plody a největší požitek z bytí, zní: *žít nebezpečně!* Stavte svá města na Vesuvu! Vyslšte své lodě na neprozkoumaná mořel! Vedte válku se sobě rovnými a se sebou samými! Budte lupiči a dobytci, dokud nebudete moci být panovníky a majiteli, vy poznávající! Záhny pomíne čas, kdy vám smělo stačit žít skrytě jako plášť jeleni v lesích! Poznání konečně napřáhne ruku po tom, co mu náleží: – bude chtít *panovat a vládnout*, a vy s nimi!

» 284. «

*Víra v sebe.* – Jen málo lidí má víru v sebe: – a z tohoto mála ji jedni dostávají darem, jako užitečnou slepotu nebo čas-  
tečně zatmění ducha – (co by asi spatřili, kdyby dohlédli sami sobě až *na dno!*), a druzí si ji musí teprve vydobýt: vše, co učíní dobrého, zdarilého, velkého, je nejprve argumentem proti skeptikovi, který dlí v nich samých: *tohoto skeptika* je nutno přesvědčovat nebo přemlouvat a k tomu je zapotřebí bezmála *gé-  
nia*. Jsou to velcí nespokojenci se sebou samými.

» 285. «

*Excelsior!* – „Už nikdy se nebudeš modlit, už nikdy uctívat, už nikdy nespocíneš v nekonečné důvěře – zakážeš si zastavit se před poslední moudrostí, poslední dobrotou, poslední mocí a odzbrojit své myšlenky – nemáš žádného trvalého hliďače a přítele pro svých sedmero samot – žiješ bez výhledu na pohoří, jež nese na temeni snh a v srdci žár – není pro tebe už odplatitele ani oprávece poslední ruky – neexistuje už skrytý rozum v tom, co se děje, není láska v tom, co se ti přihodí – tvému srdci už není otevířeno útočiště, kde může jen nalézat a nemusí už hledat, bráníš se nějakému poslednímu míru, chceš věčný návrat války a míru: – člověče odříkání, chceš si odříci všechno? Kdo ti k tomu dá sílu? Ještě nikdo takovou sílu neměl!“ – Je kdesi jezero, jež si jednoho dne zakázalo odlékat, a tam, kudy dosud odtékalo, navršilo val: od té chvíle stoupá toto jezero výš a výš. Možná nám právě ono odříkání propůjčí také sílu, s níž lze odříkání samo snést; a možná bude i člověk stoupat stále výš, jakmile už nebude *odlékat* směrem k bohu.

» 286. «

*Intermezzo.* – Hle, zde jsou naděje; co z nich však můžete užrít a uslyšet, jestliže jste nezakusili ve svých vlastních duších žár a žár a červánky? Mohu jen připomínat – víc nemohu! Pohnout kameny, proměnit zvířata v lidi – to ode mne chcete? Ach, jste-li ještě kamením a zvířítí, pak hledejte nejprve svého Orfeal!

» 287. «

*Rozkoš ze slepoty.* – „Mé myšlenky,“ pravil poutník ke své-  
mu stínu, „mi mají oznamovat, kde stojím: nechci však, aby mi prozrazovaly, kam kráčím. Míluji nejistotu kolem budoucnosti“

a nechci zabýnat netrpělivostí a předčasným vychutnáváním příslibného.“

» 288. «

*Povznesené nálady.* – Zdá se mi, že většina lidí vůbec nevěří v povznesené nálady; nanejvýš jde-li o okamžiky, stěží čvrthodiny, – vyjma ty nemohé, kteří delší trvání povzneseného citu znají ze zkušenosti. Avšak býť dokonce člověkem jednoho povzneseného citu, ztělesněním jednoho jediného velkého naladění – to bylo dosud jen snem a okouzující možností: dějiny nám zatím neposkytují žádný spolehlivý příklad. Přesto by dějiny mohly jednou plodit i takové lidi – poté, co se vytvoří a ustálí množství příznivých předpokladů, jež nyní nedokáže svěst dohromady ani ta nešťastnější náhoda. Možná, že pro tyto budoucí duše bude běžným stavem právě to, co se v našich duších vynořovalo dosud jen tu a tam jako výjimka, při níž nás mrazilo: neustálý pohyb mezi výšinami a hlubinami a pocit výše a hloubky, stálé „stoupání jako po schodech“ a zároveň „spočívání jako v oblacích“.

» 289. «

*Vzhůru na lodě!* – Uvážíme-li, jak na každého jednotlivce působí celkové filosofické ospravedlnění způsobu, jak žije a myslí – jak se totiž podobá hřejivému, žehnajícím, oplodňujícímu, jediné jemu svítícímu slunci, jak jej činí nezávislým a chvále a haně, soběstačným, bohatým, blahosklonným a rozdávajícím štěstí, jak bez ustání převládá zlo v dobro, dává všem silám rozkvétat a zrát a vůbec nedovolí vzejít drobnému ani velkému pleveli žalu a rozmrzelosti: – pak musíme nakonec toužebně zvolat: kéž by bylo stvořeno ještě mnoho takových nových sluncí! I zlý, i nešťastný, i výjimečný člověk at má svou filosofii, svou pravdu, svůj sluneční svit! Není třeba soucitu s nimi! –

tého pyšné představy se musíme zbavit, přestože si lidstvo dosud právě jí tak dlouho osvojovalo a procvicovalo – nemusíme proto né ustavovat zpovědníky, zařikávače duší a odpouštěče hříchů! Je třeba nové *spravedlnosti!* A nové výzvy! A nových filosofů! Také morální země je kulatá! Také morální země má své antipody! Také oni mají své právo na bytí! Existuje ještě jiný svět, který je třeba objevit – a víc než jeden! Vzhůru na lodě, filosofove!

» 290. «

*Jednoho je zapotřebí.* – „Dát styl!“ svému charakteru – to je velké a vzácné umění! Věnuje se mu ten, kdo přehlédne všechny síly a slabosti, jimiž se vyznačuje jeho povaha, a zapojí se pak do uměleckého plánu, takže každý element vyhlíží jako plod umění a rozumu, a ještě i nedostatek potěší naše oko. Tady byl přidán velký díl druhé přirozenosti, jinde zase odstraněn kus přirozenosti první: v obou případech dlouhým cvikem a každodenní prací. Ošklivost, již nebylo možno se zbavit, je někde skryta, jinde zas přetvořena ve vznešenost. Mnoho vágního, vzpírajícího se formě bylo dáno stranou a využito pro pohledy z dálky: – má za úkol ukazovat do daleka a nezměrna. A nakonec, když je dílo završeno, se ukazuje, že vše bylo pod tlakem téhož vkusu, jenž panoval a tvořil ve velkém i v malém: zda to byl vkus dobrý nebo špatný, znamená méně, než bychom se domnívali, – stačí, že to byl vkus jeden! – V takovém tlaku, v takové vázanosti a dokonalosti vlastního zákona budou prožívat svou nevybranější radost povahy silné, panovačné; vášni jejich mocného chtění se ulehčí při pohledu na každou stylizovanou přírodu, na veškerou přírodu ovládnutou a sloužící; i když mají stavět paláce a zakládat zahrady, je jim proti mysli ponechat přírodě volnost. – Slabé charaktery naopak, jež nemají sebe samy v moci, vázanost stylu *nenávidí*: cítí, že kdyby jim byl tento trpký a krutý tlak uložten, musely by podlehnout a stát se nízkými: jakmile slouží, mění se v otroky, a nenávidí tedy službu. Tako-

ví duchové – a mohou to být duchové prořadí – neustále usilují o to, aby sebe samy a své okolí utvářeli nebo vykládali jako *volnou přírodu* – divokou, svěvolnou, fantastickou, nepořádnou, přelkavivou: a čini dobře, protože jen tak čini dobře sami sobě! Neboť je zapotřebí jednoho: aby člověk *dosáhl* spokojenosti se sebou – ať už tím či oním básnictvím nebo uměním: teprve tehdy je na člověka snesitelný pohled! Kdo se sebou není spokojen, je ustavičně připraven se za to mstít: my druzí se staneme jeho obětmi, třeba jen tím, že budeme muset neustále snášet ošklivý pohled na něj. Neboť pohled na ošklivost čini člověka špatným a nerudným.

» 291. «

*Janov:* – Hodnou chvíli jsem si prohlížel toto město, jeho sídla a parky a široké okolí jeho obydlených pahorků a svahů; a musím nakonec říci: vidím *tvář* z minulých pokolení, – tato krajina je poseta obrazy smělých a sebevědomých lidí. *Žiti* a chtějí žít dál – to říkají svými domy, stavenými a zdobenými pro staletí, a nikoli pro prchavý okamžik: měli dobrý vztah k životu, jakkoli zlé byly často jejich vztahy k sobě navzájem. Stále vidím stavitele, jak pohledem utkvívá na všem, co bylo kolem něho v dálece i poblíž postaveno, též na městu, moři a horských hřebenech, a jak tímto pohledem ovládá a dobývá: chce toto vše zapojit do *svého* plánu a nakonec učinit svým *vlastnictvím*, protože se to stane jeho součástí. Celá tato krajina je prostoupena tím nádherným, nenasytým sobectvím žádosti po majetku a kořisti; a stejně jako tito lidé neuznávali žádné hranice v dálece a postavili ve své žití po novém vedle starého světa nový, bouřil se také ve vlasti neustále každý proti každému a vynalézal způsob, jak vyjádřit svou nadřazenost a postavít mezi sebe a svého souseda svou osobní nekonečnost. Každý si svou vlast dobýval ještě jednou pro sebe, když se jí zmocňoval svými architektonickými myšlenkami a přetvářel ji jakoby v pastvu pro oči

svého domu. Na severu lidem imponuje zákon, a podivámeli se na stavební styl městi, shledáme, že zákonnost a poslušnost jsou ve všeobecné oblibě: cítíme tam onu niernou potřebu být stejný, zařadit se, jež musela ovládat duši všech staviteli. Zde však nacházíme za každým rohem člověka o sobě, který zná moře, dobrodružství a Orient, člověka, který je zákonu a souedu naskloněn stejně málo jako dlouhé chvíli a který vše již založené, staré měří závistivými pohledy: chtěl by za pomoci kouzelné listivosti fantazie toto vše alespoň v myšlenkách ještě jednou založit nově, přiložit svou ruku, vložit svůj důvtip – být jen na krátký okamžik slunečného odpoledne, kdy se jeho nenasytá a melancholická duše cítí jednou nasyčena a kdy se jeho oku smí ukázat jen to, co je jeho, a už nic cizího.

» 292. «

*Kazatelům morálky:* – Nechci hlásat žádnou morálku, ale těm, kteří tak čini, dám tuto radu: chcete-li ty nejlepší věci a stavíte nakonec připravit o veskerou úctu a cenu, pak je jen dále berte do úst jako dosud! Postavte je na vrchol své morálky a mluvíte od rána do večera o štěstí chrosti, o klidu duše, o spravdivlosti a imanentní odplatě: při takovém počínání se nakonec všechny tyto dobré věci stanou populární a získají na svou stranu křik ulice: pak bude však všechno zlato z jejích porvchů setřeno, a co více: veškeré zlato v nich se promění v olovo. Vpravdě, vy se vyznáte v obráceném umění alchymie, ve znehodnocování nejhodnotnějšího! Sáhnete jednou na zkoušku po jiném receptu, abyste nedosahovali jako dosud protikladu toho, co hledáte: *popíjejte* ony dobré věci, odejměte jim potlesk luzy a snadnou přístupnost, učňte je opět skrytými předměty osychu osamělých duši, říkejte, že *morálka je cosi zakázaného!* Možná tak pro ony věci získáte takové lidi, na kterých jediné záleží, myslím lidí *heroické*. Ale musí tam pak být něco, co vzbuzuje strach a nikoli, jako doposud, ošklivost! Chtělo by se dnes na

adresu morálky říci totéž, co říkal mistr Eckardt: „Prosím boha, aby mě zbavil boha!“

» 293. «

**Náš vzduch.** Vím dobře: kdo o vědu jen zavadí pohledem jako při procházce, po způsobu žen a bohužel i mnoha umělců, pro toho má přísnost její služby, tato neúprosnost v malém i velkém, tato rozhodnost při vážení, usuzování, odsuzování v sobě cosi závratného a vzbuzujícího bázeň. Zejména její leká, jak se tu žádá to nejtěžší, čini to nejlepší, aniž by následovala chvála a odměna, naopak tu stejně jako mezi vojáky *nahlas zavítají* téměř jen důrazné výtky a důtky, – neboť dobrá práce je tu pravidlem, chyba výjimkou; a pravidlo je tu jako všude jinde mlčenlivé. S touto „přísností vědy“ se to má jako s formou a způsobem té nevybranější společnosti: – nezasvěceného lekají. Kdo jim však uvykl, nechce už vůbec žít jinde než v tomto jasném, průhledném, vydatném, silně elektrickým vzduchu, na tomto *mužném* vzduchu. Všude jinde pro něj není dost čisto a vzdušno: má podezření, že *tam* nebude jeho nejlepší umění nikomu opravdu ku prospěchu a jemu samotnému pro radost, že bude muset být ustavičně velmi opatrný, mnoho zakrývat a zatajovat, – samé velké a neužitečné ztrácení síli! Zde, v *tomto* přísném a jasném elementu má však svou sílu celou: tady může létat! Proč by měl zase sestupovat dolů, do oněch kalných vod, kde člověk musí plavat a brodit se a ušpiní si křídla! – Ne! Tak je pro nás příliš těžké žít: můžeme snad za to, že jsme byli zrozeni pro vzduch, čistý vzduch, my solkové slunečního paprsku, a že bychom se nejraději na částech éteru vypravili jako ona nikoli od slunce, nýbrž *za sluncem!* To je však nemožné: – chce-me tedy činiti to, co jediné můžeme: přinašet zemi světlo, být „světlem země“! K tomu máme svá křídla a svou rozhodnost a přísnost, proto jsme mužni, a dokonce strašní, podobně jako

oheň. At se nás bojí ti, kteří se od nás nedokáží ohřát a rozjasnit!

» 294. «

**Proti pomlouvacům přírody.** – Jsou mi nepřijemní lidé, pro něž se každý přirozený sklon stává okamžitě nemocí, něčím znetvořujícím, ba mrzkým, – to oni nás svedli k domněnce, že lidské sklony a pudy jsou zlé; oni jsou příčinou naší velké nespravedlivosti vůči naší přirozenosti, vůči veskeré přírodě! Je dost lidí, kteří se *směji* oddat s půvabem a bez starosti svým pudům: ale nečiní tak, ze strachu z oné domněle „zlé podstaty“ přírody! *Proto* došlo k tomu, že lze mezi lidmi nalézt jen málo vznešenosti: její známkou vždy bude nemít strach ze sebe, neočekávat od sebe nic mrzkého, bez váhání se rozléhnout, kam nás to pohání – nás svobodně zrozené ptáky! At přijdeme kamkoli, vždy kolem nás bude svobodně a slunečně.

» 295. «

**Krátkodobé zvyky.** – Mluvíji krátkodobé zvyky a považují je za nedocentelné prostředky, jak poznat *mnohé* věci a stavy, a to až na dno jejich sladkosti a hořkosti; má povaha je krátkodobým zvykům veskrze přízpušobena, dokonce i v potřebách svého tělesného zdraví a vůbec, *kam až* jen dohlédnu: od nízkého po nejvyšší. Stále znovu věřím, že právě *to*lo mě nyní natrvalo uspokojí – i krátkodobý zvyk má onu víru vášně, víru ve věčnost –, a že mi lze zavidět, poněvadž jsem to našel a rozpoznal: – a pak mě to živí o polednách i zvečera a šíří to kolem sebe a v mém nitru hlubokou spokojenost, takže netoužím po ničem jiném, aniž bych měl zapotřebí srovnávat nebo opovrhovat nebo nenávidět. A jednoho dnes se čas naplní: ta dobrá věc se ode mne odloučí, nikoli jako něco, co by mě teď plnilo odporem – nýbrž v míru a nasycena mnou jako já jí, jako bychom si navzá-

jem museli být věční a *takto* si podávali ruce na rozloučenou. A již čeká za dveřmi cosi nového a zároveň i má víra – ten neúporný blázen a mudrci – že toto nové bude tím pravým, tím posledním pravým. Tak se mi vede s pokrmy, myšlenkami, lidmi, městy, básněmi, hudbami, naukami, denními pořádky, životními způsoby. – Naproti tomu nenávidím *trvalé* zvyky a připadá mi, že do mé blízkosti přichází nějaký tyran a že můj životní vzduch *houstne*, kdykoli se události utvářejí tak, že se zdá, jako by z nich nutně vyrůstaly trvalé zvyky: například působením úřadu, nepřerušovaného spolubytí s tímiz lidmi, stálého bydliště, jednoho typu zdraví. Ano, jsem vůči veškeré své bídě a nemoci a vůči všemu, co je na mně nedokonalého, v posledním základu své duše naladěn uznale, protože mi to vše ponechává sto zadních vrátka, jimiž mohu uniknout trvalým zvykům. – Ovšem nejnepříjemnější, vpravdě strašlivý by pro mne byl život úplně bez zvyklostí, život, který ustavičně vyžaduje improvizaci: – to by bylo mé vyhnání a má Sibír.

» 296. «

**Stálá pověst.** – Stálá pověst byla odjakživa věcí nanejvýš prospěšnou; a kdokoli je společnost ještě ovládána stádním instinktem, je ještě i dnes pro každého jednotlivce nejučelnější, *zvyklostí* svůj charakter a svou činnost za neměnné, – i když takové v podstatě nejsou. „Je na něj spolehnouti, nemění se“; – to je ve všech nebezpečných situacích společnosti chvála, která nejvíc znamená. Společnost se zadostiučiněním cítí, že ve ctnosti jednoho, ve ctižádosti druhého, v myšlení a vášni třetího má spolehlivý, za všech okolností připravený nástroj; – a odměňuje tuto *pozahu nástroje*, tuto věrnost sobě, neproměnnost v názorech, snahách, a dokonce i v nectnostech, svými nejvyššími poctami. Takové ocenění, které vzkvétalo a vzkvétá všude zároveň s mravností mravů, vychovává „charaktery“ a o veškerém střídaní, změně názoru, sebeproměňování šíří *špatnou pověst*.

A právě toto je bezpochyby – být byla jinak výhodnost takového způsobu myšlení jakkoli velká – pro *poznání* tím neškodlivějším druhem všeobecného soudu: neboť právě odhodlání poznávajícího vyslovit se kdykoli statečně *proti* svému dosavadnímu mínění a vůbec být ve vztahu ke všemu, co se v nás chce stát *pevným*, povýce nedůvěřivý, – to vše je zde odsouzeno a opředeno špatnou pověstí. Smýšlení poznávajícího, jenž je v rozporu se „stálou pověstí“, platí za *nedůstojné*, zatímco zkamenělost názorů má veškerou důstojnost na své straně: – ještě dnes musíme žít pod klatbou takových pravidel! Jak těžce se žije, cítí-li člověk proti sobě a kolem sebe soud mnoha tisíciletí! Je pravděpodobné, že po mnoho tisíciletí bylo poznání provázáno špatným svědomím a že v historii největších duchů se muselo vyskytovat velké množství sebeopovržení a tajné bídy.

» 297. «

**Moci odporovat.** – Každý dnes ví, že schopnost snést odpor je známkou vysoké kultury. Někteří dokonce vědí, že vyšší člověk odpor vůči sobě vyžaduje a vyvolává, aby se mu ukázala jeho vlastní, dosud neznámá nespravedlnost. Avšak *moci* odporovat, získat *dobré* svědomí při napadání všeho navykletého, tradičního, uctívaného, – to je víc než v obou předchozích případech, to je ono opravdu velké, nové, obdivuhodné v naší kultuře, největší krok osvobozeného ducha: kdo ví toto? –

» 298. «

**Povzdech.** – Lafil jsem toto poznání cestou a ve snaze je zachytit jsem rychle sáhl po nejbližších špatných slovech, aby mi opět neublýlo. A nyní na tato vyschlá slova zahynulo a visí v nich a komíhá se – a když naň pohlédnu, nevím už ani, jak jsem mohl cítit takové štěstí, když jsem toho ptáčka chytil.

» 299. «

*Co bychom se měli naučit od umělců.* – Jaké máme prostředky, abychom věcem dodali krásu, přitažlivost, lákavost, když ji samy nemají? – a já jsem názoru, že samy o sobě ji nemají nikdy! Zde se musíme zčásti učit od lékařů, kteří například hořké věci ředí nebo přidávají do měsídlá víno a cukr; ale ještě víc od umělců, kteří se vlastně o takové nápady a triky snaží ustavičně. Vzdálit se od věcí, až z nich už mnoho nevidíme a musíme si mnoho přimyslet, *abychom je ještě viděli* – nebo vidět věci za rohem a jakoby ve výřezu – nebo je postavit tak, aby se částečně překrývaly a umožňovaly jen perspektivní průhledy – nebo na ně hledět barevným sklem či ve světle večerních červánků – nebo jim dát povrch a pleť, jež není plně transparentní: tomu všemu je třeba se od umělců naučit a v ostatních věcech být moudřejší než oni. Neboť u nich obvykle tato citlivá síla končí tam, kde končí umění a začíná život; avšak *my* chceme být básnicky svého života a začít u toho nejmenšího a nejšího.

» 300. «

*Předehry vědy.* – Myslíte snad, že by vědy mohly vzniknout a vypsát, kdyby jim nepředcházeli kouzelníci, alchymisté, astrologové a čarodějnice – tedy ti, kdo svými příšlivy a svým předstíráním museli nejprve vyvolat žízeň, hlad a chuť na *skryté a zakázané* slyš? Ano, muselo být *stibováno* nekonečně víc, než kdy může být splněno, aby se v říši poznání splnilo vůbec něco. – Možná že stejným způsobem, jakým se nám zde ukazují předehry a cvičení k vědě, které naprosto *nebyly* jako takové provozovány a pocílovány, se zjeví nějakému vzdálenému věku také veškeré *náboženství* jako cvičení a předehra: možná by mohlo být zvláštním prostředkem k tomu, aby jednotliví lidé mohli jednou vychutnat soběstačnost boha a celou jeho sílu sebevykoupení. Ano! – smíme se pát – naučil by se snad člověk bez oně

religiózní školy a prehistorie vůbec kdy pocílovat hlad a žízeň *po sobě* a čerpat sytost a plnost ze *sebe*? Nemusel nejprve Prometheus žít v *bludu*, že *ukradl* světlo a pyká za to, – aby nakonec odhalil, že světlo vytvořil *tím*, že *po světle toužil*, a že nejenom člověk, nýbrž i *bůh* je dlem *jeho* rukou a hlinou v jeho rukou? Všechno jen výtvořily svého tvůrce? – stejně jako *blud*, krádež, Kavkaz, sup a celá tragická Prometheia všech poznávajících?

» 301. «

*Blud lidí kontemplativních.* – Vyšší lidé se od nízkých odlišují tím, že vidí a slyší nevyšlovně víc a při vidění a slyšení myslí – a právě tím se liší člověk od zvířete a vyšší zvířata od nižších. Pro toho, kdo vyrůstá do vyšší lidsví, nabývá svět plnosti; zachytává ho svými háčky stále více zájmů; neustále roste množství jeho vznětů a právě tak množství druhů jeho rozkoší a strastí, – vyšší člověk je vždy zároveň šťastnější a nešťastnější. Jeho ustavičným průvodcem však zůstává jeden *blud*: domnívá se, že stojí před velkou podívanou a velkým koncertem, jimiž je život, jako *divák* a *posluchač*: nazývá svou povahu *kontemplativní* a přehlíží při tom, že on sám je také vlastním básníkem a spoluvtvořcem života, – že se sice zajisté velmi liší od *herce* tohoto dramatu, takzvaného člověka jednajícího, ale ještě více od pouhého pozorovatele a svátečního hosta *před* jevištěm. Jemu, jakožto básníkovi, je zajisté vlastní *vis contemplativa* a pohled zpět na své dílo, avšak zároveň a především *vis creativa*, jež jednajícímu člověku *chybí*, ať už první zdání a všeobecné mínění říká cokoliv. Právě *my*, kdo myslíme a pocítujeme, ve skutečnosti neustále *tvoríme* něco, co zde ještě není: celý ten věčně rostoucí svět hodnocení, barev, závaží, perspektiv, hierarchií, přitáknutí a popírání. Toto námi vytvořené básnické dílo neustále navivčuje a osvojují si takzvaní praktičtí lidé (naši herci, jak řečeno) a přenášejí je do tělesné skutečnosti, ba do všednosti. Cokoli má

v nynějším světě *hodnotu*, nemá ji samo o sobě, ze své přirozenosti, – příroda je vždy bez hodnoty: – nýbrž hodnota byla kdysi tímto věcem dána, darována a *my* jsme byli dárci! Teprve *my* jsme stvořili svět, *kteřý se člověka týká*! – Avšak právě toto vědění nám schází, a jestliže ho někdy na okamžik dosáhneme, pak je ihned v příští chvíli zase zapomeneme: neznáme svou nejlepší sílu a hodnotíme sebe, lidí kontemplativní, o stupeň níže, – nejsme *ani tak hrdí, ani tak šťastní*, jak bychom být mohli.

» 302. «

*Nebezpečí nejšťastnějších.* – Mít jemné smysly a jemný vkus; být přivykly na to nejvybranější a nejlepší z ducha jako na pravou a nejčastější krmí; těšit se ze své silné, zdatné, odvážné duše; kráčet životem s klidným pohledem a pevným krokem, připraven neustále na nečasnější jako na slavnost a pln žádosti po neobvyklých světech a mořích, lidech a bozích; naslouchat každé veselé hudbě, jako by tam usedl udatní muž, voják, námořník ke krátkému odpočinku a pobavení, a v nehlubším požitku z okamžiku být přemožen slzami a celou purpurovou těžkomyslností šťastného člověka: kdo by nechtěl, aby to vše bylo právě *jeho* majetkem, jeho stavem! To bylo *štěstí Homéra*! Stav toho, kdo Řekům stvořil jejich bohy, – ne sám sobě *své* bohy! Ale nezasírejme si: s tímto Homérovým štěstím v duši je člověk také nezranitelným tvorem pod sluncem! A jen za tuto cenu lze koupit tu nejdrahocennější mušli, již vlny bytí dosud vyplavily na pobřeží! Díky jejímu vlastnictví se člověk stává stále vnímavějším pro bolest, až se konečně stane příliš vnímavým: nakonec stačilo nepatrné rozladění a znechucení, aby Homéroví zošklivilo život. Nedokázal uhodnout hloupou hádanku, kterou mu dali mladí rybáři! Věru, malé hádanky jsou nebezpečím nejšťastnějších! –

» 303. «

*Dva šťastní.* – Vskutku, tento člověk ovládá nazvody světu mládí *improvizací života* a uvádí i nejpozornějšího pozorovatele v úžas: – zdá se totiž, že se nedopouští jediné chyby, třebaže ustavičně hraje nanevýš odvažnou hru. Připomíná ony improvizující mistry hudebního umění, jimž by chtěl posluchač také připsat božskou *neomylnost* ruky, přestože se tu a tam přehmátnou, jako se přehmátné každý smrtelník. Ale jsou obrátní a vynalézaví a stále přichystaní vřadit i nejnahodilější tón, k němuž je vede úhoz prstu či rozmar, ihned do tematického celku a vdechnout náhodě krásný smysl a duši. – A zde je zase úplně jiný člověk: nedarí se mu v zásadě nic, oč usiluje a co plánuje. To, k čemu příležitostně upnul své srdce, jej už několikrát přivedlo na okraj propasti a do těsné blízkosti zániku; a pokud mu přece ještě unikl, pak zajisté ne s pouhým „šťámem“. Myslíte, že je proto nešťasten? Už dávno se rozhodl, že vlastní přání a plány nebude brát tak vážně. „Když se mi nezdarí tohle, povzbuzuje se, pak se mi snad zdarí něco jiného; a v celku vzato nemohu vědět, zda nejsem svým nezdarům zavázán dlkem víc než nějakému úspěchu. Jsem snad stvořen k tomu, abych byl tvrdohlavý a nosil rohy býka? Co *pro mne* tvoří hodnotu a výsledek života, je někde jinde; má hrdost a právě tak má bída jsou někde jinde. Víím o životě víc, protože jsem ho tak často málem ztratil: a právě proto *mám* ze života víc než vy všichni!“

» 304. «

*Zřítka se konáním.* – V zásadě mi jsou proti mysli všechny *my* morálky, jež nabádají: „Toho nečini! Odříkej sel Překonej se!“ – naproti tomu jsem nakloněn všem *morálkám*, které *mne* pobízejí, abych něco dělal, znovu a znovu, od rána do večera, a v noci aby se mi o tom zdálo a já nemohl myslet na nic jiného než: jak to vykonat *dobře*, tak dobře, jak je to právě *pro mne*

jediné možné! Kdo taktó žije, od toho postupně odpadává, co k takovému životu nepatří: bez nenávisi a odporu vidí, jak jej dnes opouští to a zítřa ono, jako zežloutlé listy, které odvané ze stromu každý čerstvý větřík: anebo vůbec nevidí, že jej to opouští, tak přísně pohlíží jeho oko k jeho citi a vůbec kupředu, nikoli stranou, zpátky či dolů. „Naše konání necht určuje, čeho se zříkáme: zříkat se konáním“ – tak se mi to líbí, tak zní *mé* plácitum. Nechci však s otevřenýma očima usilovat o vlastní ochranu, nemám rád žádné negativní čtnosti, – čtnosti, jejichž podstatou je popírání a odříkání samo.

» 305. «

**Sebeovládání.** – Učitelé morálky, kteří člověku jako první a nejvyšší ukládají, aby ovládl sám sebe, vyvolávají u něho zvláštní chorobu: totiž neustálé podráždění při všech přirozených vznětech a sklonech, takřka jakýsi druh svédění. Ať jej od té doby žene, přitahuje, láká, pohání cokoli, zevnitř či zvenčí – vždy se tomuto podrážděnému zdá, že jeho sebeovládání hrozí nebezpečí: nesmí se již svěřit žádnému instinktu, žádnému svobodnému rozletu, nýbrž stojí tu stále s odmítavým gestem, vy-zbrojen sám proti sobě, s ostrým a nedůvěřivým pohledem, věčný strážce hradu, v němž sám sebe proměnil. Ano, může tak být *velký!* Ale jak nesnesitelný je nyní pro druhé, jak těžký sám pro sebe, jak ochuzený a oddělený od nejkrásnějších nahodilostí duše! Ba od možnosti dalšího *poučení!* Neboť musíme umět na určitý čas ztratit sami sebe, chceme-li se něčemu přiučit od věcí, jimiž sami nejsme.

» 306. «

**Stoikové a epikurejci.** – Epikurejec si vyhledává situaci, osoby a dokonce i události, které se hodí k jeho nanejvýš citli-

vé intelektuální povaze, a ostatního – to znamená naprosto většiny věcí – se zříká, protože by to pro něj byla příliš silná a těžká strava. Stoik se naopak cvičí v polykání kamenů a červů, střepů a štírů a odnaučuje se ošklilosti; jeho žaludek se má stát konečně netečným vůči všemu, co do něj nasype náhoda bytí: – připomíná onu arabskou sektu Assaui, s níž se lze setkat v Alžírsku; a podobně jako tito necitliví, zve i on na předvádění své necitlivosti s oblibou publikum, bez něhož se epikurejec právě rád obejde: – má přece svou „zahradu“! Pro lidi, s nimiž si osud zahrává, pro ty, kteří žijí v násilných dobách a v závislosti na někom nevypočitatelném a proměnlivém, může být stoicismus velmi vhodný. Kdo však do jisté míry *odhadne*, že mu osud dovolí spírádat *dlouhé vládko*, učiní dobře, zařídí-li se epikurejsky; všichni lidé ducha tak doposud činili! Pro ně by totiž bylo největší ztrátou, kdyby přišli o jemnou citlivost a získali za ni darem stoickou tlustou kůži s jezžími ostny.

» 307. «

**Ve prospěch kritiky.** – Dnes se ti jeví jako omyl něco, co jsi dříve mlouval jako pravdu nebo pravděpodobnost: odvrhneš to a bláhově se domníváš, že tak zvýšil tvůj rozum. Možná byl však onen omyl pro tebe tehdy, když jsi byl ještě jiný – a jsi nyní stále jiný – stejně nezbytný jako všechny tvé hybnější „pravdy“, podoben bláně, jež ti zastírala a zahalovala mnohé, co jsi ještě nesměl vidět. To minění zabíjí tvůj nový život, nikoli tvůj rozum: *už je nepotřebuješ*, a tak se hrouť samo od sebe a nerozum z něho vylézá na světlo jako červ. Když kritizujeme, není to nic svévolného a neosobního, – je to, přinejmenším velmi často, důkaz toho, že jsou v nás živé síly růstu, které odhazují starou kůru. Popíráme a musíme popírat, protože v nás něco *chce* žít a přitakat si, něco, co možná ještě neznáme, ještě nevidíme! – Tolik ve prospěch kritiky.

» 308. «

*Historie každého dne.* – Jak vypadá historie tvé každodennosti? Pohled na své zvyklosti, z nichž sestává: jsou výsledkem bezpečnosti malých zbabělosti a lenosti, nebo plodem tvé statečnosti a vynalézavého rozumu? Ať jsou oba případy jakkoli odlišné, nelze vyloučit, že tě lidé zahrnou stejnou chválou a ty jim také vskutku přineseš stejný užitek. Ale s chválou, užítkem a úctyhodností ať se spokojíš ten, komu stačí mít dobré svědomí, – avšak nikoli ty, který zkoumáš ledví a máš *vědění o svědomí*!

» 309. «

*Ze sedmé samoty.* – Jednoho dne za sebou poutník přibouchl dveře, zastavil se a plakal. Poté pravil: „Ten můj sklon a pud k pravému, skutečnému, ne-zdánlivému, jistému! Jak jsem naň rozezlil! Proč právě *mně* jde v patách tento temný a vášnivý pohanec! Rád bych si vydechl, ale on to nedovolí. Co všechno mne nesvádí, abych se zastavil! Všude jsou pro mne zahrady Armidovy: proto stále nové rozchody a nové hořkosti srdce! Znovu musím vykročit, pozvednout svou znavenou, zraněnou nohu: a protože musím, ohlžím se často na to nejkrásnější, jež mě nedokázalo zadržet, s hněvem – *protože* mne nedokázalo zadržet!“

» 310. «

*Víte a víny.* – Jak lačně se sem žene tato vína, jako by měla čehosi dosáhnouti! S jak hrozivým spěchem proniká do nejlubšího zákoutí skalnaté rozsochy! Zdá se, že chce někoho předstihnout; zdá se, že je tam ukryto něco, co má cenu, velkou cenu. – A teď se vrací, trochu pomaleji, stále ještě celá blá vzrušením, – je zklamána? Našla, co hledala? Předstírá zklamání? – Ale už se blíží jiná vína, ještě lačnější a divočejší než první, a také její duše jako by byla plna tajemství a žádosti najít poklad. Tak žijí

víny, – tak žijeme my, volní bytosti! – víc něčemu. – Jakže? Vy mi nedůvěřujete? Vy se na mne zlobíte, vy krásní netvoři? Obáváte se, že vaše tajemství zcela vyzradím? Nuže! Jen se na mě zlobte, zvedejte svá zelenavá nebezpečná těla, jak nejvýše můžete, postavte mezi mne a slunce zed tak jako nyní! Věru, už ze světa nezůstalo nic než zelenavé přímí a zelené blesky. Plovádky, co chcete, vy svévolníci, řvěte rozkoší a zlobou – nebo se opět ponořte, setřeste své smaragdy do nejlubších hlubin, přehodte přes ně své nekoněčné bělavé třásně a krajkoví pěn – vše se mi bude líbit, neboť vám vše sluší a já jsem vám za vše tak vděčen: jak bych vás mohl prozradit! Neboť – slyšte dobře! – já vás i vaše tajemství znám, já znám váš rod! Vždyť vy a já jsme z jednoho rodu! – Vždyť vy a já máme jedno tajemství!

» 311. «

*Lomené světlo.* – Nejsme vždy stateční; a když se unavíme, pak i nášinec občas zanaríká: „Je tak těžké působit lidem bolest – ach, proč je to jenom tak nutné! Co z toho, že žijeme vskytlu, nechceme-li podržet pro sebe to, co budí pohoršení? Nebylo by spíše radno žít v davu a na jednotlivcůch napravovat to, čím se má a musí hřešit na všech? Být pošelilý s pošelilem, ješitný s ješitným, blouznit s blouznivcem? Nebylo by to správné, při tak nebyvalé rozličnosti v celku? Když slyším o zlomyslnostech druhých vůči mně, – není mým prvním pocitem zadosťuchání? Tak je to správné! – jako bych jim říkal – tak málo se k vám hodím a mám tolik pravdy na své straně: jen si ze mne dělejte dobrý den, kdykoli můžete! Zde jsou mé nedostatky a omyly, zde můj blud, můj nevkus, můj zmatek, mé slzy, má ješitnost, má soví ukrytost, mé rozpory! Zde je čemu se smát! Tak se tedy smějte a těšte! Nezlobím se na zákon a přirozenost věcí, jež chtějí, aby nedostatky a omyly vyvolávaly veselí! – Jistě, kdysi existovaly „krásnější“ časy, kdy se člověk mohl s každou poněkud novější myšlenkou cítit tak *nepostradatelný*, že s ní mohl vyjít na ulici

a na každého volat: „Hleď! Říše nebeská se přiblížila!“ – Já bych se nepostrádal, kdybych chyběl. Postradatelní jsme všichni! – Avšak, jak řečeno, takto nesmyšlně, když jsme státní, nemyslíme na to.

» 312. «

*Můj pes.* – Dal jsem své bolesti jméno a říkám jí „pes“, – je právě tak věrná, právě tak vlezlá a nestydatá, právě tak zábavná, právě tak chytřá jako každý jiný pes – a mohu se na ni osopovat a vylévat si na ní zlost: jako to druzí dělají se svými psy, služkami a ženami.

» 313. «

*Žádný obraz muk.* – Udělám totéž co Raffael a nenamaluji už žádný obraz muk. Existuje dost vznešených věcí, než bychom museli vyhledávat vznešenost tam, kde se druzí s krutostí; mou ctižádost by navíc vůbec neuspokojovalo, kdybych se chtěl stát sublimním učitelem.

» 314. «

*Nová domácí zvířata.* – Chci mít u sebe svého lva a svého orla, abych měl neustále náznaky a předzvěsti toho, jak velká nebo jak malá je má síla. Musím k nim dnes shlížet dolu a bát se jich? A nadejde opět hodina, kdy oni budou vzhlížet ke mně, a ve strachu? –

» 315. «

*O poslední hodině.* – Bouře jsou mým nebezpečím: budu mít svou bouři, která mě zahubí, jako zahubila Olivera Cromwella jeho bouře? Nebo uhasnu jako světlo, které nesfoukne až vítě,

nýbrž které je sebou samým unaveno a přesyčeno – vyhaslé světlo? Nebo konečně: sfouknu sám sebe, abych nevyhasl? –

» 316. «

*Lidé s prorockým darem.* – Schází vám cit pro to, že proci jsou lidé velice trpící: domníváte se jen, že jim byl dán do vínku krásný „dar“, a nejspíš byste jej rádi měli sami, – ale vyjdím se raději v podobenství. Jak moc trpí asi zvířata elektřinou ve vzduchu a v mračích! Pozorujeme, že některé živočišné druhy mají prorockou schopnost vzhledem k počasí, například opiče (jak můžeme sami dobře sledovat ještě i v Evropě, a to nejen ve zvěřincích, nýbrž na Gibraltaru). Ale nemyslíme na to, že jejich *bolesti* – jsou zde proroky! Když se pod vlivem blížícího, zdaleka ještě neviditelného mraku změní náhle pozitivní elektřina v negativní a připravuje se změna počasí, chovají se tato zvířata, jako by se blížil nepřítel, a chystají se k obraně nebo k útěku; většinou někam zalezou, – nechápou špatné počasí jako počasí, nýbrž jako nepřitele, jehož dotek už cítí!

» 317. «

*Ohlédnutí.* – Vlastní patos každého životního údobí si jen zřídka uvědomujeme jako takový, dokud v tomto údobí žijeme; vždy se domníváme, že je to pro nás jediný právě možný a rozumný stav a rozhodně *étos*, nikoli patos – abychom hovořili a rozlišovali s Řeky. Pár tónů hudby mi dnes přivolalo vzpomínku na jednu zimu, jeden dům a jeden navýsost pousťevnický život a zároveň i pocit, v němž jsem tehdy žil: – myslel jsem si, že tak mohu žít už navždy. Avšak nyní chápu, že to byly veskrze patos a vašeň, věc srovnatelná s touto bolestně zmužňlou a útesnou hudbou, – něco takového nemůže mít člověk celá léta či snad věčnost: stal by se tím pro tuto planetu příliš „nadpřemským“.

» 318. «

**Moudrost v bolesti.** – V bolesti je stejně moudrosti jako v rozkoši: a podobně jako rozkoš patří k prvořadým záchovným silám druhu. Kdyby takovou silou nebyla, už dávno by zanikla; že působí utrpení, není argument proti ní, je to její podstatou. V boleti slyším povol lodního kapitána: „Stáhněte plachty!“ Smělý lodník „člověk“ se musel naučit vzlyčovat plachty tisícerym způsobem, jinak by po něm bylo záhy veľa, příliš brzy by ho pohltil oceán. Musíme umět žít i s menším množstvím energie: jakmile bolest zapne svůj poplašný signál, je na čase energii snížit, – blíží se nějaké velké nebezpečí, chystá se bouře a my učiníme dobře, budeme-li se co nejméně „nadouvat“. – Je pravda, že existují lidé, kteří při blížící se velké bolesti slyší právě opačný povol a kteří nikdy nehlédí hrději, bojovněji a šťastněji, než když se zvedá bouře; ano, sama bolest jim dává ty největší okamžiky! To jsou velcí, heroičtí lidé, kteří lidstvu přináší bolest: lidé nepočtení a vzácní, kteří mají zapotřebí těžce apoloogie jako bolest vůbec, – a vskutku! neupřeme jim ji! Jsou to pro druhu záchovné a povzbudivé síly prvního řádu: být třeba jen tím, že se brání pohodlí a neskrývají svůj odpor k tomuto druhu štěstí.

» 319. «

**Být interpret vlastní zžitku.** – Jeden druh poctivosti byl všem zakladatelům náboženství a jim podobným odjakživa cizí: – nikdy neučinili věci svědomi poznání vlastních zžitků. „Co jsem vlastně zažil? Co se tehdy ve mně a kolem mne odehrávalo? Byl můj rozum dostatečně jasný? Byla má vůle obrněná proti všem klamům smyslů a odrážela statečně vše fantastické?“ – takto se žádá z nich neptal a ani všichni ti milí věřící se tak dosud neptají: spíše žízní po věcech, které jsou proti rozumu, a neradi by si utišení této žízně příliš ztížili, – prožívají potom „záznaky“ a „znovuzrození“ a slyší hlasy andělské! Avšak my,

my jiní, žíznící po rozumu, chceme svým zážitkům hledět tvář v tvář stejně přísně jako vědeckému pokusu, hodinu za hodinou, den za dnem! Chceme být sami svými experimenty a pokusnými zvířaty.

» 320. «

**Při shledání.** – A.: Rozumím ti ještě dobře? Ty hledáš? Kde je vprostřed teď skutečného světa *tvůj* kout a *tvá* hvězda? Kde se ty můžeš položit na slunce, aby i tebe zalila přemíra blaha a tvé bytí došlo ospravedlnění? At tak učiní každý sám za sebe – jako bys mi říkal – at pusť z hlavy obecné řeči, starání o druhého a o společnost! – B.: Já chci víc, nejsem hledající. Já chci pro sebe stvořit vlastní slunce.

» 321. «

**Nová opatrnost.** – Nemysleme už tolik na tresty, kárání a polepšování! Jednotlivce málokdy změníme; a pokud by se nám to zdařilo, pak se možná mimoděk podarilo zároveň něco jiného: jeho prostřednictvím jsme se změnili *my*! Hledme spíše, aby náš vlastní vliv *na vše nadcházející* vyvážil a převážil jeho vliv; nezápasme v přímém boji! – takovým bojem je totiž veškeré kárání, trestání a polepšování. Nýbrž povznese se sami tím výše! Dávejme svému vzoru stále živější barvy! Zastihme druhé – ho svým světlým Ne! Nechceme se kvůli němu stát sami *lemnějšími*, tak jako všichni trestající a nespokojenci! Jděme raději stranou! Dívajme se jinam!

» 322. «

**Podobenství.** – Myslitelé, v nichž se všechny hvězdy pohybují po cyklických drahách, nejsou myslitelé nehlubší; kdo do

sebe pohlíží jako do nesmírného kosmu a nosí v sobě Mléčné dráhy, ten také ví, jak nepravdivelné všechny Mléčné dráhy jsou; vedou až doprostřed chaosu a labyrintu bytí.

» 323. «

*Štěstí v osudu.* – Největší vyznamenání nám osud prokáže, nechá-li nás určitý čas bojovat na straně našich protivníků. Tím jsme předurčeni k velkému vítězství.

» 324. «

*In media vita.* – Ne! Život mne nezklamal! Rok od roku je pro mne spíš pravdivější, lákavější a tajemnější, – ode dne, kdy mne navštívila velká osoboditelka, ona myšlenka, že život by mohl být experimentem poznávajícím – a nikoli povinností, nikoli sudbou, nikoli klamem! – A poznání samo: at si je pro jiné něčím jiným, například ložem ke spočinutí nebo cestou k takovému loži nebo zábavou nebo zahálkou, – pro mne je světem nebezpečensiví a vítězství, v němž mají i heroické pocity své největší a kolbiště. „Život prostředkem poznání“ – s touto zásadou v srdci může člověk žít nejen statečně, nýbrž i *radostně, a také se radostně smát!* A kdo by vůbec uměl dobře se smát a dobře žít, kdyby nejprve neuměl dobře válčit a vítězit?

» 325. «

*Co patří k velikosti.* – Kdo by mohl docílit něčeho velkého, aniž by v sobě cítil sílu a vůli působit velkou bolestí? Umět trpět je to nejmenší: v tom dosáhnou často mistrovství i slabé ženy a dokonce otroci. Ale nezahynout vnitřní nouzí a nejistotou, když působíme velké utrpení a slyšíme křik tohoto utrpení – to je velké, to patří k velikosti.

» 326. «

*Lékaři duší a bolest.* – Všichni kazatelé morálky, jakož i všichni teologové, mají jeden společný nešvar: všichni se lidem snaží namluvit, že je to s nimi velmi špatné a že mají zapotřebí tvrdé, definitivní, radikální kúry. A jelikož takovým naukám lidé vždy až příliš horlivě a po celá staletí dopřávali sluchu, nakonec v nich skutečně něco z té pověry, že se jim vede velmi špatně, zůstalo: takže jsou teď opět velice ochotni vzdychat, nenacházet na životě nic dobrého a vyměňovat si zachmuřené pohledy, jako by to sotva bylo k *vydržení*. Ve skutečnosti jsou si svým životem nespoutané jisti, zamílovaní do něj a překypují nepředstavitelnými lstmi a obmysly, jak vše nepřijemné zlomit a bolesti a neštěstí ulomit hrot. Skoro se mi zdá, že o bolesti a neštěstí se vždy mluví *přehnaně*, jako by přehánění v tomto ohledu bylo věcí správného způsobu života: plně se však zamlčuje, že proti bolesti existuje nespočet tišivých prostředků, jako je omamování nebo horečnatý spěch myšlenek nebo klidná poloha nebo dobré a zlé vzpomínky, úmysly, naděje a mnoho druhů hrdosti a soucitu, jež mají takřka účinek anestetik: zatímco při nejvyšších stupních bolesti nastupuje samo od sebe bezvědomí. Docela obstojně umíme své hořkosti skrápět sladkými kapkami, zejména hořkosti duše; máme pomůcky pro svou statečnost a vznešenost i pro ušlechtilější deliria poddanosti a rezignace. Ztráta zůstane ztrátou sotva hodinu: jaksi nám zároveň s ní padl z nebe i dar – nová síla například: byt' to byla jenom nová příležitost k síle! Co všechno kazatelé morálky vyfantazírovali o vnitřní „bídě“ zlych lidí! Co nám jen *nalhali* o neštěstí vášnivých lidí – ano, lhaní je tu tím pravým slovem: velmi dobře věděli o překypujícím štěstí takových lidí, ale zcela je zamlčeli, protože bylo popřením jejich teorie, podle níž veškeré štěstí vzniká teprve zničením vášně a zmlknutím vůle! A co se nakonec týče receptu všech těchto lékařů duše a jejich vychalování tvrdé radikální kúry, tu je dovoleno se ptát: je tento náš život

vskutku tak bolestivý a obličný, abychom jej s výhodou vyměnili za stoický způsob života a zkamenění? Nedají se nám přece *natolik špatně*, aby se nám muselo dařit špatně stoickým způsobem!

» 327. «

*Brát vážně.* – Intelekt je u převážné většiny lidí těžkopádný, temný a skrýpavý stroj, který se nesnadno uvádí do chodu: chtějí-li s tímto strojem pracovat a dobře myslet, říkají tomu „*brát věc vážně*“, ach, jak nepřijemné pro ně musí být dobré myšlení! Ta milá bestie člověk ztratí nejspíš pokaždé, když dobře myslí, dobrou náladu; stává se „vážnou“! A „kde je radost a smích, nestojí myšlení za nic“; – tak zní předsudek této vážné bestie vůči veškeré „radostné vědě“. – Budiži! Ukážme tedy, že je to předsudek!

» 328. «

*Škodit hlouposti.* – Víra, že egoismus vůbec je zavrženíhodný, tak tvrdošíjně a s takovým přesvědčením hlásaná, zajiště egoismus poškodila (*ve prospěch*, jak nepřestanu opakovat, *stádních instinktů*), zejména tím, že jej připravila o dobré svědomí a velená právě v něm hledat vlastní zdroj veškerého neštěstí. „Tvé sobectví je nejhorším zlem tvého života“ – kázalo se po tisíciletí: tím bylo, jak řečeno, sobectví poškozeno a zbaveno značné části ducha, veselí, vynalézavosti, krásy; sobectví tím zhlouplo, zosklivělo a otráвило se! – Filozofický starovek viděl naproti tomu hlavní zdroj zla v něčem jiném: počínaje Sókratem myšitelé neúnavně kázali: „Vaše bezmyšlenkovitost a hloupost, vaše žití podle pravidel, vaše přejímání názoru souseda je důvodem, proč tak zřídka dosáhnete štěstí – my, myslitelé, jsme jakožto myslitelé nešťastnější.“ Nerozhodujeme, zda mělo toto kázání proti hlouposti za sebou lepší důvody než ono kázání proti so-

beciví; jisté je ale tolik, že připravilo hloupost o dobré svědomí: – tito filozofové hlouposti *uškodili*.

» 329. «

*Volný čas a zahálka.* – Ve způsobu, jakým se Američané ženou za zlatem, je jakási indiánská, indiánské krvi vlastní divokost: a jejich bezdechý spěch v práci – nejvlastnější neřest Nového světa – začíná už svou nakažlivostí šířit ve staré Evropě neklid a naprosto podivnou bezduchost. Člověk se už stydí za klid; dlouhé uvažování působí bezmála výčitky svědomí. Myslíme s hodinkami v ruce, jako se obědvá s očima upřenými do burzovního listu – žijeme jako někdo, kdo by ustavičně mohl cosi „zmeškat“. „Radši něco dělat, než nedělat nic“ – i tato zásada je smýčkou vloženou na hrdlo veškerého vzdělání a veškerého vyššího vkusu. A stejně jako tímto spěchem pracujících viditelné hynou všechny formy, hyne i cit pro samu formu i zrak a sluch pro melodii pohybů. Důkazem toho je *neomalená zřetelnost*, vyžadovaná všude, ve všech situacích, kde chce člověk být k lidem poctivý; ve styku s přáteli, ženami, příbuznými, dětmi, učiteli, žáky, vůdci a knížete, – nezbyvá už času ani síl na obřady, na závažnost plnou oklik, na jakýkoli esprit zábavy a vůbec na veškeré *otium*. Neboť život v honbě za ziskem nutí ustavičně vydávat ze sebe ducha až do vyčerpání, v neustálém přetvářování nebo přelstivání nebo předhánění: největší chmosti je nyní udělat něco za kratší dobu než druhý. A tak jen vzácně nastávají hodiny *pozvolené* poctivosti: v nich je ale člověk unaven a nechce být jen „nenucený“, nýbrž jak dlouhý tak široký se *natáhnout* a rozvalit. V souladu s tímto sklonem se nyní píší také *dopisy*; jejich styl a duch vždy bude vlastním „znamáním doby“. Pokud ještě existuje potěšení ze společností a z umění, pak je to potěšení, jaké si dopřejí upracovaní a umoření otroci. Ach ta skromnost u „radosti“ u našich vzdělanců i nevzdělanců! Ach tato rostoucí podezřavost vůči veškeré radosti! *Práce* má stále

více veškeré dobré svědomí na své straně: sklon k radosti se už nazývá „potřebou zotavení“ a začíná se sám za sebe stydět. „Člověk to dluží svému zdraví“ – tak se hájíme, přistihnou-li nás na výletě. Ano, brzy by to mohlo dospět tak daleko, že by člověk sklonu k víta contemplativa (to jest k procházkám s myšlenkami a přáteli) podléhal s pohrdáním k sobě samému a se špatným svědomím. – Nuže! Kdysi tomu bylo naopak: špatné svědomí provázelo práci. Člověk z dobrého rodu *skrýval* svou práci, nutila-li ho k ní nouze. Otroek pracoval tížen pocitem, že dělá cosi opovržlivého: – „dělání“ samo bylo čímsi opovržlivým. „Zdrojem vznešenosti a cti jsou jen otium a bellum“: tak zněl hlas antického předsudku!

» 330. «

*Chvála.* – Myslíte nepotřebuje chválu ani potlesk, za předpokladu ovšem, že si je jist svým vlastním potleskem: toho se však vzdát nemůže. Existují snad lidé, kteří by mohli postrádat i tento a vůbec každý druh chvály? Pochybují: dokonce i na adresu toho nejmoudřejšího praví Tacitus, jenž jistě není po mlouvacem moudrých, quando etiam sapientibus gloriae cupidio novissima exuitur – což u něj znamená: nikdy.

» 331. «

*Raději hluchý než ohlušený.* – Kdysi chtěl být člověk *zylásněn*: to už nyní nestačí, protože trh se příliš zvětlil, – teď musí být *vykřičený*. Výsledkem je, že i dobrá hrdla se přetřikují a nejlepší zboží nabízejí chraplavé hlasy; bez jármarečnického křiku a chraptu není už dnes žádného génia. – To je ovšem špatná doba pro myslitele: musí se učit nacházet své ticho mezi dvojným hlukem a tak dlouho se stavět hluchým, až se hluchým stane. Dokud se tomu nenaucí, je arci v nebezpečí, že jej zahubí nepřelivost a bolesti hlavy.

» 332. «

*Zlá hodina.* – Asi každý filosof zažil zlou hodinu, kdy si myslí: co na mně záleží, když lidé nevěří také mým špatným argumentům! – A pak kolem něj přelétne jakýsi škodolibý ptáček a švitoří: „Co na tobě záleží? Co na tobě záleží?“

» 333. «

*Co znamená poznávat.* – Non ridere, non lugere, neque detestari, sed intelligere! praví Spinoza, tak prostě a vznešeně, jak je jeho stylem. Avšak: co je toto intelligere v posledním základě jiného než forma, v níž můžeme cítit právě ono trojí na jedinou? Výsledek různých a navzájem si odporujících puzení k výsměchu, nářku, zatracování? Než je možné poznání, musí nejprve každý z těchto pudů přednést svůj jednostranný názor na věc či událost; poté nastává boj těchto jednostranností a teprve z něj občas vznikne střed, uklidnění, smíření na všech třech stranách, jakési spravedlivé řešení a smlouva: neboť díky spravedlnosti a smlouvě mohou všechny tyto pudy obhájit své bytí a také navzájem své právo. Jelikož nám do vědomí proniknou jen poslední scény smíření a konečná zúčtování tohoto dlouhého procesu, domníváme se, že intelligere je něco smířivého, spravedlivého, dobrého, něco pudům bytostně protikladného; zatímco jde jen o *určité chování pudů k sobě navzájem*. Nesmírně dlouhou dobu bylo vědomé myšlení pokládáno za myšlení vůbec: teprve nyní nám vysvitá pravda, že největší část našeho duchovního působení probíhá bez našeho vědomí a cítění; myslím však, že pudy, které tu spolu bojují, nejsou velmi dobře umějí *navzájem* se citelně zasáhnout a ublížit si –: možná, že právě zde má původ ono náhlé hluboké vyčerpání, jež zasahuje všechny myslitele (je to vyčerpání na bitevním poli). Ano, možná se v našem zápolícím nitru skrývá mnohý *heroismus*, avšak jistě nic božského, na-věky-v-sobě-spočívajícího, jak se domníval Spinoza. *Vědomé* myšlení, a zejména myšlení filosofa, je tím nejme-

ně silným, a tudíž i relativně nejmírnějším a nejkliďnějším způsobem myšlení: a tak se může právě filosof nejsnáze mýlit o pozave poznání.

» 334. «

*Musíme se učit milovat.* – V hudbě je tomu takto: nejprve se musíme určitou figurou a melodií vůbec naučit slyšet, rozzenat, odlišit, musíme ji izolovat a ohraničit jakožto svébytný život; poté je třeba vynaložit námahu a dobrou vůli, abychom ji vůbec snesli navzdory její cizotě, je třeba obracet se s trpělivostí k jejímu vzhledu a výrazu, se smířlivostí k jejím zvláštnostem: – až konečně přijde okamžik, kdy jí přivykneme, kdy ji očekáváme, kdy tušíme, že by nám scházela, kdyby zde nebyla; a od té chvíle působí svým tlakem a svým kouzlem stále dá a ne-skončí, dokud se nestaneme jejími pokornými a okouzlenými milenci, kteří od světa nechťejí už nic lepšího, než ji a opět ji. – Tak se nám však nevede jen v hudbě: všechny věci, které teď milujeme, jsme se právě takto naučili milovat. Nakonec jsme vždy za svou dobrou vůli, za svou trpělivost, slušnost, mírnost vůči cizímu odměnění – tím, že ono cizí pozvolna odhazuje své závoje a představuje se nám jako nová nevýslovná kráska: – to je jeho *dik* za naši pohostinnost. I ten, kdo miluje sám sebe, se to naučil tímto způsobem: není jiné cesty. I lásce se člověk musí učit.

» 335. «

*Ať žije fyzika!* – Kolik lidí umí vskutku pozorovat! A z těch nemnohých, kteří to umějí – kolik jich pozoruje sebe sama! „Každý je pro sebe sama tím nejvzdálenějším!“ – to vědí ke své nehloubosti všichni, kdo zkoumají ledví; a výrok „poznaj sám sebe!“ je, z úst boha a na adresu lidí, bezmála zlomyslnost. Že je však stav sebepozorování opravdu zoufalý, o tom nesvědčí nic

jasněji než způsob, jakým téměř každý mluví o podstatě morálního jednání, ten rychlý, ochotný, přesvědčený, výmluvný způsob, s jeho osobitým pohledem, úsměvem, s jeho úslužnou horlivostí jako by ti chtěli říci: „Ale můj milý, právě to je můj obor! Obracíš se zde se svou otázkou na někoho, kdo ti může dát odpověď: náhodou nejsem v ničem moudřejší než v tomto. Tedy: když člověk usoudí, *tak je to správné*, když pak učiní závěr, *proto se to musí stát*, a potom učiní, co takto poznal jako správné a označil za nutné, – je podstata jeho jednání *morální*!“ Ale příteli, vždyť ty mluvíš o třech jednáních místo o jednom: například i tvé usuzování, tak je to správné“ je jednáním, – nemůže už samo usuzování probíhat *morálním* a *nemorálním* způsobem? *Proč* pokládáš toto a právě toto za správné? –, *Protože* mi to říká mé svědomí; svědomí nikdy nemluví *nemorálně*, samo teprve přece určuje, co má být *morální*!“ – Ale proč *posloucháš* řeč svého svědomí? A do jaké míry máš právo považovat takový soud za *pravdivý* a *neklamný*? *Takováto víra* – už nepodléhá žádnému svědomí? Což nevíš nic o intelektuálním svědomí? O svědomí za „svědomím“? Tvůj soud „tak je to správné“ má svou prehistorii v tvých pudech, sklonech, antipatiích, zkušenostech a ne-zkušnostech; „*jak* zde toto svědomí vzniklo?“ musíš se ptát a potom ještě: „Co mne vlastně nutí, abych mu věnoval sluch?“ Můžeš jeho povel poslechnout jako *dobrý voják*, jenž slyší rozkaz svého velitele. Nebo jako žena, která miluje toho, kdo rozkazuje. Nebo jako podlézavý zbabělec, který se rozkazujičho bojí. Nebo jako hlupák, který poslouchá, protože nemá co namítnout. Zkrátka, své svědomí můžeš poslechnout tisícerým způsobem. Že však slyšíš tento či onen soud jako řeč svědomí, že tudíž pocítuješ něco jako správné, může mít příčinu v tom, že jsi o sobě nikdy nepřemýšlel a slepě jsi přijímal, co ti bylo od dětství označováno za *správné*: nebo v tom, že se ti dosud dostávalo chleba a cti díky tomu, co nazýváš svou *povinností*, – něco ti platí za „správné“, protože se ti to zdá *tvou* „existenční podmínkou“ (a že máš *právo* na existenci, se ti zdá

nesporné). *Pevnost* tvého morálního úsudku by přece mohla být důkazem tvé osobní ubohosti, tvé neosobnosti, tvá „morální síla“ by mohla mít zdroj ve tvé umíněnosti – nebo ve tvé neschopnosti vidět nové ideály! A stručně řečeno: kdybys jmeněji myslel, lépe pozoroval a více se učil, za žádných okolností bys už tuto svou „povinnost“ a toto své „svědomí“ nenazval povinností a svědomím: poznání způsobu, *jak vůbec morální soudy vznikaly*, by ti tato patetická slova zprotvívalo, – stejně jako ti jsou už protivná jiná patetická slova, například „hřích“, „spása duše“, „vykoupení“. – A nemluv mi teď o kategoričtém imperativu, příteli! – toto slůvko lechtá mé ucho a já se musím smát, navzdory tvé tak vážné přítomnosti: vzpomínám na starého Kanta, jenž za to, že *krádež získal*, „věc o sobě“ – také velmi směšná věc! – byl přelstěn „kategoričtým imperativem“ a s ním v srdci opět *zabloudivil zpět* k „bohu“, „duši“, „svobodě“ a „nesmrtelnosti“, podobně jako liška, jež zabloudiví zpět do své klece: – a přitom to byla právě *jeho* síla a chytrost, které tuto klec *prolomily!* – Jakže? Ty obdivuješ kategoričtý imperativ v sobě? „Pevnost“ svého takzvaného morálního úsudku? „Bezpodmínečnost“ pocitu „tak jako já, musí v té věci soudit každý“? Obdivuj v té věci spíš své *sobectví!* A zaslepení, malichernost a nenáročnost svého *sobectví!* Je totiž *sobectví* pocítovat *svůj* soud jako všeobecný zákon; a je to zaslepené, malicherné a nenáročné *sobectví*, neboť prozrazuje, že jsi ještě neodhali sám sebe, nevytvořil sám sobě žádný vlastní, nejvlastnější ideál: – ten by totiž nikdy nemohl být ideálem někoho jiného, natož pak všech, všech! – Kdo ještě soudí „tak by měl v tomto případě jednat každý“, neušel v sebe-poznání ani pět kroků: jinak by věděl, že neexistují, ani nemohou existovat stejná jednání, – že každé dokonalé jednání bylo vykonáno zcela jedinečným a neopakovatelným způsobem a že tomu tak bude i s každým budoucím jednáním, – že všechny předpisy pro jednání se vztahují jen na hrubou vnější stránku (většně nejniternějších a nejjemnějších předpisů všech dosavad-

ních morálek), – že se jimi sice dá docílit zdání rovnosti, *ale právě jen zdání*, – že *každé* jednání je a zůstává, i při bližším přihlednutí a ohlednutí, nepromíknutelnou věcí, – že naše *domněnky* o „dobru“, „ušlechtilosti“, „velikosti“ nemohou být naším jednáním nikdy *dokázány*, protože každé jednání je nepoznateľné, – že naše mínění, hodnocení a desky hodnot patří k nejmocnějším pákám v soukollí našeho jednání, avšak pro každý jednotlivý případ že je zákon jejich mechaniky neprokazatelný. *Omezme se* tedy na očistění svých mínění a hodnocení a na *vytvoření nových vlastních děsek hodnot*: – nad „morální hodnotou svého jednání“ však už nehlobejme! Ano, přátelé! Je už na čase s odporem odmítnout veškeré morální žvanění jedněch o druhých! Vykonávat morální soud by se mělo přičítat našemu vkusu! Přenechme toto žvanění a tento špatný vkus těm, kteří nemají na práci nic než vléci minulost ještě kousek dál čarsem a kteří sami nikdy nejsou přítomnosti, – těm mnohým tedy, té naprosté většině! My se však *chceme stát těmi, jimiž jsme*, – novými, jedinečnými, nesrovnatelnými, kteří si sami stanoví zákon, a sami sebe tvoří! A k tomu potřebujeme být těmi nejvímavějšími sledovateli a objeviteli všeho, co je ve světě zákonitě a nutné: musíme být *fyziky*, abychom mohli být v onom smyslu *tvůrci*, – zatímco všechna hodnocení a všechny ideály byly doposud postaveny na *neznalosti* fyziky nebo na *rozporu* s ní. A proto: *At žije fyzika!* a ještě více to, co nás k ní *nutí*, – naše *pocitovost!*

» 336. «

*Lakota přírody*. – Proč byla příroda k člověku tak skoupá, že její nenechala svítit, jednoho více, druhého méně, podle jeho vnitřní plnosti světla? Proč nejsou velcí lidé při svém vzniku a zániku tak krásně viditelní jako slunce? Oč nedvojnásobnější by byl veškerý život mezi lidmi!

» 337. «

**Budoucí „lidskost“.** – Pohlédnu-li očima vzdáleného věku zpět na věk náš, pak nenačázím na současném člověku nic zvláštnějšího než jeho podivnou ctnost a nemoc nazývanou „historický smysl“. Je to počátek něčeho v dějinách naprosto nového a cizího: dejme tomuto zárodku několik staletí a víc a mohla by z něj nakonec vyrůst pozoruhodná rostlina s právě tak pozoruhodnou vůní, díky níž by se na naší staré Zemi bydlo přijemněji než dosud. My přítomní právě počínáme tvořit i-těz budoucího, velmi mocného citu, článek za článkem, – a sot-va víme, co činíme. Bezrná se nám zdá, jako by nešlo o nový cit, nýbrž o mlžení všech starých citů: – historický smysl je něco ještě velmi chudého a chladného a mnozí jsou jím přepadeni jako mrazem a dále z něj chřadnou a chladnou. Jiným se jeví jako známka pomalu se blížícího stáří a naši planetu považují za melancholického pacienta, který ve snaze zapomenout na přítomnost sepisuje historii svého mládí. A opravdu, taková je barva tohoto nového pocitu: kdo dokáže pročitit historii lidí v celku jako svou *vlastní historii*, vnímá v jakémsi nesmírném zobečnění veškerý zármutek nemocného, jenž myslí na zdraví, starce, jenž myslí na sen mládí, mlujícího, jemuž uloupili milen-ku, mučedníka, jemuž se hrouťí ideál, zármutek hrdiny za sou-mraku po bitvě, která nic nerozhodla, a přece mu způsobila zra-nění a připravila ho o přítele –; ale nést tuto nesmírnou sumu zármutku všeho druhu, umět ji nést, a přece být stále hrdinou, jenž při rozběsku druhého dne bitvy zdraví červánky a své štěs-ť, jako člověk s horizontem mnoha tisíciletí před sebou a za se-bou, jako dědic veškeré vznešenosti všeho minulého ducha a dě-dic zavázaný, jako nejušlechtilejší ze všech dávných šlechticů a zároveň první výhonek nové šlechty, již podobnou ještě žádá doba neviděla ani nevyšnila: toto vše vzít na svou duši, to nej-starší, nejnovější, ztráty, naděje, zisky, vítězství lidstva: toto vše mít konečně v jedné duši a stlačit v jeden pocit: – z toho by přece muselo vzejít štěstí, jaké člověk dosud nepoznal, – božské

štěstí plné moci a lásky, plné slz a smíchu, štěstí, které jako ve-černí slunce ustavičně rozdává a sype do moře své nevyčerpate-  
né bohatství a které se jako ono cítí teprve tehdy nejbohatší, když i ten nejchudší rybář vesluje zlatým veslem! Tento božský pocit by se pak nazýval – lidskost!

» 338. «

**Vile k utrpení a souciti lidé.** – Prospívá vám samým, že jste především lidé soucinní? A prospívá trpícím, jste-li tako-  
ví? Nechme prozatím první otázku nezodpovězenou. – To, čím nejlouběji a nejosobněji trpíme, je téměř všem ostatním nero-  
zumitelné a nepřístupné: v tom jsme bližnímu skryti, i když by s námi jedl z jednoho talíře. A všude, kde si našeho utrpení *všimnou*, vyloží si je ploše; patří k podstatě soucinného rozpo-  
lo-žení, že *zbaňuje* cizí utrpení jeho vlastního, osobního rázu: –  
naši „dobrodinci“ umenšují naši hodnotu a vůli víc než naši ne-  
přátelé. U většiny dobrých skutků, jež se prokazují nešťastným,  
je cosi pobuřujícího na intelektuální Jehkovázňosti, s níž si tu  
soucinný hraje na osudu: neví nic o všech vnitřních souvislostech  
a vazbách, jež neštěstí pro *mne* nebo pro *tebe* znamená! Celko-  
vá ekonomie mé duše a její vyvažování „neštěstím“, vytrysknu-  
tí nových zdrojů a potřeb, zarůstání starých ran, zavrhování ce-  
lých minulostí – to vše, co může být s neštěstím spjato, milému  
soucinnému člověku starost nedělá: chce *pomoci* a nemyslí na  
to, že existuje osobní nutnost neštěstí, že mně i tobě jsou hrůzy  
strádání, ztráty, páhoci, dobrodružství, riskantní činy a omyly  
právě tak nezbytné jako jejich opak, ba dokonce, abych se vyjád-  
řil mysticky, že stezka k vlastním nebesům vede vždy rozkoší  
vlastních pekel. Nikoli, o tom netuší nic: „náboženství soucitu  
a spolutrpení“ (či „srdce“) káže pomáhat a lidé se domnívají, že  
nejlépe pomohou tehdy, když pomohou nejrychleji! Jestliže vy,  
přivrženci tohoto náboženství, vskutku chováte totéž smýšlení  
jako větší svým bližním i vůči sobě samým, jestliže nechcete na

sobě nechat své vlastní utrpení ani hodinu a všemu možnému neštěstí se už zdálky vyhýbáte, jestliže utrpení a strast vůbec pociťujete jako zlé, nenávědněhodné, ke zničení určené: nuže, pak máte v srdci kromě svého náboženství soucitu ještě i jiné náboženství, jež je možná matkou prvního: – *náboženství pohodlí*. Ach, jak málo víte o *štěstí* člověka, vy pohodlní a dobromyslní – neboť štěstí a neštěstí jsou sourozenci a dvojčata, jež společně rostou, nebo, jako u vás, společně – *zakrvní*. Vraťme se však zpět k první otázce. – Jak je jenom možné setrvat na *své* cestě! Ustavíčně nás jakýsi křik strhuje stranou; naše oko jen málokdy vidí něco, u čeho není nutné okamžitě zanechat svých vlastních záležitostí a přiskočit. Vím dobře: je na sto slušných a chvalyhodných způsobů, jak se ztratit ze *své* cesty, a jsou to způsoby věru nanejvýš „morální“! Ba podle názoru nynějších kazatelů morálky soucitu je morální právě to a nic jiného: – ztratit se takto ze *své* cesty a přiskočit bližnímu na pomoc. A stejně tak jistě vím: stačí, abych se vystavil pohledu na skutečnou nouzi, a už také *jestm* ztracen! A kdyby se na mne obrátili trpící přátel: „Hleď, zakrátko zemřu; slib mi, že zemřeš se mnou.“ – slibli bych to, stejně jako by mne pohled na onen horský nártdek bojujících za svobodu přiměl nabídnout mu svou ruku a svůj život: – abychom jednou z dobrých důvodů volili špatné příklady. Ano, ve všem, co vzbuzuje soucit a volá o pomoc, se dokonce tají pokušení: neboť naše „vlastní cesta“ je věc příliš tvrdá a náročná a příliš vzdálená lásce a vděku druhých, nepouštíme ji vůbec neradi, ji a své nejvlastnější svědomí, a uchylujeme se pod svědomí druhých a do nitra milého chrámu „náboženství soucitu a spolutrpění“. Jakmile dnes někde vypukne válka, vypukne tím vždy právě u těch nejšlechtějších z národa také radost, arci utajovaná: s nadšením se vrhají vsítíc novému nebezpečení *smrti*, protože se domnívají, že v obětování se za vlast naši konečně ono dlouho hledané svolení – svolení *vyhnout se svému cíli*: – válka je jim oklikou k sebevraždě, ale

oklikou s dobrým svědomím. A mám-li zde něco zamřčet, pak přece jen nechci zamřčet svou morálku, jež mi praví: žij vskrytu, abys *mohl* žít sobě! Žij *v nevědomosti* o tom, co se tvému věku zdá nejdůležitější! Vlož mezi sebe a dnešek kůži alespoň tří stáletí! A pokřik dneška, hluk válek a revolucí, nechť ti zní jako šepot! Také ty budeš chtít pomoci: ale jen těm, jejichž nouzi zcela *rozumíš*, protože mají stejné trápení a stejnou naději jako ty – *svým přátelům*: a jen tím způsobem, jakým pomáháš sám sobě: – chce je činit odvažnějšími, vytrvalejšími, prostšími, radostnějšími! Chce je učít tomu, co nyní chápu jen nemozí, a oni kazatelé spolutrpění nejméně: – *spoluzadosti*!

» 339. «

*Vita femina*. – Uzřít nejvyšší krásu nějakého díla – k tomu nestačí veškeré vědění a veškerá dobrá vůle; je zapotřebí nanejvýš vzácných šťastných náhod, aby nám jednou mračný závoj poodkryl tyto vrcholky a rozzářilo se na nich slunce. Nejenže musíme stát právě na místě, odkud jediné je lze zablédnout: sama naše duše musí stáhnout závoj z jejich výšin a musí mít zapotřebí vnějšího výrazu a podobností, jako by potřebovala oporu a zároveň se plně ovládala. Toto vše se ale setká tak zřídka, že bych takřka věřil, že nejvyšší výšiny všeho dobra, ať už je to dílo, čin, člověk, příroda, zůstávaly dosud pro většinu, ba i pro ty nejlepší něčím skrytým a zahaleným: – co se nám však odhalí, *odhalí se nám jednou!* – Řekové se správně modlili: „Dvakrát a třikrát vše krásné!“ Ano, měli dobrý důvod oslovovat bohy, neboť nebožská skutečnost nám krásu nedává buď vůbec, nebo jedenkrát! Chci říci, že svět je pln krásných věcí, a přece je chudý, velice chudý na krásné okamžiky a na odhalení těchto věcí. Ale možná je právě v tom nejsilnější kouzlo života: spočívá na něm zlatem protkaný závoj krásných možností, mnohosiňný, vzdorný, ostýchavý, výsměšný, soucňný, svůdný. Ano, život je ženai!

» 340. «

*Umírající Sókratés.* – Obdivuji Sókratovu zmužilost a moudrost ve všem, co učinil, řekl – a neřekl. Tento výsměšný a zamílovaný zlomyslník a krysař Athén, který přiměl i nejbujnější mladíky k chvění a k slzám, byl nejenom nejmouduřejším mluvkou, jaký kdy existoval: byl právě tak velký v mlčení. Přál bych si, aby byl i v posledním okamžiku svého života setrval v mlčení, – možná by pak patřil do ještě vyššího řádu duchů. Ať už to byla smrt či jed, zbožnost nebo zlomyslnost – něco mu v onen okamžik rozvázalo jazyk a on řekl: „Ach Kritóne, dlužím Asklepiovi kohouta.“ Tato směšná a strašlivá „poslední slova“ znamenají pro toho, kdo má uši: „Ach Kritóne, život je *ne-moc!*“ Jak je to možné! Muž jako on, který žil vesele a všem na očích jako voják, – byl pesimista! On se na život jen přivítavě tvářil a po všechna ta léta skrýval svůj poslední soud, svůj nejnítěrnější pocit! Sókratés, Sókratés *trpěl životem!* A ještě se za to pomstil – oněmi jennými, hroznými, zbožnými a blasfemickými slovy! Musel se i Sókratés ještě mstít? Chyběl snad v jeho přebohaté ctnosti grán velkorysosti? – Ach přátelé! Musíme překonat ještě i Řeky!

» 341. «

*Nejtěžší zátěž.* – Co kdyby se jednoho dne nebo jedné noci vplížil do tvé nejosamělejší samoty nějaký démon a řekl ti: „Tento život, jak jej teď žiješ a jaks jej žil, budeš muset žít ještě jednou a ještě nespočetněkrát; a nebude v něm nic nového, nýbrž musí se ti navracet každá bolest a každá rozkoš a každý nápad a vzdech a vše, co bylo ve tvém životě nevýslovně malé i velké, a všechno ve stejném pořadí a sledu – a také tento pavouk a toto měsíční světlo mezi stromy a také tento okamžik a já sám. Věčně přesypaní hodiny bytí se stále znovu obracejí – a ty s nimi, zrunko prachu!“ – Nevahl by ses na zem, neskřípál zuby a neproklínal démona, jenž by takto mluvil? Nebo jsi jednou

zažili tak úžasný okamžik, v němž bys mu odpověděl: „Tys bůh a já nikdy neslyšel nic božštějšího!“ Kdyby se tě ona myšlenka zmocnila, pak by proměnila tvé bytí a snad by tě i rozdrtila; nikdy neumlkající otázka: „Chceš to ještě jednou a ještě nespočetněkrát?“ by ležela na tvém jednání jako největší zátěž! Neboť jak dobrým by ses musel sobě samému a životu stát, abys již po ničém *netoužil víc než po tomto posledním věčném stvrzení a zpečetění?* –

» 342. «

*Incipit tragoedia.* – Když Zarathustra dovřel třicátý rok, opustil svůj domov a jezero Urmi a odešel do hor. Zde se kochal svým duchem a svou samotou a po deset let se jich nenabážil. Konečně se však proměnilo jeho srdce, – a jednoho jitra vstal s ranními červánky, předstoupil před slunce a takto k němu promluvil: „Ty veliká hvězdo! Čím by bylo tvé štěstí, kdybys neměla těch, jimž svítíš! Po deset let jsi přicházela sem nahoru k mé jeskyni: přesytila by ses svého světla i této cesty; nebyť mne, mého orla a mého hada; leč my tě každé ráno očekávali, odnámali ti tvůj přebytek a žehnali ti za něj. Hleď! Jsem přesycen své moudrostí, jako včela, jež nasbírala příliš mnoho medu, mám zapotřebí rukou, jež se natahují, chtějí bych rozdávat a rozdělávat, dokud se moudří mezi lidmi nepotěší zas jednou svým bláznovstvím a chudí zase svým bohatstvím. Proto musím sestoupit do hloubi: jako ty sestupuješ navečer, když odcházíš za moře a neseš světlo ještě i do podsvětí, ty hvězdo přebohatá! – musím stejně jako ty *zaniknouti*; západem to nazývají lidé, k nimž chci dojí. Žehnej mi tedy, ty klidné oko, jež i na přílišné štěstí dokážeš hledět bez závisť! Poháru žehnej, který chce přetéci, aby se voda z něj zlatistě řinula a na všechny strany nesla odlesk tvé slasti! Hleď! Tento pohár se chce opět vyprázdnit a Zarathustra chce se opět stát člověkem.“ Tak začal Zarathustrův zánik.